

A GÁVA-KULTÚRA TELEPÜLÉSE KÖRÖM-KÁPOLNA-DOMBON

B. Hellebrandt Magdolna

régész, Miskolc

Absztrakt: Köröm-Kápolna-dombon, a Sajó hordalékkúpján a késő bronzkorban megtelepedett a Gáva-kultúra közössége. Szabálytalan ovális, csaknem kör alaprajzú, földbe mélyített házakban laktak, a megtermelt élelmiszert vermekben tárolták. A dombot omega alakú sánc és vizesárok vette körbe, melybe a vizet a Sajóból vezették ide egy mesterséges meder segítségével. A domb szélét földfallal erősítették meg, mely századok múlva beomlott; a földművelők elegyengették, így gyakorlatilag betakarták az egykori települést.

Kulcsszavak: késő bronzkor, erődített telep, házak, vermek, temetkezés

A Kápolna-domb Köröm községtől keletre, a Girincs felé vezető út mellett, a 15,4 km-nél, az úttól délre 200 m-re, a Sajó árterében levő magaslat, mely a Sajó hordalékkúp övezetének egyike (FRISNYÁK 2000, 8).

KUTATÁSTÖRTÉNET

Az 1960-as években sorra nyitották a homok- és kavicsbányákat Miskolc–Nyékládháza–Muhi térségében. Kemenczei Tibor miskolci régészként rendszeresen végigjárta ezeket a bányákat. 1968-ban egyik útja alkalmával tudomást szerzett a körömi kisméretű homokkitermelésről. Kemenczei T. a helyszínen több gödör feltárására lett figyelmes (KEMENCZEI 1970, 412). A domb déli oldalában 1969-ben leletmentő ásatást végzett (KEMENCZEI–K. VÉGH 1971, 508; KEMENCZEI 1971, 37), s 15 objektumot tárt fel. Az előkerült leletanyag¹ alapján megállapította, hogy a Gáva-kultúra közössége lakott a területen (KEMENCZEI 1984, 62, CXXXV–CXLV. t.). A homokbányászás és az ásatás helyét a 10 000-es térkép jelöli (1. kép 2); a gödörben nyárfa nőtt, így azonosíthatjuk a feltárás helyét a fotón (5. kép 1–2). Kemenczei T. a lelőhelyet Rákóczi-dombnak nevezte, de ez a megnevezés téves információ alapszik, mivel az 50 000-es és a 10 000-es térkép is egyértelműen Kápolna-dombnak írja a Körömhöz közeli dombot, míg a Girincshez közelit Rákóczi-dombnak (1. kép 1–2).

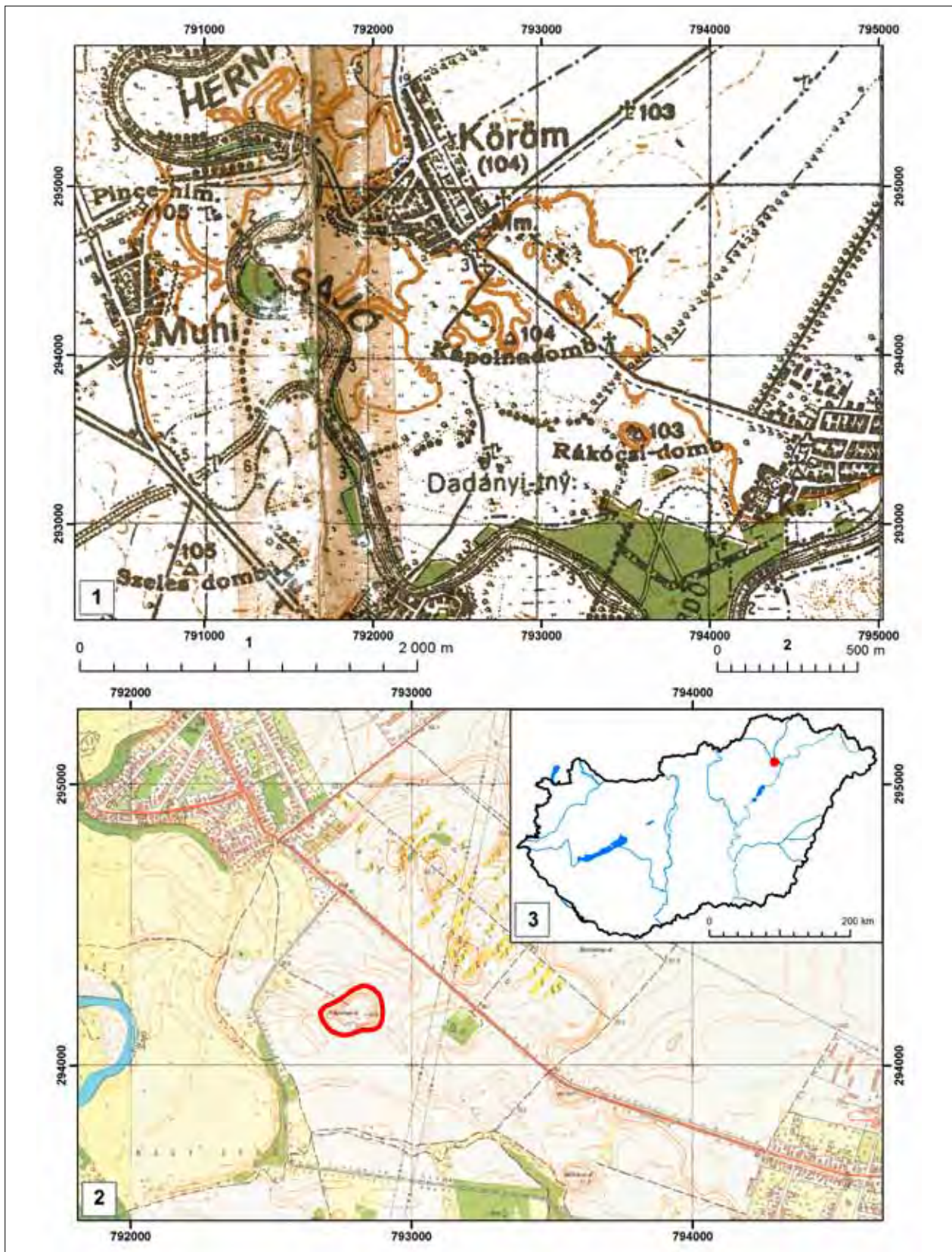
Köröm-Kápolna-dombon 1996-ban több önkormányzat összefogásával szennyvíztisztító üzemeltetést építtetett az Északmagyarországi Vízgazdálkodási Társulatok Egyesülete. Leletbejelentés alapján jártunk a helyszínen április 23-án, s láthattuk, hogy a domb tetejét géppel elegyengették, majd körülbelül egy métert ledózeroltak (2. kép). A földet a domb ÉNy-i oldala melletti mocsaras területre tolták. A dózeroláskor helyenként meghagytak egy-egy kis földoszlopot emlékeztetőnek. A terepszint egységesen sárga volt, melyet néhol a felső humusz maradványa színezt, de objektumok feltárása nem látszott annak ellenére, hogy a felszínt cserepek, tűzikutya és emberi csontok borították.

A leletmentésre 1996. június 18. és november 15. között került sor.² Az ásatás öt hónapja alatt alkalmazkodnunk kellett az egész dombot elfoglaló építkezéshez. Nyitottunk szelvényeket, de a munka során igyekeztünk azokat az objektumokat menteni, melyek a vízügyi létesítmények alapozásakor váltak láthatóvá. A Gáva-kultúra 85 objektumát tártuk fel, köztük 5 házat, 20 méhkas alakú vermet és 11 agyagkitermelő helyet, melyekből kettő korábban ház lehetett. A feltárás után mi is megállapíthatjuk, hogy az őskorban csak a Gáva-kultúra idején laktak a dombot. Az Árpád-korban temetkezési helyként használták, 34 középkori sírt tártunk fel. A sírok több esetben érintették az őskori objektumokat. A leletanyagot a Herman Ottó Múzeum (a továbbiakban HOM) Régészeti Gyűjteménye őrzi.³

1 HOM Régészeti Gyűjtemény: ltsz. 71.5.1–71.5.407.

2 HOM RégAd: 2674–99.

3 HOM Régészeti Gyűjtemény: ltsz. 99.36.1–99.36.4244.

1. kép. Köröm-Kápolna-domb és környezete. 1. Az 50 000-es térkép részlete.

2. A lelőhely a 10 000-es térképen 3. Köröm Magyarország térképén

Fig. 1. Köröm-Kápolna-domb and its environs. 1. Detail of the 1: 50,000 scale map. 2. The site on the 1: 10,000 scale map.

3. Köröm in present-day Hungary

2. kép. Köröm-Kápolna-domb. A ledózerolt terület (a szerző felvétele)
Fig. 2. Köröm-Kápolna-domb. The area where the upper soil layer was removed (photo by the author)

3. kép. A vízmű 1. épületének alapfalában a gödormetszet és a pusztulási réteg (a szerző felvétele)
Fig. 3. Cross-section of a pit and the destruction layer as seen on the foundation wall of building no. 1 of the water plant (photo by the author)

2014. április 22–26. között a területen leletmentő ásatást végzett Gallina Zsolt a HOM felkérésére, melyet a múzeum részéről Horváth Antónia felügyelt.⁴ A munkát a szennyvíztelep fejlesztési projekt építési munkálatai tették szükségessé a domb ÉNy-i részén. 69 régészeti jelenséget, azaz stratigráfiai egységet tártak fel, melyek közül 39 késő bronzkori gödör volt leletekkel, 23 lelet nélküli gödörnek bizonyult (ezek között újra feltártak is voltak), és 7 középkori sír került elő.⁵

A DOMB, MINT ERŐDÍTMÉNY

Az 1996-os ásatáskor a Vízmű 1. épületének alapozásánál az oldalfalban láttunk egy gödörmetszetet, melynek sötét, fekete kitöltése szinte folytatódott a ledózerolt felszínen (3. kép).

Ezt a pusztulási réteget a feltárás folyamán több helyen megfigyelhettük, így például a 13. obj. (9. kép 1–2) és a 20. obj., házak (13. kép 3) rábontásainál, az oldalfalban. A pusztulási réteg alatt mutatkoztak az objektumok foltjai. Kérdés, hogy került az elpusztult településre a mintegy 100 cm vastag, kevés leletanyagot tartalmazó föld. Ez ásatástechnikai szempontból is megoldandó feladat. Tudjuk, hogy a Kápolna-dombon egy időben szőlőt műveltek. A rigolírozás alkalmával átlag 120 cm mélyen átforgatták a talajt, így kerülhettek a felszínre a leletek.

Miután megkaptam a vízügyi térképet, melyen feltüntették a dombon létesítendő épületeket, s melyre a későbbiekben a régészeti objektumokat is berajzolhattam, feltűnt a domb alakja (4. kép), mely nyugat felé szűkült, s lejtett a végén. Segítségemre volt az 50 000-es térkép (1. kép 1), ahol jól látható, hogy a dombot omega alakú sánc övezi, és a felszíne az omega nyitott részéhez lejt. A gépi földműveléssel ezeket a föld védműveket mára szinte teljesen elplanírozták, bár a DK-i részen még érzékelhető egy sánconvolut maradványa a szántásban (5. kép 3). Ma az egész dombot egy zöld, füves sáv fogja körül (5. kép 1–3). Ez az egykori vizesárok, mely kissé mélyebben van, mint a mellette levő szántott terület, azaz a sánc maradványa. A sánctól a Sajó is rombolta az eltelt háromezer évben, hiszen ismert adat,

hogy közepes vízállásnál a folyó vízhozama 63,1 m³ másodpercenként, de évszázadonként kétszer 710 m³ /secundum (FRISNYÁK 2000, 11).

Köröm-Kápolna-domb jelenleg mintegy 5 m magas, de még 1 m-t laposan lejt a szántóföldre, illetve az ártérig. Körülbelül 1 m-t dózeroltak le a tetejéből, így összevetve a térképeken látható tengerszint feletti magasság adatokkal, eredetileg 6,5–7 m magas lehetett a Sajó árterében. A Sajó az idők folyamán változtatta medrét. 1784-ben készült az I. katonai térkép,⁶ ezen láthatjuk, hogy a Sajó közvetlenül Muhi község alatt folyt. A Sajóból fokok és erek ágaztak ki, ezek vezették le természetes módon a felesleges vízmennyiséget az ártérre (FRISNYÁK 2000, 11). Feltűnt ugyanakkor egy folyómeder, mely a Sajóból indult ki, az egykori Muhitól kissé északra (6. kép), a folyó bal partján, a főágra csaknem merőlegesen, s hullámtörő kis kanyarokkal tartott kelet felé. Az ártér közepe táján kétfelé ágazott, mindkét ág átszelte az árteret, de az északi ág Köröm déli része, a magas part alatt folyt tovább, a déli ág a Kápolna-domb előtt közelítette meg az északi ágat, közrevették a dombot, majd DK-i irányba fordulva beleveszték a mocsárba. Ez a folyóágy, tekintve a hirtelen, szinte derékszögű kiágazást, minden bizonnyal mesterséges; pontosan bevezette a vizet a Kápolna-domb omega alakú sáncának árkába, mely nyugat felé nyitott (1. kép 1). A két folyóág közti területen a Gáva-kultúra idején tarthattak állatokat, legeltethettek, mint részben természetes karámban.

Az összesítő térkép (4. kép) tanúsága szerint a domb egészét lakták, hiszen a nyugati szélén a 85., északabbra a 69–70., 72–73. és 75–77. objektumokat tudtuk csak feltárni. Északon az 1. objektum, ÉK-en a 45–52., majd délebbre a 71., 74. és 84. objektumokat bontottuk ki a széleken. A nyugati szélén voltak a felhagyott házak, a 40., 22a és 70. objektumok. Így azt a véleményt alakítottuk ki, hogy a telep életének egy nehéz időszakában a domb tetejét körben megerősítették sánccal, esetleg vesszőből font, agyaggal tapasztott paticsfallal, melynek tetejére fából paliszádot emelhetek, ahogy azt a Maros menti Teleac esetében rekonstruálták (VASILIEV–ALDEA–CIUGUDEAN 1991, 30. kép 13; 33. kép 10). A telep pusztulása után ez a felső, erődített, nagyrészt agyagból készült fal részben beomlott a vizesárokba, részben a vár belsejébe mosódott. Később, amikor a dombon megkezdődött a földművelés, a megmaradt falrészleteket a felszínen elegyengethették, így gyakorlatilag az őskori telepen teríthették szét a steril földet, s

4 HOM RégAd: 5780–15. Lelőhely azonosító: 16022.

5 A feltárt terület térképét az 1996-ban és 2014-ben is kibontott 70. objektum és az északi irány figyelembe vételével Sáfrány Andrásnéval rátettük az 1996-os összesítő térképre (4. kép). Csak azokat az objektumokat vettem fel a térképre, melyek 2014-ben kerültek először feltárára.

6 Hadtörténeli Intézet és Múzeum Térképtár, hivatkozási szám: XXII-15.

ezért nem látszottak a felszínen az objektumok foltjai.⁷ A települést félkörívben övező árok vonalát Polgár 29. lelőhelyen is megfigyelték (V. SZABÓ 2004, 144).

Az erődített telepek ismertek vidékünkön a neolitikumtól (B. HELLEBRANDT 2005, 47).

A tapasztalatok alapján nagyobb méretű föld- és víziváratokat a pilinyi kultúra hordozói kezdtek építeni a hegyekben. Példa erre a Hernád bal partján Vilmány-Haraszti-dűlő (B. HELLEBRANDT 2003b, 217–237; 2003c, 69–84; B. HELLEBRANDT–CSENGERI 2011, 252).

Ezeknek a telepeknek az elrendezési sémája tehát a sánccal-árokka erődített telep, és a vízzel körülvett legelő az állatok számára. A telepek közelében temetkezési halmokat láthatunk.

A föld- és víziváratok stratégiaileg jelentős pontokon, azaz átkelőhelyeknél voltak eddigi megfigyeléseink szerint a Sajó és a Hernád bal partján. Körömnél a Sajón mindig volt átkelő,⁸ a 18. század végén híd vezetett a túlpartra, és vámot szedtek (BARSZ 1998, 505). A Sajón ma rendszeres kompjárat üzemel. A Kápolna-dombon az építkezés és az ásás során számos szárnyas akna került felszínre, mind felrobbant állapotban. A Muhi és Köröm közti átkelő a II. világháború alatt hadászati célpont volt. Gondolhatunk arra, hogy a késő bronzkorban a Sajó és a Hernád bal partján létesített föld- és víziváratok (B. HELLEBRANDT 2003b, 217–219; 2004, 171–186) az átkelőhelyeket biztosították, és ugyanakkor a Gáva-kultúra közösségeinek határát is védhették.

AZ 1996-OS ÁSATÁS ÉS A 2014-ES FELTÁRÁS HÁZAI, ILLETVE STRATIGRAFIAI EGYSÉGEI

HÁZAK LEÍRÁSA⁹

10. objektum (7. kép 1–2; 8. kép)

Nagyméretű foltja, hamuszürke kitöltése látszott a nyeléskor, az eredeti felszíntől 125 cm mélységben. Néhány

paticot, cserepet és csontot találtunk a felületén. A kerek, 2. számú vízügyi építmény alapozásakor a ház ÉK-i részét elpusztították. A megmaradt résznél a legnagyobb sz.: 435 cm, megmaradt h.: 350 cm. A ház közepén nagyméretű, 44 cm átmérőjű cölöplyuk volt, mely 196 cm-re mélyedt az agyagos talajba. A nagy cölöplyuktól északra egy 20 cm átmérőjű erősítő oszlop helyét dokumentáltuk, melynek mélysége 122 cm. Erre az oszlopra azért volt szükség, mert a nagyobbik cölöp ÉK felé dőlt. A 7. képen láthatjuk, hogy a cölöplyuk a szélességet tekintve középen van; itt a ház 410 cm széles. A hosszúságot nézve a nyugati széltől 200 cm-re helyezkedett el a nagy cölöplyuk, tehát a ház eredetileg 450 cm hosszú lehetett, azaz szabálytalan kerek, vagy kissé ovális alakú. A ház tengelye ÉK–DNy, a bejárat, illetve a lejárát az elpusztított részen valószínűsíthető. A ház mélysége¹⁰ 154 cm volt a középső tartó oszlopnál, a déli széle felé 174 cm-ig mélyült. A középső oszloptól délre 100 x 140 cm ovális alakú mélyedést bontottunk ki, mely 185 cm mély, azaz 30 cm-rel a járószint alá süllyesztették. Különböző átmérőjű és mélységű cölöplyukakat találtunk, ezek a ház nyugati részén sűrűsödtek. A kis cölöplyukak 7 cm-re mélyedtek a járószintbe. A ház földbe mélyedő része a szélétől befelé lejtett 10–20 cm-t, mint a Kemenczei által feltárt 8. obj., ház esetében (KEMENCZEI 1984, 158: Abb. 22).

A 10. obj., ház DNy-i részén feküdt a bronz karperec töredék. A házból 80 darab tárgy került elő, leltári számuk: 99.36.670–750.

13. objektum (9. kép 1–2; 10. kép)

A 10. obj., háztól ÉK-re került elő. Mellette helyezkedett el a 16. és a 20. obj., ház. A 13. objektum nagyméretű, ovális, sűrű, hamus foltként jelentkezett 138 cm mélyen, s ÉK-i részéhez egy kisebb kör tartozott, ennek kitöltése sárga-barna föld (9. kép 1). Az ovális hossza: 320 cm, átlagos szélessége: 250 cm. A kisebb kör 130 x 120 cm-es. A bontás során cserepek és csontok kerültek elő. A ház tengelye ÉK–DNy-i. A kisebb körnél, azaz az ÉK-i résznél lehetett a lejáró, mélysége 2 m. 6 cm-rel magasabb „küszöb” után jutottak a nagy, ovális alakú házba, melynek alja 6–14 cm-rel volt lentebb a bejárat, nagyjából kör alakú rész szintjénél, azaz 204–214 cm mélyen volt. A ház DNy-i végétől 45 cm-re találtuk a nagy tartóoszlop helyét, mélysége 25 cm, a ház járószintjétől számítva. Ettől a cölöplyuktól nyugatra volt két kisebb lyuk, majd a bejárat felé is egy, és a bejáratnál két oldalt egy-egy, s a ház falánál is egy (9. kép 2; 10. kép).

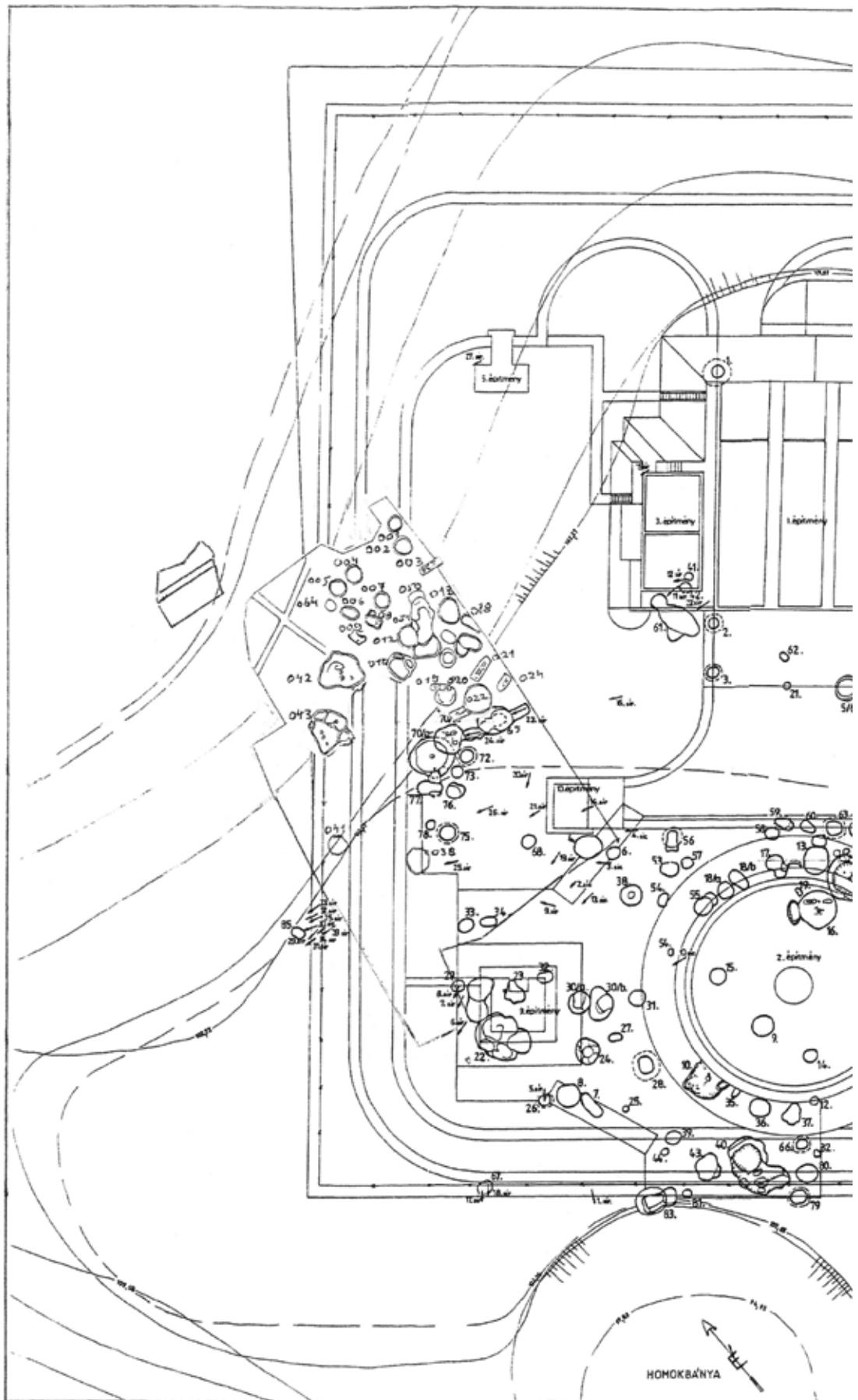
199 darab tárgy került elő ebből a házból, így különböző edénytöredékek, tál, kocsikerék, tűzikutya, illetve agyagnehezék darabja, patic, tapasztás, melyek 99.36.822–1021. számon kerültek nyilvántartásba.

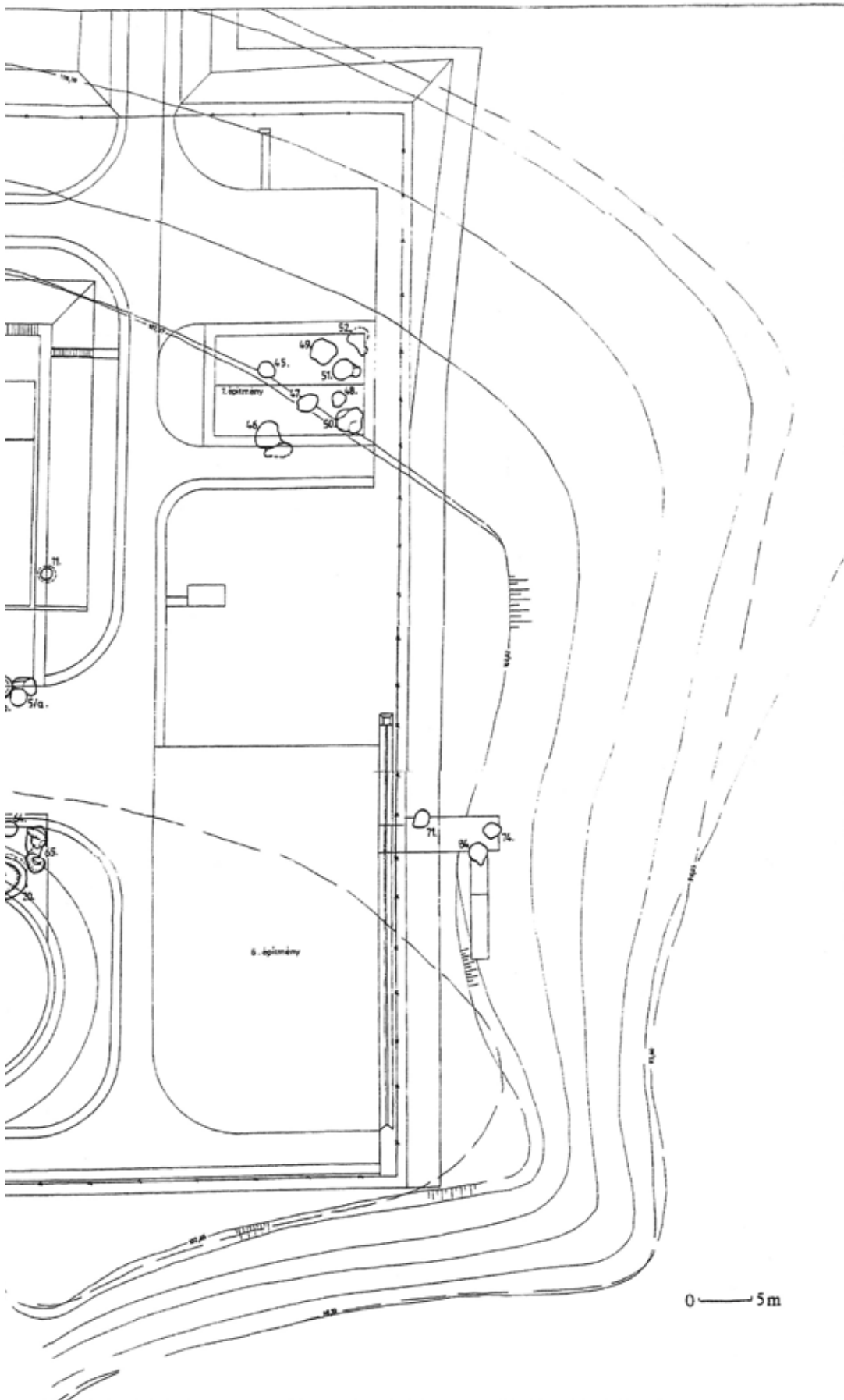
7 Az agyagos talajréteg a napon megkeményedik, bonthatatlanul válik. Az ásásakor locsolnunk kellett, mert visszapattant róla a csákány, eső után viszont nem nyelte el a vizet, kis árkokkal kellett lecsapolni a felesleget.

8 A barokk homlokzatú pálos révház megtekinthető műemlék Körömben a Sajó-parton.

9 Az 1996-os ásás öt háza publikált (B. HELLEBRANDT 2015, 199–212). A táblákat a képszerkesztő a képméreteknél megfelelően átrendezte, de a méretarányok elcserélődtek a 2., 5. és a 6. képeken. Az objektumokat 0–50 cm, a tárgyrajzokat 0–3 cm méretarányban rajzoltam, ez utóbbi alól kivétel a 4. kép 3–4, 8, melyek helyesen 0–9 cm méretarányban kerültek a 4. táblára.

10 A feltárás során a mélységadatokhoz hozzászámítottuk azt az egy métert, amit ledőzeroltak, ezt tartalmazza a helyszínrajzok. Később láttuk a pusztulási szintet, és azt, hogy ez az eredeti, a Gáva-kultúra szintje. Tehát a dokumentáció rajzainál és a leírásban 1 m plusz van.

4. kép. Köröm-Kápolna-domb a vízügyi létesítmények tervével és az ásatások objektumaival. Összesítő térkép
Fig. 4. Comprehensive map of Köröm-Kápolna-domb, showing the plans of the water plant and the location of archaeological features

5. kép. Köröm-Kápolna-domb. 1. A domb délről fotózva. 2. A domb az egykori homokbányával, a vizesárokkal és a sáncmaradvánnyal. 3. A domb DK-i része az újabb homok- és kavicsbányászás gödreivel és az erődítmény látható nyomaival (a szerző felvételei)
 Fig. 5. Köröm-Kápolna-domb. 1. The hill from the south. 2. The hill with the sand mine, the water trench and the remains of the rampart. 3. The southeast part of the hill with pits associated with recent pebble and sand mining and the visible remnants of the fortification (photos by the author)

6. kép. Köröm az I. katonai felmérésen, az ártérben a K–Ny-i irányú mederrel

Fig. 6. Köröm on the map of the First Military Survey, with the watercourse meandering in east-west direction in the floodplain area

16. objektum (11. kép 1–2; 12. kép)

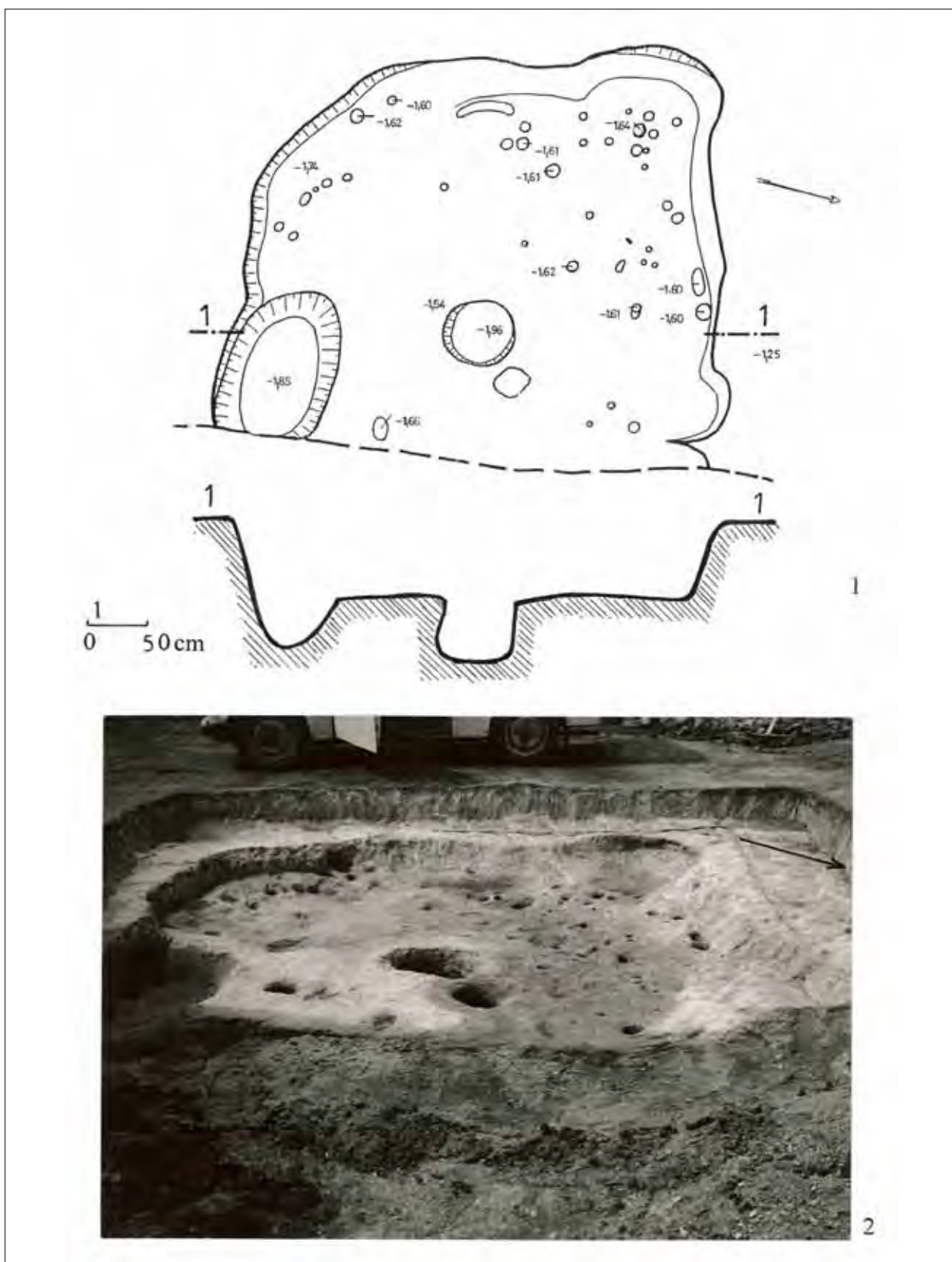
Alakja nyújtott kör, de oldalfa nem szabályosan egyenes vonalú (11. kép 1). A ház bejárata az ÉNy-i végében kibontott, ovális alakú, kisebb gödörnél volt, mely 130 cm hosszú és 280 cm széles. A ház teljes hossza: 550 cm, a nagyobb ovális hossza: 420 cm, legnagyobb szélessége: 435 cm. A ház tájolása: ÉNy–DK. A bejáratnál a mélység 175 cm, a járószint lejtett, majd kis gerinc, „küszöb” helyezkedett el földből, utána 179 cm mély, ezután 181 cm mély. Az íves, legyezőszerű lejáró és a nagy ovális közötti küszöbszerű gerinc után jutottak a szabálytalan ovális alakú lakótérbe (11. kép 1; 12. kép), melynek közepe táján 22 cm átmérőjű cölöplyuk volt, mélysége: 204 cm; a lakótér járószintjétől 17 cm-rel mélyebbre süllyesztették a tetőtartó gerendát a földre. E körül a cölöplyuk körül 7 kisebb karólyukat bontottunk ki. A ház keleti felében két nagyobb, ovális mélyedés húzódott, a nagyobbik hossza: 142 cm, szélessége: 48 cm, a kisebb hossza: 110 cm, szélessége: 40 cm; mélységük: 208 cm, azaz körülbelül 21 cm-rel mélyebb a ház járószintjénél. A két mélyedés között három kis karólyukat találtunk. A cölöplyukokban, a közepén levő kisebbekben is találtunk apró, fekete cserepeket.

A házból 217 darab kerámiatöredék került elő. A leletek között edénydarabok, orsógomb, órlőkő része, salakrög, hordozható tűzhely töredéke, csonttű része, patics és tapasztásdarab található. Leltári számuk: 99.36.1043–1260.

20. objektum (13. kép 1–3; 14. kép 1–2; 15. kép 1–2)

Nagy, 450 x 430 cm-es, kissé nyújtott kerek, hamus foltja jelentkezett a felszínen (13. kép 1–2). A ház fala mentén körben padkát alakítottak ki, melynek szélessége: 50–70 cm. A középső, szinte kerek rész hossza: 325 cm, legnagyobb szélessége: 330 cm, mely hamus, néhol faszenes kitöltésű (13. kép 3), a padka feletti rész csak enyhén szürke. A ház tájolása: ÉNy–DK, majdnem É–D. A bejáratallal szembeni részen a padka íve két oldalt lekerekített (14. kép 1), s az ívek közti rész 80 cm hosszan 6 cm-rel magasabb a padkánál, azaz 130 cm mély, míg a padka átlag 136 cm mélyen húzódott. A bejáratnál a padka a belső részen 90 cm hosszan megszakadt (14. kép 2), s egyenes oldallal kissé kiszélesedett a bejárat felé, ahol már több, mint 100 cm volt a külső, ívelő rész hossza. Itt közepén egy kör alakú mélyedés látszott, mely 152 cm mély, s a házon kívül még két kerek folt, melyek mélysége 128 cm, illetve 135 cm. A padka 47–51 cm-rel magasodott a járószint fölé, mely 175–183 cm mélységű. A ház közepén 20 cm átmérőjű cölöplyukat találtunk, mélysége: 208 cm; 23 cm-rel mélyedt a járószint alá. A középső cölöplyuktól

7. kép. Köröm-Kápolna-domb. 1. A kibontott 10. obj., ház rajza (a szerző és Sáfrány Andrásné rajza).

2. A kibontott 10. obj., ház keletről fotózva (a szerző felvétele)

Fig. 7. Köröm-Kápolna-domb. 1. House no. 10 unearthened (drawing by the author and Andrásné Sáfrány).

2. House no. 10 unearthened, photographed from the east (photo by the author)

8. kép. Köröm-Kápolna-domb. A 10. obj., ház északi része (a szerző felvétele)

Fig. 8. Köröm-Kápolna-domb. The northern part of house no. 10 (photo by the author)

ÉK-re 6 kisebb karólyuk volt, és ÉNy-ra, illetve DNy-ra is találtunk egy-egy 196 cm, illetve 181 cm mély karólyukat. A középső cölöplyuktól keletre, és távolabb nyugatra láthatunk kisebb, hosszúkás mélyedést. A fotón megfigyelhetjük, hogy a bejáratnál keletre a padka alsó és felső részén 20 cm átmérőjű karólyukat bontottunk ki. Bentebb, a padka déli záró részénél is megfigyelhetünk sötétebb kitöltésű lyukakat, melyekben levő egykori oszlopok minden valószínűség szerint a tető tartószerkezetének részei lehettek. A nyugati szélén középtájon helyezkedett el két hasonló rendeltetésű karólyuk.

A ház ÉNy-i részén került elő a teknősbéka, a bejárat közelében (15. kép 1–2). Lapos kőlap helyezkedett el a ház DK-i részén, mellette sok kagyló hevert. A lakótérben kerámia-töredékek, így bögre- és tál-darabok voltak, valamint ló-, kutya- és kosfigurák, nagyrészt törött állapotban. Találtunk még kocsikereket, csont- és bronztű töredékét, kőpengéket és agyagból készült amulettet, mely hosszú, átfúrt agyag, közepénél jobbra és balra tömör agyag, rúdszerű nyúlva van, melynek hossza: 4,8 cm. A házban összesen 408 darab leletet találtunk, leltári számuk: 99.36.1557–1932. és 99.36.2613–2646.

70. objektum (16. kép 1–2; 17. kép 1–2)

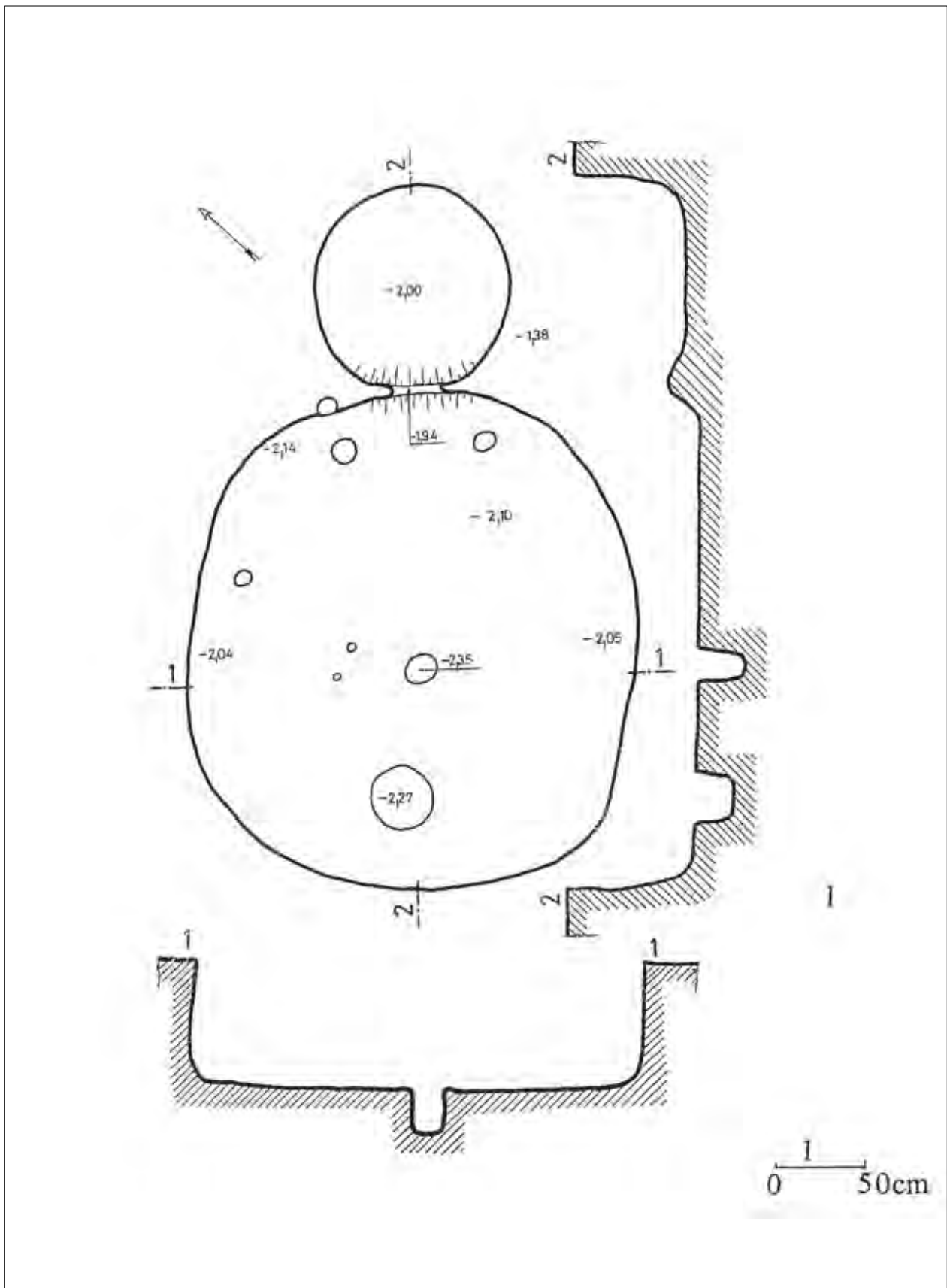
Kissé nyújtott kör alakú, padkás. H.: 458 cm, sz.: 380 cm, a belső tér hossza a járószintnél mérve 325 cm, szélessége 275 cm. Tájolása: ÉK–DNy, bejárata DDNy-on lehetett. A ház mélysége: 227–235 cm. Középen egy 35 x 38 cm átmérőjű cölöplyuk volt, melynek mélysége: 280 cm, tehát 45 cm-rel mélyebb a járószintnél. Ez a középső oszlop enyhén DNy-ra dőlt (16. kép 2), s a ház DDNy-i részén, a bejáratnál egy kisebb, sekély cölöplyuk (17. kép 1) utal arra, hogy a benne állt cölöp egy pillért támaszthatott, s ezt egy kisebb erősítette. A ház belsejében is kerültek elő karólyomok, de ezek csekély mélységűek. A ház falánál körbefutó padka átlag 60 cm széles, és 35–50 cm-rel magasabb a járószintnél. A bejáratnál a padka egy kicsit magasabb (17. kép 2) úgy, mint azt a 20. obj., háznál láthattuk. A ház keleti szélét a 70/b méhkas alakú verem ásásakor megbolygatták, feltehetően akkor már nem lakták.

A házban 204 darab tárgyat találtunk, voltak köztük cserepek, kőeszközök, csontok és patics, leltári számuk: 99.36.3667–3871.

Minden valószínűség szerint elhagyott ház volt a 22a és a 40. objektum.

9. kép. Köröm-Kápolna-domb, a 13. obj., ház. 1. Foltja a nyeséskor. 2. A kibontott ház (a szerző felvételei)
Fig. 9. Köröm-Kápolna-domb, house no. 13. 1. The feature's spot. 2. The unearthed house (photos by the author)

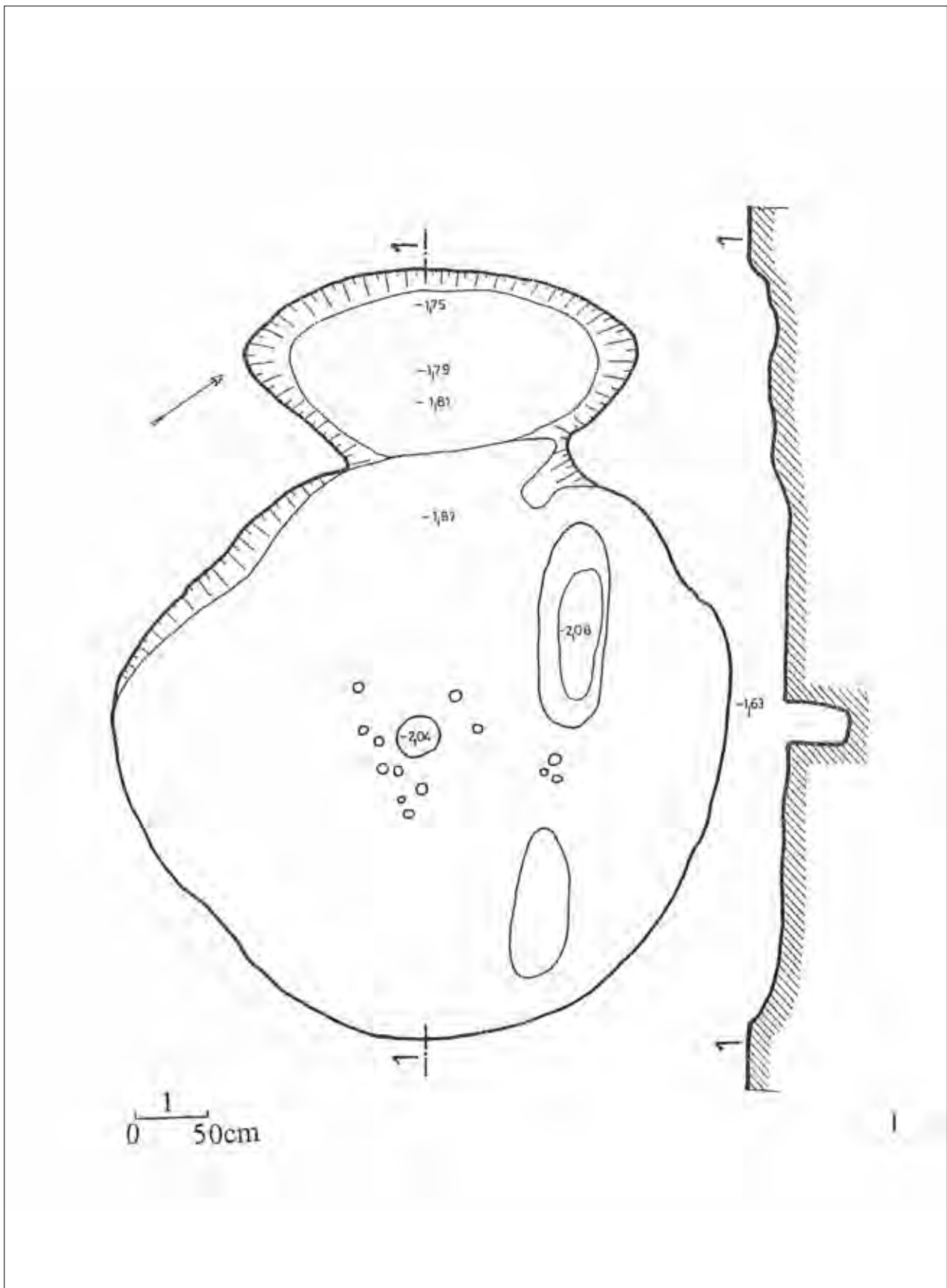

10. kép. Köröm-Kápolna-domb. A kibontott 13. obj., ház (a szerző és Sáfrány Andrásné rajza)
Fig. 10. Köröm-Kápolna-domb. The unearthened house no. 13 (drawing by the author and Andrásné Sáfrány)

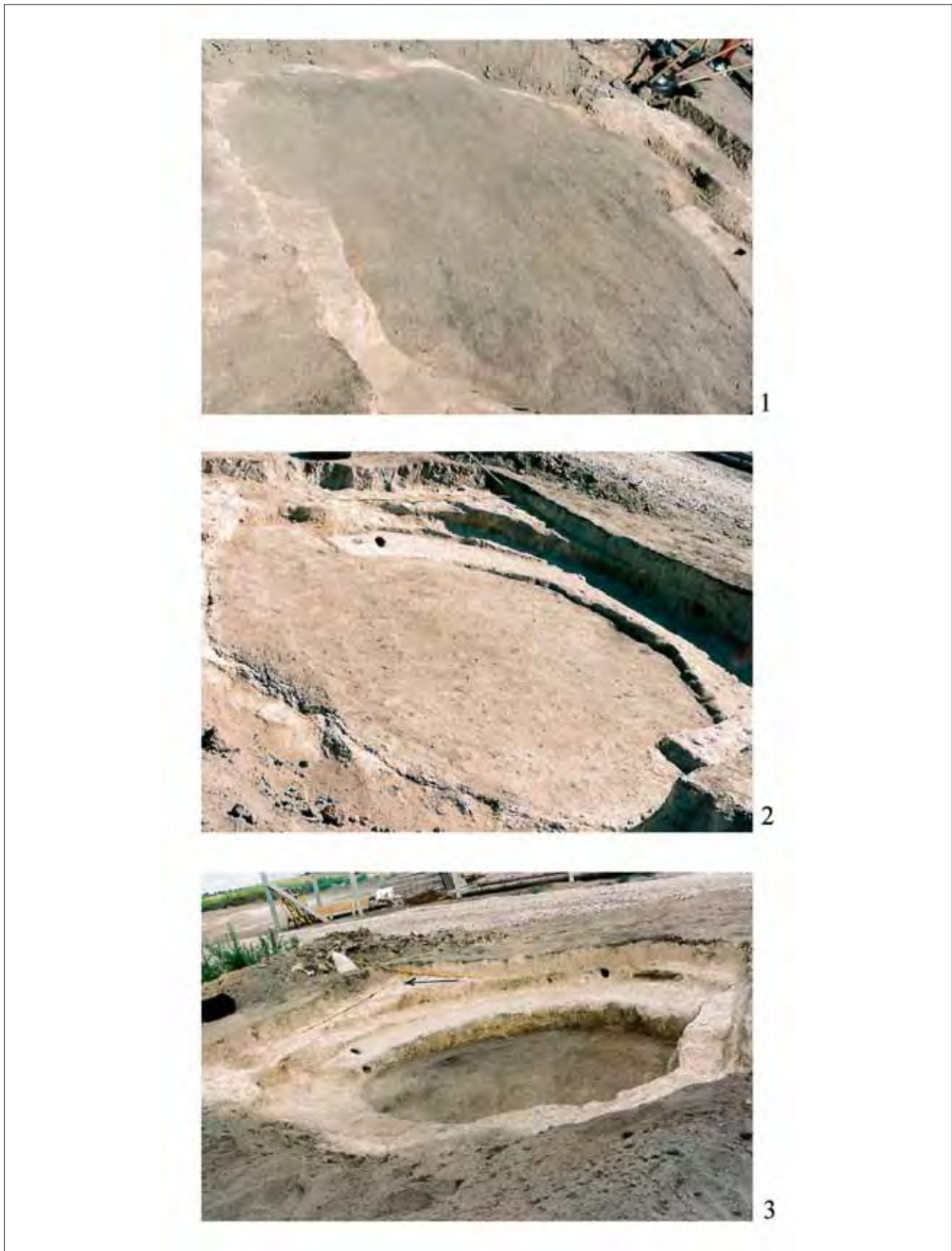

11. kép. Köröm-Kápolna-domb, a 16. obj., ház. 1. Jelentkezési foltja 2. A kibontott objektum (a szerző felvételei)
Fig. 11. Köröm-Kápolna-domb, house no. 16. 1. The feature's spot. 2. The excavated feature (photos by the author)

12. kép. Köröm-Kápolna-domb. A 16. obj., ház kibontva (a szerző és Sáfrány Andrásné rajza)
Fig. 12. Köröm-Kápolna-domb. House no. 16 excavated (drawing by the author and Andrásné Sáfrány)

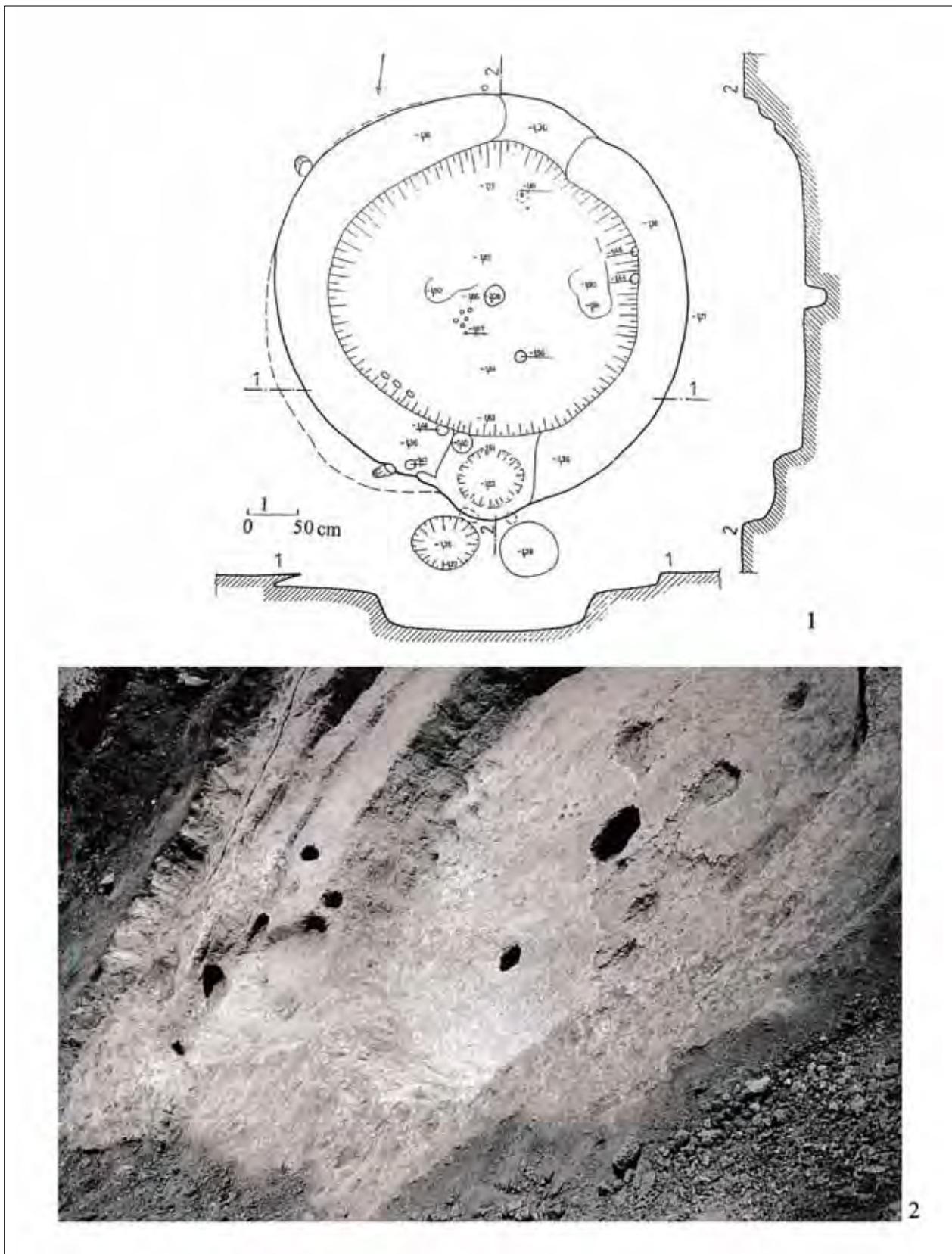
13. kép. Köröm-Kápolna-domb, a 20. obj., ház. 1. A ház feltja a találáskor. 2. A ház feltja a padka keleti ívével.

3. A ház padkája és a középső kormos kitöltés (a szerző felvételei)

Fig. 13. Köröm-Kápolna-domb, house no. 20. 1. The feature's spot as it was first observed. 2. The feature's spot with the eastern part of the berm.

3. The berm of the house and the sooty fill (photos by the author)

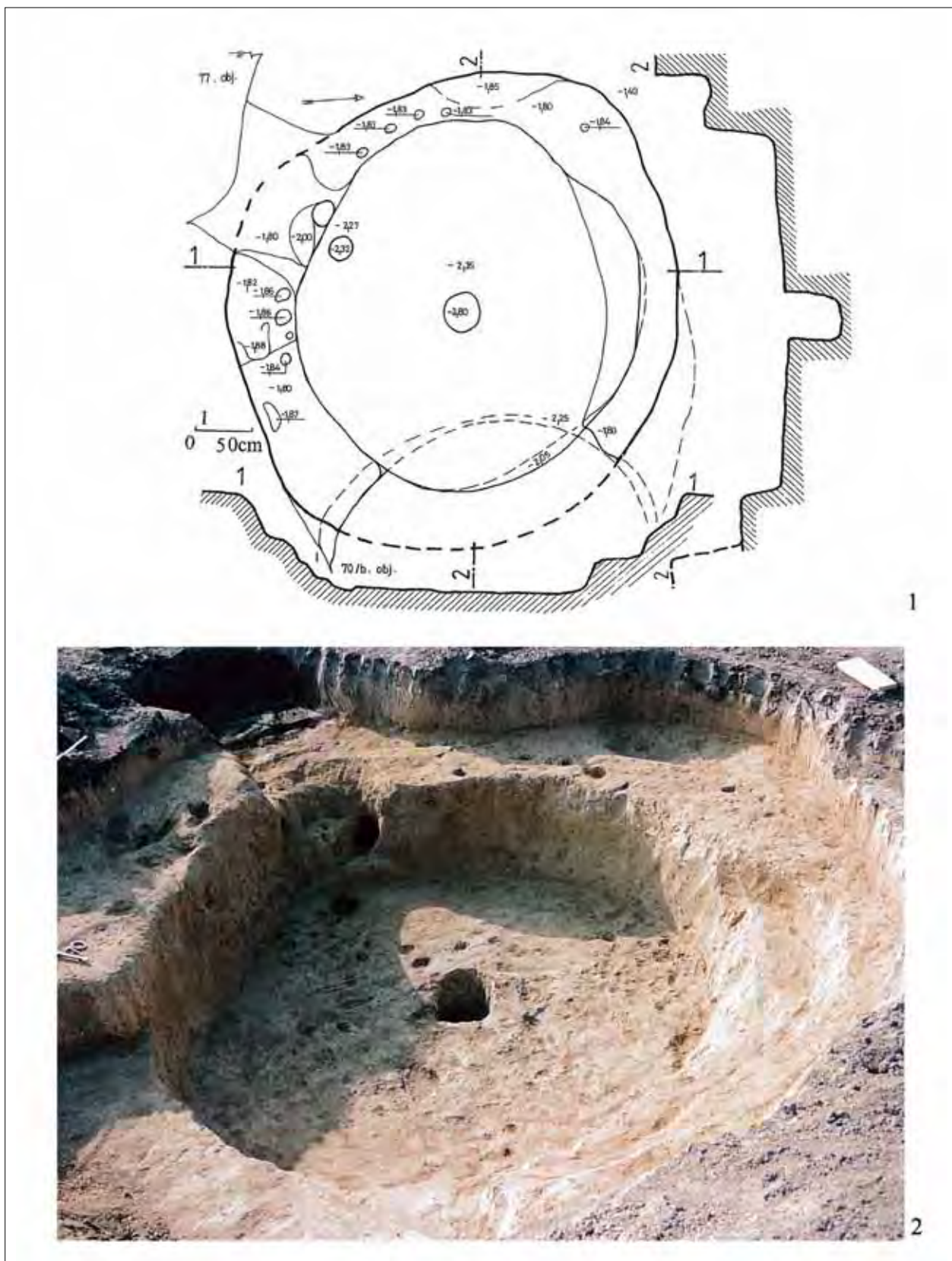

14. kép. Köröm-Kápolna-domb, a 20. obj., ház. 1. A kibontott ház rajza (a szerző és Sáfrány Andrásné rajza).
2. A ház bejáratí része DNy-ról fotózva (a szerző felvétele)
Fig. 14. Köröm-Kápolna-domb, house no. 20. 1. Drawing of the unearthened house (drawing by the author and Andrásné Sáfrány).
2. The entrance photographed from the SW (photo by the author)

15. kép. Köröm-Kápolna-domb. 1. A hátán fekvő teknősbéka a találáskor. 2. A teknősbéka kibontva (a szerző felvételei)
Fig. 15. Köröm-Kápolna-domb. 1. The tortoise found upside down as it was first observed. 2. The tortoise unearthened (photos by the author)

16. kép. Köröm-Kápolna-domb, a 70. obj., ház. 1. A kibontott ház rajza (a szerző és Sáfrány Andrásné rajza).

2. A kibontott ház fotója (a szerző felvétele)

Fig. 16. Köröm-Kápolna-domb, house no. 70. 1. Drawing of the excavated house (drawing by the author and Andrásné Sáfrány).

2. Photo of the excavated house (photo by the author)

17. kép. Köröm-Kápolna-domb, a 70. obj., ház. 1. A ház nyugati fele 2. A ház déli fele (a szerző felvételei)
Fig. 17. Köröm-Kápolna-domb, house no. 70. 1. The western part of the house. 2. The southern part (photos by the author)

22a objektum (18. kép 1–2; 19. kép)

Nagyméretű, ovális foltja látszott a nyeeskor, a keleti szélén íves, legyezőszerű résszel. Itt lehetett a bejárat, mint a 16. obj., háznál. Tájolása: ÉNy–DK, h.: 420 cm, sz.: 360 cm. A legyezőszerű részen h.: 200 cm, sz.: 122 cm, m.: 133–175 cm. A házat később, amikor már nem lakták, anyagnyerő helyként hasznosították.

Középtájon kis agyag állatfigura került elő erősen torzó állapotban és egy malacfej, a szokottnál nagyobb méretű. Ezen a részen hosszúkás alakú, elhegyesedő végű kis bronzlemez találtunk, melyet felébe hajtottak. Az objektum északi részén egy egész tálkát találtunk, mely ép, csak a pereme csorba. A 22a-b obj. leltári száma: 99.36.1944–1999 és 99.36.2660–2673.

40. objektum (20. kép 3)

Hosszúkás alakú, északi része kerekített. Tájolása: É–D. H.: 530 cm, sz.: 340 cm, m.: 139–206 cm. Nyugati felébe szárnyas akna csapódott. Középen egy 178 cm mély gödör már a ház elhagyása utáni agyagkitermelő hely maradványa, itt lehetett a ház tartó oszlopa. Az egykori ház bejárata délen lehetett.

Leletanyaga: orsógomb kerékaggyal, több patics és kő, melyek 99.36.2783–2875. számon kerültek nyilvántartásba.

2014/042 stratigráfiai egység (továbbiakban SNR 042; 21. kép 1–2; 22. kép)

Nagyméretű foltja (21. kép 1) szabálytalan, szögletes alakú, kitöltése paticsal kevert barna agyag az ásató, Gallina Zsolt megfigyelése szerint. A ház kibontva (21. kép 2; 22. kép) lekerekített sarkú, szabálytalan trapéz alakú. Nyugati oldala egyenes, a keleti kissé ívelt, mint ahogy a déli és az északi oldal is lehetett. H.: 342 cm, sz.: 310 cm, m.: 4–58 cm a bontási szinttől, mely megfelel az 1996-os dózerolás utáni járószintnek. A ház tájolása: É–D, bejárata a DK-i sarkon lehetett, ahol a mélysége 10 cm. A ház tartóoszlopának helye az SNR 058 jelzésű, kissé ovális alakú, 34 x 40 cm átmérőjű cölöplyuk, melynek mélysége 96 cm, azaz 41 cm-t mélyedt a ház járószintje alá. A nagy cölöplyuktól kissé ÉK-re volt az SNR 057 jelzésű kisebb cölöp helye (22. kép 7), melynek átmérője 32 cm, mélysége 84 cm, azaz 39 cm-re mélyedt a járószintbe. A ház nyugati része, ahol a két tartóoszlop is elhelyezkedett, egyenes aljú, mélysége 55 cm. Ezen a félen, a DDNy-i részen még három cölöplyukat bontottak ki. A nagyobb, SNR 056 átmérője 18 x 20 cm, mélysége 61 cm (22. kép 5); az SNR 055 átmérője 12 cm, mélysége 63 cm; míg az SNR 054 átmérője 16 cm, mélysége 68 cm (22. kép 6). Ez utóbbi három lyukba helyezett kisebb karó lehetett a berendezés tartója. A ház keleti fele padkás kialakítású, egyenetlen aljú. Az ásató kérdőjelesen ide tette a bejáratot. A keleti oldal déli felét tarthatjuk bejáratnak, a többi padka rendeltetésű, azaz ülő- és fekvőhely lehetett.

A ház ÉK-i sarkában 6 darab nagyméretű agyagnehezék és egy kötőredék hevert egy kupacban, s tőlük délre került elő a 7. agyagnehezék. Az ásató ezt a leletegyüttest szövőszekekhez tartozó nehezékeknek értelmezte, így a házat szövőháznak nevezte. A házban nagyon sok durva házi kerámiát bontottak

ki, melyek között több égett, hamus is volt. A leletek között előkerült egy kis fazék, és voltak kihajló és behúzott peremű tálak töredékei és állatsontok.¹¹ A ház déli végében helyezkedett el az SNR 053. H.: 90 cm, sz.: 50 cm, m.: 9–17 cm (22. kép 2), benne egy nagyméretű, behúzott peremű tál töredékét találták (51. kép 8) eldőlvé és összetört állapotban. Ez a hely – mint azt később tárgyaljuk – lényegében kamra volt, mely a ház fala alá nyúlt.¹²

2014/043 stratigráfiai egység (továbbiakban SNR 043; 23. kép 1–2; 24. kép)

Nagyméretű, szögletes foltja (23. kép 1) bontás után (23. kép 2) szabálytalan ovális alakú (24. kép), rézsús oldalú, földbe mélyített háznak bizonyult. H.: 364 cm, sz.: 316 cm, m.: 26–44 cm. Tájolása: K–Ny, a bejárat a keleti ívnél lehetett, ahol a padka megszakadt. A ház betöltése barna, agyagos, faszenes, kevert föld. A háznak négy tartóoszlopa volt. A legnagyobb az SNR 047, mely kissé ovális alakú, átmérője 39 x 40 cm, mélysége 69 cm (24. kép 4). Tőle keletre helyezkedett el egy kisebb, az SNR 048, mely 29 cm átmérőjű, mélysége 93 cm. Az SNR 063 31 x 34 cm átmérőjű, kissé ovális alakú cölöplyuk a bejáratnál volt, mélysége 35 cm (24. kép 2). A ház DNy-i részén bontották ki az SNR 062 cölöplyukat, melynek átmérője 22 cm, mélysége 56 cm (24. kép 3). Az SNR 047 és SNR 048 oszlophelyektől kissé ÉK-re, az SNR 048 mellett egy ovális alakú gödör, az SNR 065 került elő, mely 90 cm hosszú, átlag 50 cm széles és 68 cm mély. Hasonló gödröket találtunk az 1996-os ásatáson a 10., 16. és 20. obj., házakban. Az SNR 042 házban az SNR 053 mérete megegyezik az SNR 043 házban levő SNR 065-tel. Az SNR 043 házban az SNR 064 jelzésű padka hossza 152 cm, szélessége 46 cm, mélysége 36 cm, tehát 21 cm-rel magasabb a ház járószintjénél; a nyugati szélén a kemény „padlónál” végződik. Az SNR 043 házban a DK-i részen kemény, agyagos felületet bontottak ki, ez az SNR 049, mely 192 x 96 cm-es. Az ásató ezt az egyenetlen felületű, kemény felszínt döngölt padlónak értelmezte. A házban bolygatás nem látszott, kérdés tehát, hogy miért csak ez a darab padló maradt meg? Ismerve a talajviszonyokat – homokos rész és kötött talaj is előfordul a dombon – ez a keményebb rész nagy valószínűséggel az altalaj olykor erősen kötött részének tekinthető.¹³

A házban nagyméretű tárolóedények részeit találták, melyek többnyire másodlagosan égettek, kormosak voltak. Előfordult köztük rátett, ujjbenyomásos léccel díszített oldaltöredék, peremtöredék, bütyökkel ellátott fazékdarab.

11 A 2014-es leletmentés anyaga leltározatlan.

12 A 22. képen a 6. jelzés kevert barna agyagot jelent faszénnel, a 8. jelzés kevert, világos szürkésbarna agyagot paticsal.

13 A centiméter adatokat az eredeti, helyszíni dokumentációról írtam le. A 24. képen az SNR 043 ház metszetében a 2. jelzésű a sárga agyag, a 6. jelzésű a kevert, barna agyag, faszén, a 8. jelzésű a kevert, világos szürkésbarna agyag, patics.

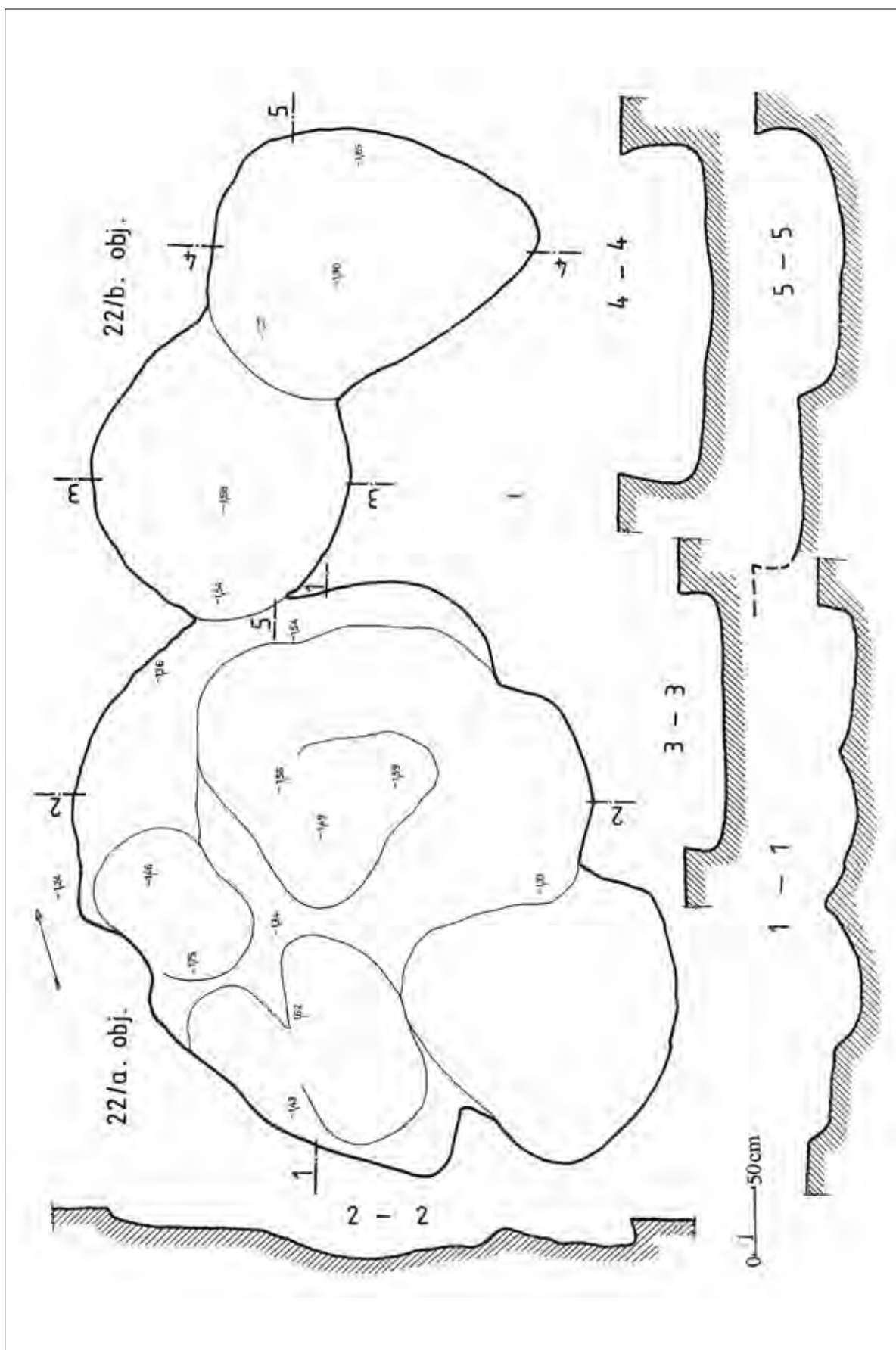
1

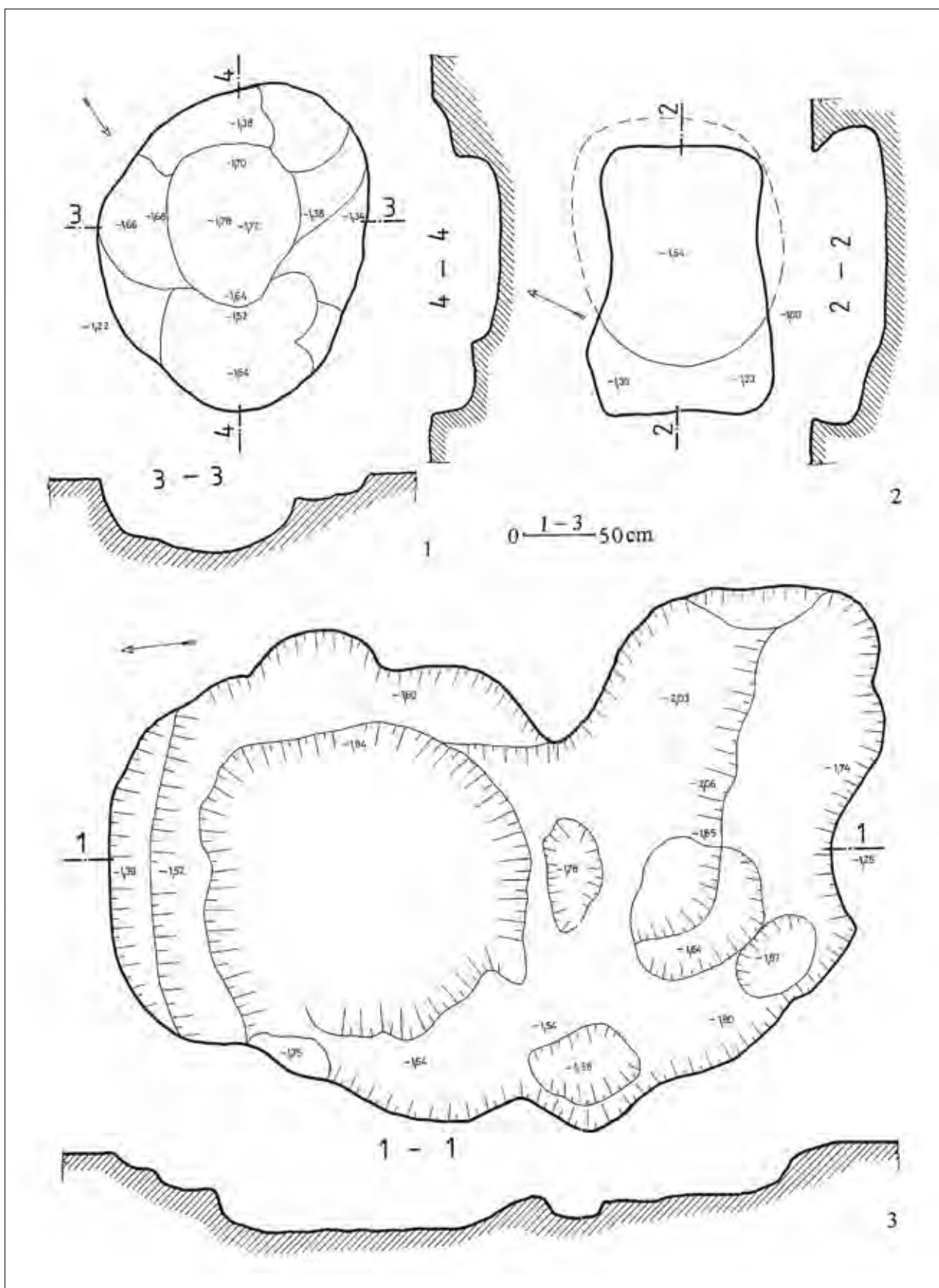
2

18. kép. Köröm-Kápolna-domb, a 22a-b obj. 1. Az objektum feltja nyeséskor. 2 A 22a obj. kibontva (a szerző felvételei)
Fig. 18. Köröm-Kápolna-domb, feature no. 22a-b. 1. The feature's spot as it was first observed. 2. Feature no. 22a excavated (photos by the author)

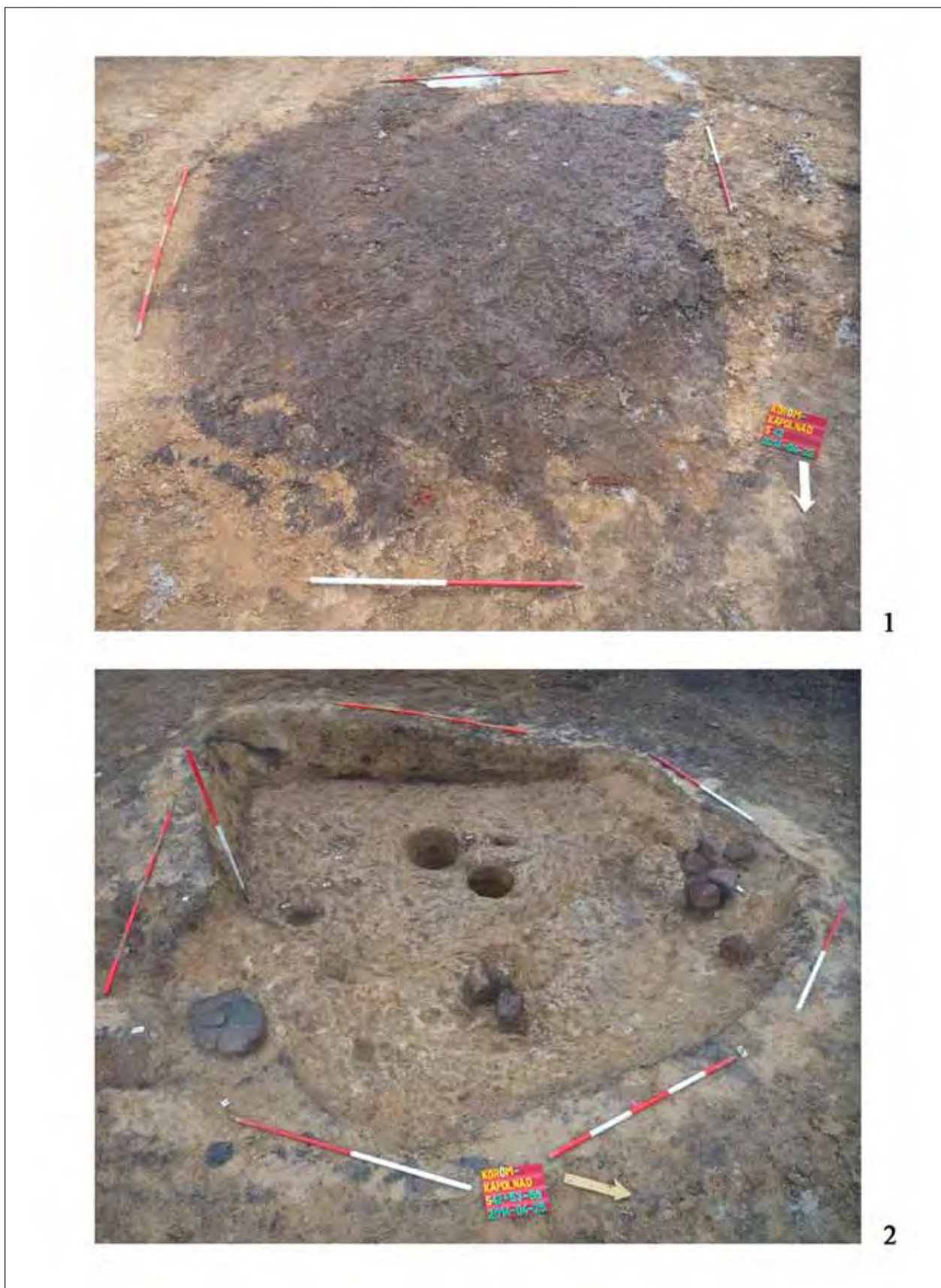

19. kép. Köröm-Kápolna-domb. A kibontott 22a-b obj. (a szerző és Sáfány Andrásné rajza)
 Fig. 19. Köröm-Kápolna-domb. The unearthed feature no. 22a-b (drawing by the author and Andrásné Sáfány)

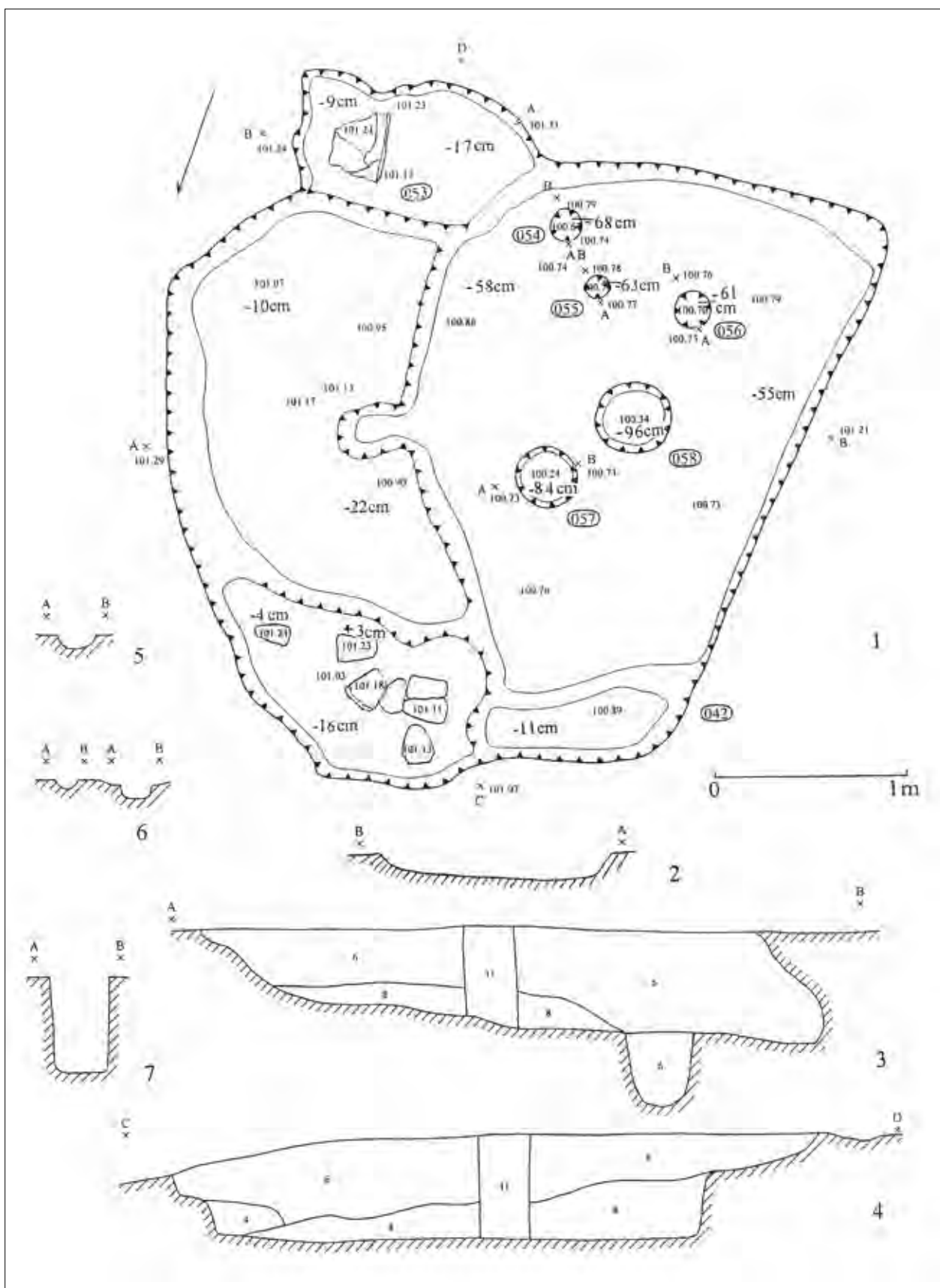

20. kép. Köröm-Kápolna-domb. 1. 24. obj. 2. 56. obj. 3. 40. obj. (a szerző és Sáfrány Andrásné rajza)
 Fig. 20. Köröm-Kápolna-domb. 1. Feature no. 24. 2. Feature no. 56. 3. Feature no. 40 (drawing by the author and Andrásné Sáfrány)

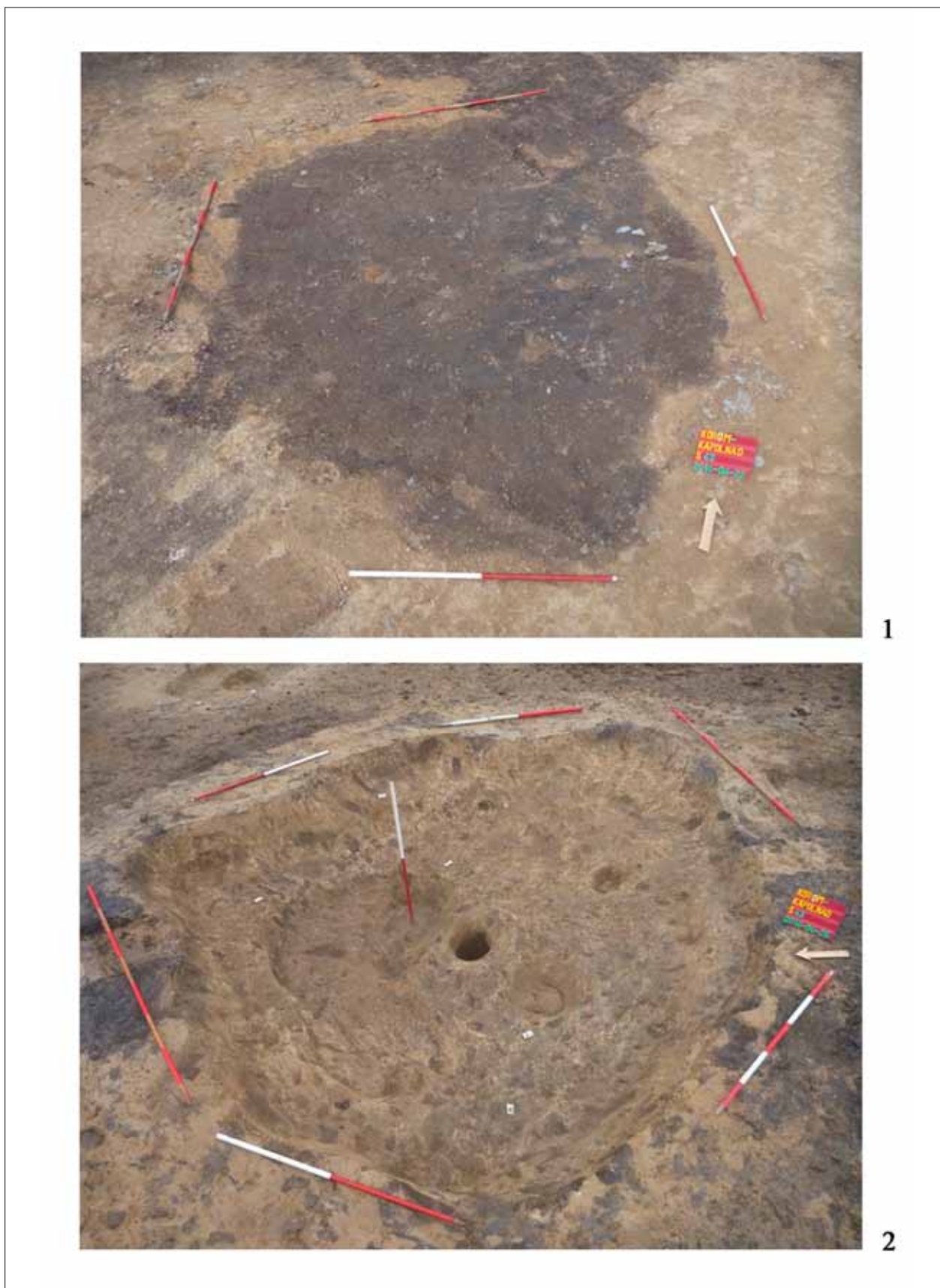

21. kép. Köröm-Kápolna-domb, az SNR 042 ház. 1. A ház foltja. 2. A ház kibontva (Gallina Zsolt felvételei)
Fig. 21. Köröm-Kápolna-domb, house SNR 042. 1. The spot of the house. 2. The house excavated (photos by Zsolt Gallina)

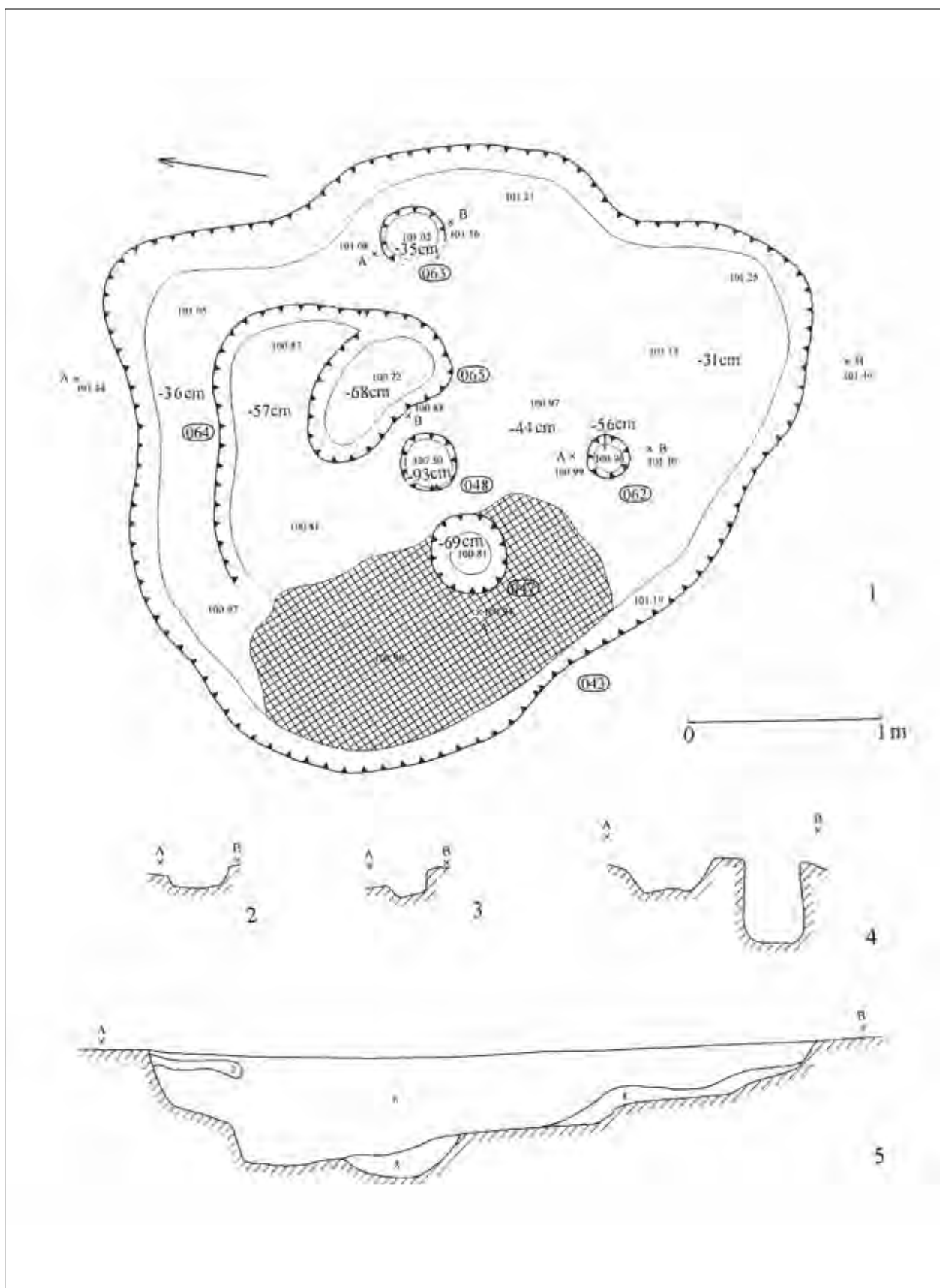
22. kép. Köröm-Kápolna-domb. Az SNR 042 ház kibontva (Gallina Zsolt dokumentációja nyomán)

Fig. 22. Köröm-Kápolna-domb. House SNR 042 unearthed (after Zsolt Gallina)

23. kép. Köröm-Kápolna-domb. Az SNR 043 ház. 1. A ház feltja a nyelési szinten. 2. A ház kibontva (Gallina Zsolt felvételei)
Fig. 23. Köröm-Kápolna-domb. House SNR 043. 1. The spot as it was first observed. 2. The house unearthed (photos by Zsolt Gallina)

24. kép. Köröm-Kápolna-domb. Az SNR 043 ház (Gallina Zsolt dokumentációja nyomán)

Fig. 24. Köröm-Kápolna-domb. House SNR 043 (after Zsolt Gallina)

Előkerült őrlőkötoredék, patics, agyagnehezék, tapasztásdarab, melynek egyik fele simított, valamint kagyló, nehéz salakrög és állatsont.

Árok volt a 2014-es leletmentés nyugati szélén az SNR 045, SNR 060 és SNR 061, egymást keresztezve. Nyíregyháza-Pazonyi út lelőhelyen Nagy Márta a telep széle felé tartó árkot tárt fel (NAGY 2007, 1. kép). Köröm-Kápolna-dombon, mint láttuk, a talaj nem nyeli el a vizet, az ásatás idején is le kellett vezetnünk a felesleget. Valószínűnek tarthatjuk, hogy mindkét településen a csapadékvíz levezetésére ásták az árkokat (ld. még 7. lábjegyzet).

TÁROLÓK, HULLADÉKGÖDRÖK, ANYAG-NYERŐ HELYEK ÉS EGYÉB OBJEKTUMOK LEÍRÁSA

1. objektum (25. kép 1)

Méhkas alakú, szájnnyílása kerek, lentebb fokozatosan bővül, majd hirtelen kiszélesedik, és szűkül az aljáig. Kitöltése barna-sárga kevert, a szélesebb részen hamus, helyenként faszén darabokkal és pár csereppel. Legnagyobb sz.: 240 cm, m.: 210 cm. A mélységadat a ledőzerolt 100 cm-t is magába foglalja.

Az objektumból és a környékről előkerült leletanyag leltári száma: 99.36.1–23.

2. objektum (25. kép 4)

Méhkas alakú, szájnnyílása kerek, lentebb fokozatosan, ívelten szélesedik, majd hirtelen kiszélesedik, és a metszete a legszélesebb részen szinte hegyes, majd lapos aljban végződik. Hamus kitöltésű. Szá.: 80 m, legnagyobb sz.: 136 m, m.: 170 cm.

Az objektumból előkerült leletanyag leltári száma: 99.36.24–37.

3. objektum (25. kép 2)

Méhkas alakú, széles szájnnyílású. Oldalfala lefelé kicsit szélesedik, majd hirtelen kissé kiszélesedik, és alja ívelten zár. Kitöltése: hamus. Szá.: 112 cm, legnagyobb sz.: 144 cm, m.: 180 cm.

Találtunk benne paticsdarabokat, sok cserepet, egy kis agancsot elágazó részeivel, bordasimítót és sok csont lyukasztót, ltsz.: 99.36.38–93.

4. objektum

Lapos gödör. Szájnyílása nagy, oldalfala befelé szűkíti. Szá.: 240 cm, m.: 135 cm.

Fenőkötoredéket és sok paticsot találtunk benne, ltsz.: 99.36.94–125.

5. objektum

Két részből áll (5a-b). Egy nagy, kerek, hamus kitöltésű folt az 5b rész, átmérője: 224 cm. Falai egyenesen haladnak lefelé, két lépcső van benne, a déli részen 145 cm-nél, a nyugati részen 160 cm-nél, a teljes mélység egyenletesen

192 cm. Az 5a is két részből áll, de ezek összeérnek. Az ÉK-i rész vese alakú, melynél h.: 224 cm, legnagyobb sz.: 150 cm, m.: 173–184 cm-ig változó, mint az anyagnyerő helyeknél. Ettől délre egy megközelítően kör alakú gödörrel ér egybe, melynek átmérője 160 x 175 cm, lemenő falai egyenesek, alja is egyenes, m.: 154 cm. A vese alakú rész széles, hamus kitöltésű. Mellette ívelt egy kisebb gödör, melynek kitöltése tiszta föld, s benne sok cserepet találtunk, valamint egy teknősbéka páncél darabját.

Az egész objektumban sok cserepet, állatsontot, egy egész állatkoponyát, paticsokat és kovadarabot bontottunk ki, ltsz.: 99.36.126–347.

6. objektum

Megközelítően kör alakú, oldalfalai lefelé szűkülnek, sekély. Átm.: 96 x 100 cm, m.: 118 cm.

Nem volt benne lelet.

7. objektum (26. kép; 28. kép 3)

Hosszúkás, sarkai lekerekítettek, falai egyenesen, függőlegesen mennek le, alul a széleken és a sarkokban lekerekített. H.: 266 cm, sz.: átlagosan 100 cm, m.: 186 cm. Paticsomladékkal töltötték be, melyben faszénnyomok voltak. Helyenként a föld és a patics is égett.

Találtunk benne edénycserepeket, orsókarika töredékét és csontokat. A paticsok között egy nagyobb, simított felületű sározás került elő, melynek közepe pirosas. A világossárga agyagszegéllyel bevont darabok is figyelemre méltók, melyek felülete simított; ezek puhább anyagúak, és nem égették. Ltsz.: 99.36.348–457.

8. objektum

Kör alakú, lefelé az oldalfal befelé lejt. Átmérője a nyelési szinten: 220 cm, aljának átmérője: 110 cm, m.: 183 cm.

Paticsos omladék és cserepek voltak benne, köztük belül díszített tál és egy kissé hiányos állatfigura. M.: 1,29 m, ltsz.: 99.36.458–522.

9. objektum

Méhkas alakú, szájnnyílása kör alakú. Átm.: 200 cm, m.: 162 cm.

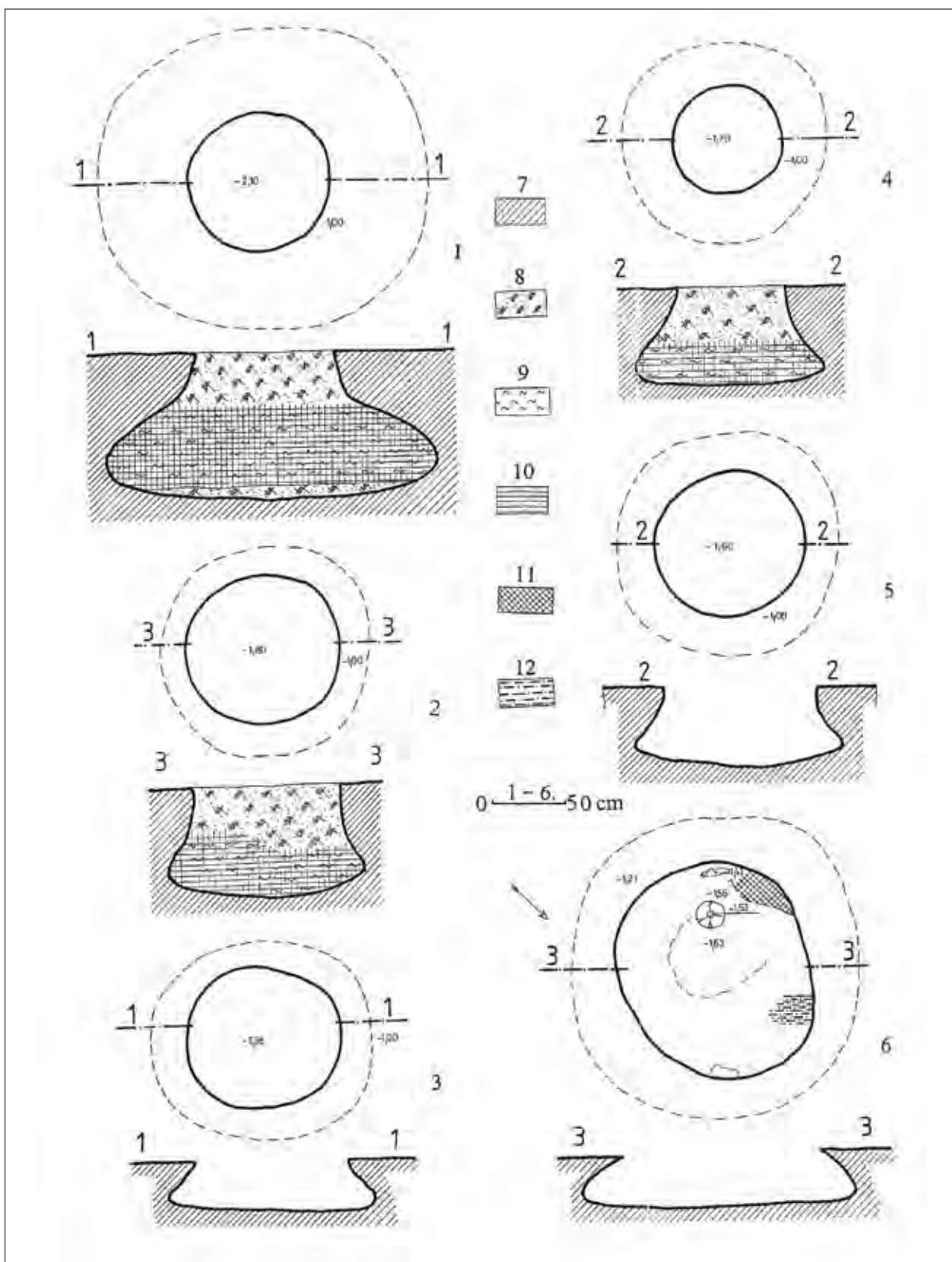
Az objektumból előkerült leletanyag leltári száma: 99.36.523–669.

10. objektum (leírását ld. a házaknál)

11. objektum (25. kép 5)

Méhkas alakú, szájnnyílása kerek. Átm.: 120 cm, legszélesebb része 175 cm, m.: 156 cm, középen mélyül. Oldalfalai lefelé szélesednek, majd hirtelen a legszélesebb résznél befelé tartanak az alja felé, mely kissé ível.

Az objektumból előkerült leletanyag leltári száma: 99.36.751–816.

25. kép. Köröm-Kápolna-domb, méhkas alakú vermek. 1. 1. obj.; 2. 3. obj.; 3. 26. obj.; 4. 2. obj.; 5. 11. obj.; 6. 28. obj.
(a szerző és Sáfrány Andrásné rajza)

Fig. 25. Köröm-Kápolna-domb, beehive-shaped pits. 1. Feature no. 1; 2. Feature no. 3; 3. Feature no. 26; 4. Feature no. 2; 5. Feature no. 11; 6. Feature no. 28 (drawing by the author and Andrásné Sáfrány)

12. objektum

Méhkas alakú, szájníílása kör alakú. Átm.: 80 cm, m.: 120 cm.

Cserepek voltak benne, például fazék, ltsz.: 99.36.817–821.

*13. objektum (leírását ld. a házaknál)**14. objektum*

Méhkas alakú. Szá.: 138 cm, m.: 126 cm.

Némi cserép volt benne, ltsz.: 99.36.1023–1032.

15. objektum

Méhkas alakú objektum, szájníílása kerek. Átm.: 160 cm, m.: 145 cm.

Az objektumból előkerült leletanyag leltári száma: 99.36.1033–1042.

*13. objektum (leírását ld. a házaknál)**17. objektum (29. kép 1–2)*

Anyaggyerő hely. Egy nagyobb ovális és egy kisebb részből áll. Teljes h.: 230 cm, legnagyobb sz.: 150 cm. A nagyobbik résznél m.: 154–160 cm, a kisebbiknél: 183 cm.

Cserepek és faszéndarabok voltak benne, ltsz.: 99.36.1261–1325.

18. objektum

Két részből áll (18a-b). A 18a (28. kép 1; 30. kép) kör alakú, a gödör északi része kissé méhkas alakú. A nyelési felületen a folt átmérője 120 x 140 cm, m.: 188 cm. Nagyon sok cserép és patics volt itt több rétegben, 126–188 cm mélységig. A cserepek között és mellett koromfoltok és hamu jelentkezett. A kerámiák másodlagosan égettek, deformáltak, tehát omladékról van szó. Nagyméretű edények darabjai, peremrészek is kerültek elő, köztük ujjbnyomásos díszítésűek is.

A 18b (28. kép 2) hosszúkás alakú, lekerekített sarkokkal. H.: 240 cm, legnagyobb sz.: 95 cm, m.: 147–151 cm, közepén a legmélyebb. Tele volt hamuval és paticcsal. Sok cserépen kívül, melyek nem voltak mind másodlagosan égettek, találtunk itt még csigaházat és állatfogot. Ltsz.: 99.36.1326–1556.

19. objektum

Vese alakú gödör, oldalfalai befelé tartottak. H.: 120 cm, legnagyobb sz.: 80 cm, m.: 161 cm. Az objektumból előkerült leletanyag leltári száma: 99.36.1933–1943.

*20. objektum (leírását ld. a házaknál)**21. objektum (27. kép 5; 33. kép 1)*

Szájníílása nagyjából kör alakú. Átm.: 92 cm, m.: 187 cm. A gödör maga méhkas alakú, de nagy, ívelő oldalfalai vannak, hombárszerű. Aljához közel, a déli részen egy szögletes nyílást vágtak, mely a gödrön kívül a felszínre vezet.

Tapasztás és tűzhely töredékek voltak benne, ltsz.: 99.36.2647–2659.

22. objektum (a 22a leírását ld. a házaknál)

22b (18. kép). Vese alakú anyaggyerő hely, mely kissé beleér a 22a északi részébe. H.: 393 cm, sz.: 190 és 260 cm a legszélesebb részekben, m.: 158 cm, illetve 190 cm.

Ebben a részben kis agyag állatfigura és füles edényke töredéke került elő, valamint őrlőkő töredék, sok cserép és egy bronztű (?) töredéke. A 22. sz. foltegyüttes északi végénél agyag kocsierek voltak. A 22. obj. leleteinek leltári száma: 99.36.1944–1999. és 99.36.2660–2673.

A folt nyelésékor embercsontokat is találtunk, a 6., Árpád-kori sírt temették a 22b feletti részre.

23. objektum

Alaktalan gödör. H.: 210 cm, sz.: az északi részénél 80 cm, a déli részénél 168 cm. Oldalfalai befelé tartottak. Anyaggyerő hely volt. M.: 164–183 cm.

Hamus kitöltésében cserepek, kő, patics, tapasztásdarabok és csontok között egy kis állatfigura volt. Ltsz.: 99.36.2000–2129.

24. objektum (20. kép 1)

Ovális alakú anyaggyerő hely, több kisebb-nagyobb buggorral, azaz gödörrel. H.: 240 cm, legnagyobb sz.: 197 cm, m.: 134–178 cm, közepén a legmélyebb.

A felület bontásakor sok cserép, patics, őrlőkő szélének darabja és csont került elő, valamint egy félbehasított szarv, melynek egyik vége ívben hajlik, a másik végéhez közel oldalt szélesebb, és átlukasztott. Elhegyesedő vége hiányzik, és a tárgy kettétört. Felülete sima, a törés közelében karcolások vannak rajta, emberi kéz munkája. H.: 28 cm, sz.: 3 cm. Az objektumból előkerült leletanyag leltári száma: 99.36.2130–2187.

25. objektum

Kis, kerek szájníílású gödör, melynek oldalfalai befelé tartanak. Átm.: 52 cm, m.: 131 cm. A nyelési felület (azaz a szelvény mélysége) 116 cm mélyen volt a domb 1996-os eredeti felszínéhez mérten.

Nincs leltározott lelete.

26. objektum (25. kép 3; 31. kép)

Méhkas alakú gödör, kerek szájníílásának átmérője 100 cm. Oldalfalai lefelé széttartanak, a legszélesebb részen hegyes szögben fordulnak az alj felé. Alja egyenes, m.: 138 cm.

A leletek között állatfigura töredéke, csonteszköz darabja és áglyenyomatos patics került elő. Ltsz.: 99.36.2188–2240.

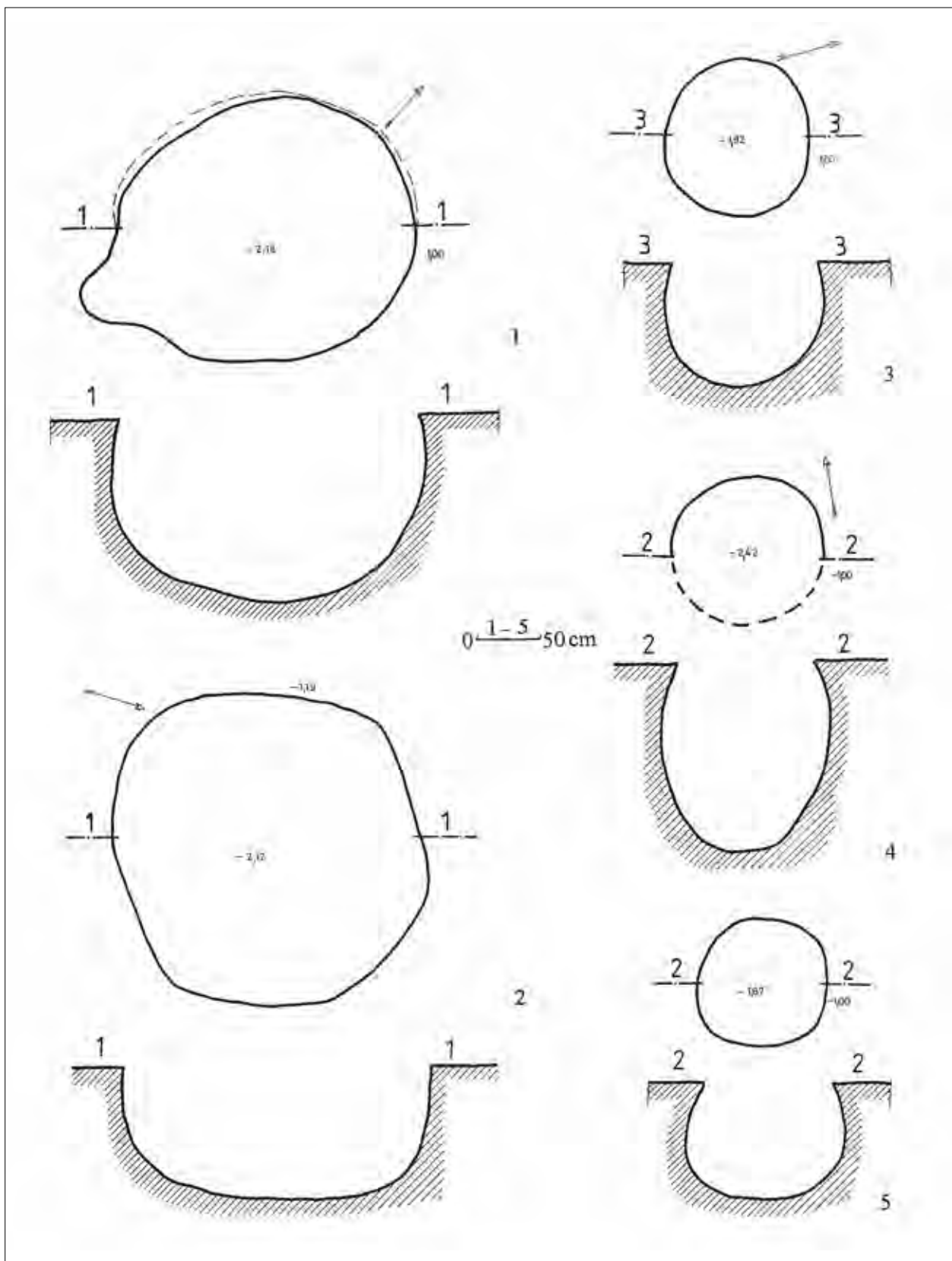
27. objektum

Kisméretű, ovális, vese alakú objektum. H.: 102 cm, legnagyobb sz.: 65 cm, m.: 133 cm.

Az objektumból előkerült leletanyag leltári száma: 99.36.2241–2245.

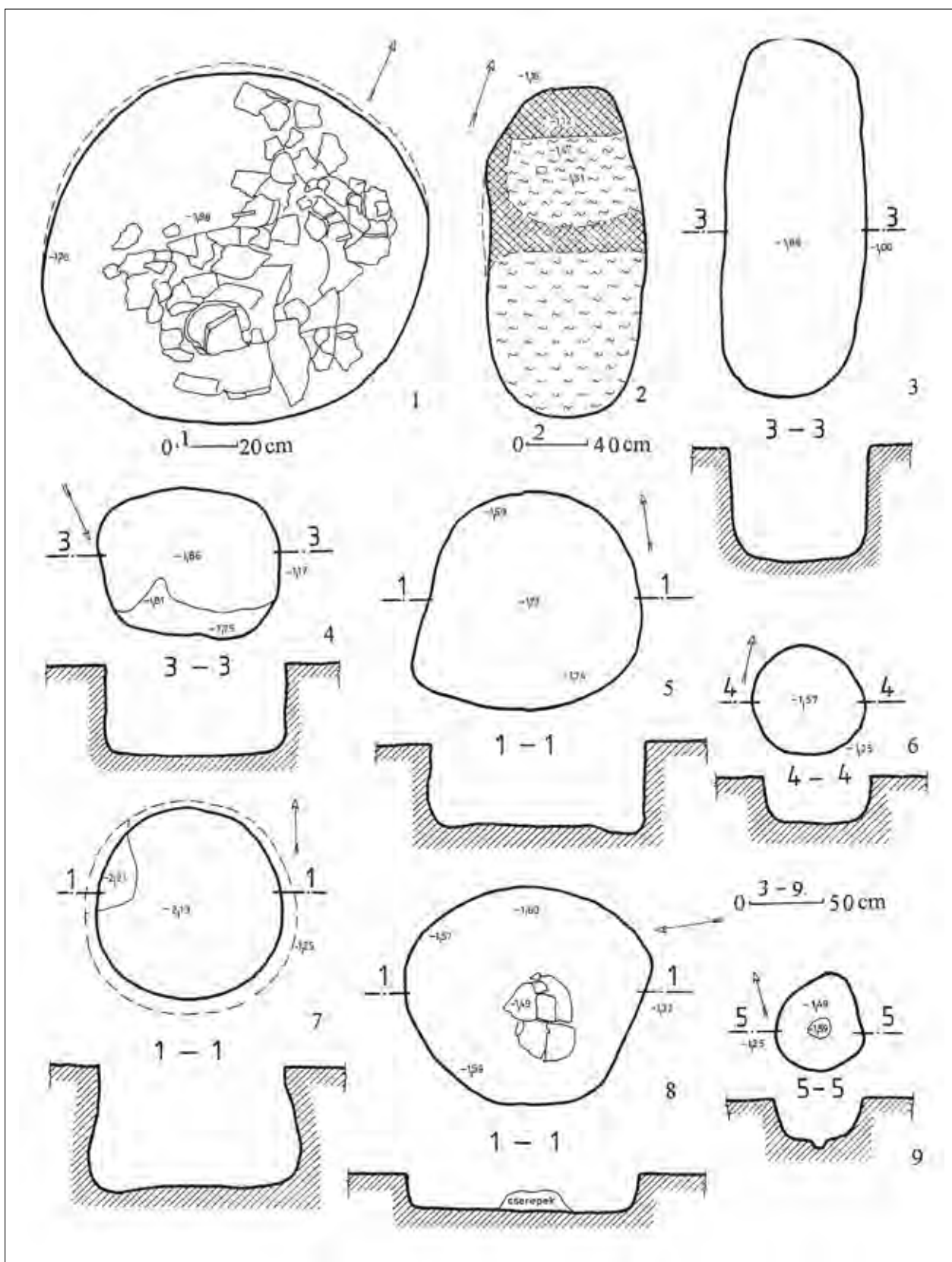
26. kép. Köröm-Kápolna-domb. 7. obj. (a szerző felvétele)
Fig. 26. Köröm-Kápolna-domb. Feature no. 7 (photo by the author)

27. kép. Köröm-Kápolna-domb, gabonatórolók. 1. 84. obj.; 2. 67. obj.; 3. 85. obj.; 4. 42. obj.; 5. 21. obj.
 (a szerző és Sáfrány Andrásné rajza)

Fig. 27. Köröm-Kápolna-domb, grain storage pits. 1. Feature no. 84; 2. Feature no. 67; 3. Feature no. 85; 4. Feature no. 42; 5. Feature no. 21
 (drawing by the author and Andrásné Sáfrány)

28. kép. Köröm-Kápolna-domb. 1. 18a obj.; 2. 18b obj.; 3. 7. obj.; 4. 32. obj.; 5. 71. obj.; 6. 81. obj.; 7. 79. obj.; 8. 45. obj.; 9. 82. obj.
(a szerző és Sáfrány Andrásné rajza)

Fig. 28. Köröm-Kápolna-domb. 1. Feature no. 18a; 2. Feature no. 18b; 3. Feature no. 7; 4. Feature no. 32; 5. Feature no. 71; 6. Feature no. 81; 7. Feature no. 79; 8. Feature no. 45; 9. Feature no. 82 (drawing by the author and Andrásné Sáfrány)

29. kép. Köröm-Kápolna-domb, 17. obj. 1. Az objektum foltja 2. A kibontott objektum (a szerző felvételei)
Fig. 29. Köröm-Kápolna-domb, feature no. 17. 1. The feature's spot. 2. The feature unearthed (photos by the author)

28. *objektum* (25. kép 6; 32. kép 1–2)

Méhkas alakú gödör, szájnnyílása megközelítőleg kör alakú. Szá.: 140 x 160 cm. Oldalfalai erősen szétágaznak lefelé, és hirtelen, szinte hegyes szöveget alkotva fordulnak az aljhoz, mely egyenes. M.: 163 cm. Nagy terménytároló lehetett, de végül hulladékgyűjtőnek használták, mert tele volt hamuval, omladékkal, mintha égett faldarabokat is beleszórtak volna.

A törmelék között cserepek voltak, nagy tárolóedények töredékei is. Találtunk itt egy szájjával lefelé fordított tálal, mely eredetileg csótalpas lehetett, de talprésze hiányzott. Az edény felvételekor láttuk, hogy a tál felébe osztott, és az egyik fél rész is kettéválasztott. A tál peremrésze körbe ferdén bevagdalt. Ebben az objektumban sok cserép, s egy kis állatfigura fej- és törzstörödéke került elő, valamint paticsok. Ltsz.: 99.36.2246–2359.

29. *objektum* (33. kép 2)

Kerek szájnnyílású gödör, átm.: 112 x 122 cm. Oldalfalai egyenesek, és az aljához ívben csatlakoztak. Oldalfalába az ÉK-i részen mélyedést vágtak, mely a gödrön kívüli felszínre vezet fel alagútszerűen. Az objektum mélysége: 171 cm.

A leletanyagban égett, pelyvás és áglyenyomatos paticsok voltak. Ltsz.: 99.36.2360–2378.

30. *objektum*

Két összeérő objektum, 30a és 30b részből állt. A 30a rész a nyugati, szabálytalan kör alakú, átm.: 195 x 200 cm. Lefelé tartó oldalfalai közül a nyugati kissé befelé lejtett, a keleti fal egyenes volt, és az alja is. M.: 186–197 cm.

A 30b objektumrész ovális alakú, de keleti oldala erősen ívelt. H.: 280 cm, legnagyobb szá.: 223 cm, m.: 162 cm. Hamus kitöltésű.

A 30. objektumból sok edénytörödéke, tál- és fazékdarabok, spulni, keréktörödékek kerékaggyal, paticsok, kőbaltá- és őrlőkő törödéke, valamint csont került elő. Ltsz.: 99.36.2379–2612.

31. *objektum*

Kör alakú anyagkitermelő gödör. Átm.: 140 x 150 cm. Három bugyorszerű mélyedése van, melyből a földet kitermelték. Ezek mélysége: 126 cm, 138 cm és 149 cm. Kitöltése: barna föld.

Az objektumból előkerült leletanyag leltári száma: 99.36.2674.

32. *objektum* (28. kép 4; 34. kép)

Kisméretű, hosszúkás, lekerekített sarkú objektum. H.: 130 cm, szá.: 108 cm, m.: 175–186 cm. A gödör metszete lekerekített sarkú téglalap, tehát oldalfalai egyenesek. Oldalfalában kerek foltok, azaz karónyomok látszóttak, kettő-kettő egymással szemben.

Az objektum bontásakor találtunk edénycserepeket, agyag kocsikerék kopott törödéket és egy ökörfigurát, kissé hiányos állapotban. Ltsz.: 99.36.2675–2732.

33. *objektum* (33. kép 3)

Kör alakú, szájnnyílása a nyelési felületen 130 x 140 cm. Oldalfalai kissé ívelten hajlanak az aljához, ahol a keleti falban egy helyen kör átmérőjű lyukat figyelhetünk meg, mely aknaszerűen vezet a felszínre. Az objektum mélysége: 167 cm.

Az objektumból előkerült leletanyag leltári száma: 99.36.2733–2736.

34. *objektum*

Ovális alakú, a nyugati oldala befelé lejt, a keleti kifelé ívelt kissé, alja homorú. H.: 240 cm, legnagyobb szá.: 140 cm, m.: 163 cm.

Az objektumból előkerült leletanyag leltári száma: 99.36.2737–2745.

35. *objektum*

A 2. vízügyi építmény által bolygatott fél objektum. Hosszúkás lehetett, a nyugati oldalfala egyenes, a keleti ívelt. Meglevő h.: 100 cm, szá.: 52 cm, m.: 149 cm. A gödör metszete ívelt.

Az objektumból előkerült leletanyag leltári száma: 99.36.2746–2752.

36. *objektum*

Szájnnyílása kerek, a nyugati oldalfala kissé ívelt, a keleti szinte egyenes, alul lekerekített. Alja egyenes. Szá.: 168 cm, m.: 175 cm.

Volt benne cserép és egy bronz karperec töredék, melynek egyik vége elkeskenyedik, a másik hiányzik, szára vékony. Ltsz.: 99.36.2753–2757.

37. *objektum*

Megközelítően ovális. Nyugati fala kissé hullámos, a keletiben három erősebb hullám, illetve kitéremkedés van. H.: 190 cm, legnagyobb szá.: 122 cm, m.: 149 cm.

Az objektumból előkerült leletanyag leltári száma: 99.36.2758–2769.

38. *objektum*

Kör alakú. Átm.: 156 x 183 cm, m.: 119–123 cm.

Cserepek és állatfigura töredéke került elő a felső nyomban. Ltsz.: 99.36.2770–2782.

39. *objektum*

Kör alakú. Szá.: 105 x 120 cm. Pár centit tudunk megfogni belőle, nagyon csekély mélységű.

Pár darab jellegtelen cserép került elő belőle.

40. *objektum* (leírását ld. a házaknál)41. *objektum* (35. kép)

Méhkas alakú gödör, kerek szájnnyílású, de hiányosan maradt meg, mert a 12., Árpád-kori sír ásásakor megbolygatták. Szá.: 80 cm, m.: 145 cm.

Az objektumban egy orsógomb és nagy paticsdarabok voltak, s egy 4,8 cm hosszú állatfog. Ltsz.: 99.36.2876–2889.

30. kép. Köröm-Kápolna-domb.

A 18. obj. (a szerző felvétele)

Fig. 30. Köröm-Kápolna-domb. Feature no. 18
(photo by the author)

42. objektum (27. kép 4; 35. kép 1–2)

Szájnyílása kör alakú, a 3. vízügyi építmény alapozásakor elvágták, sötét metszete látszott az alapozási árokban. Kibontáskor megfigyelhettük, hogy olyan, mint egy nagy hombáredény, melynek peremrésze enyhén kifelé tart. Az objektum lefelé hosszúkás alakú, kissé tojásszerű. Szá.: 120 cm, m.: 242 cm. Szájnyílásától lefelé kissé befűződik, majd kiszélesedik az oldalfal, s ezután lefelé szűkül. A képen láthatjuk, hogy a legszélesebb részen és lentebb karónyom sötétedik. A felső karónyom közelében, a szájnál határozott bevágás helyezkedik el, mely ferdén felfelé vezet ki a gödörből. Az objektum oldalfala belül fehér színű, kéregszerű volt.

Pár darab cserépet találtunk az objektumban, valamint paticsot és egy 10,6 cm hosszúságú örlőkő töredéket. Ltsz.: 99.36.2890–2897.

43. objektum

Kissé ovális alakú gödör, egyenetlen oldalfalakkal. A gödör lefelé menő falai befelé tartottak, a nyugati fal lejtősebb, a keleti meredekebb. Alja szinte egyenes, de kissé kelet felé lejtett. Szá.: 240 x 248 cm, m.: 132–169 cm.

Nagyon kevés cserép és csont volt benne. Ltsz.: 99.36.2898–2920.

44. objektum

A gödör szájnyílása kör alakú, átm.: 80 cm. Csekély mélységű, 115 cm az eredeti felszíntől számítva.

Tűzikutya, patics és simított, valószínűleg tapasztásdarabok kerültek elő belőle. Ltsz.: 99.36.2921–2929.

31. kép. Köröm-Kápolna-domb. A 26. obj. kibontva (a szerző felvétele)
 Fig. 31. Köröm-Kápolna-domb. Feature no. 26 excavated (photo by the author)

45. objektum (28. kép 8; 36. kép 1–2)

Szájnyílása megközelítően ovális alakú, oldalfalai egyenesen lefelé tartottak. Átm.: 160 x 170 cm, m.: 149–160 cm.

Sok cserép volt benne, edények és paticskok, s ezek 149 cm mélyen kezdődtek, tehát gyakorlatilag a gödör alját mintegy 10 cm vastagságban borították. Ltsz.: 99.36.2930–2949.

46. objektum

Két, egymásba érő gödörből állt. Teljes h.: 330 cm, legnagyobb sz.: 223 cm, m.: 162–190 cm.

Nagy mennyiségű cserép, csont, paticsk és tűzikutya töredék, valamint salak volt itt. Ltsz.: 99.36.2950–3058.

47. objektum

Egyenetlen oldalfalú, nagyjából kör alakú gödör. Szá.: 180 x 200 cm, m.: 155–169 cm.

Hálósúly- és tűzikutya töredéke, salak és átfúrt kagyló volt benne. Ltsz.: 99.36.3059–3072.

48. objektum

Szájnyílása nagyjából kör alakú, lefelé méhkas alakúan szélesedett a gödör. Szá.: 130 cm, m.: 198 cm.

Kő, őrlőkő, paticsk, oromdész, tűzikutya- és öntőminta töredéke volt benne. Ltsz.: 99.36.3073–3099.

49. objektum

Nagyméretű, méhkas alakú gödör. Szá.: 204 cm, m.: 194 cm.

Kevés leletanyag volt benne, paticsk és csont. Ltsz.: 99.36.3100–3101.

50. objektum

Ovális alakú gödör, oldalain kibugyrosodott, anyagnyerő hely lehetett. Északi oldalfala lejtősen mélyült, a déli kerek ívben hajlott. Szá.: 256 x 272 cm, m.: 160–179 cm.

Sok nagy méretű cserép volt benne. Az innen géppel eltávolított földben egy csaknem ép, kis bögrét találtunk, melynek csak a fülrészre törött, és két helyen csorbult a pereme. Nagyon sok nagyobb, vastagabb cserép és csont, valamint paticskos omladék került ki a gödörből. Ltsz.: 99.36.3102–3154.

51. objektum

A gödör egy nagyobb és egy kisebb részből állt. A nagy átmérője 190 cm, teljes hossza 250 cm. Mélysége a kisebb résznél 165 cm, a nagy közepénél 231 cm, és itt a metszete enyhén méhkas alakú. Alja egyenes.

Több cserepet, csészét, tűzikutya töredéket és egy bronzgyűrűt találtunk a kitöltésében, valamint egy kissé sérült kocsikerék modellt. Ltsz.: 99.36.3155–3202.

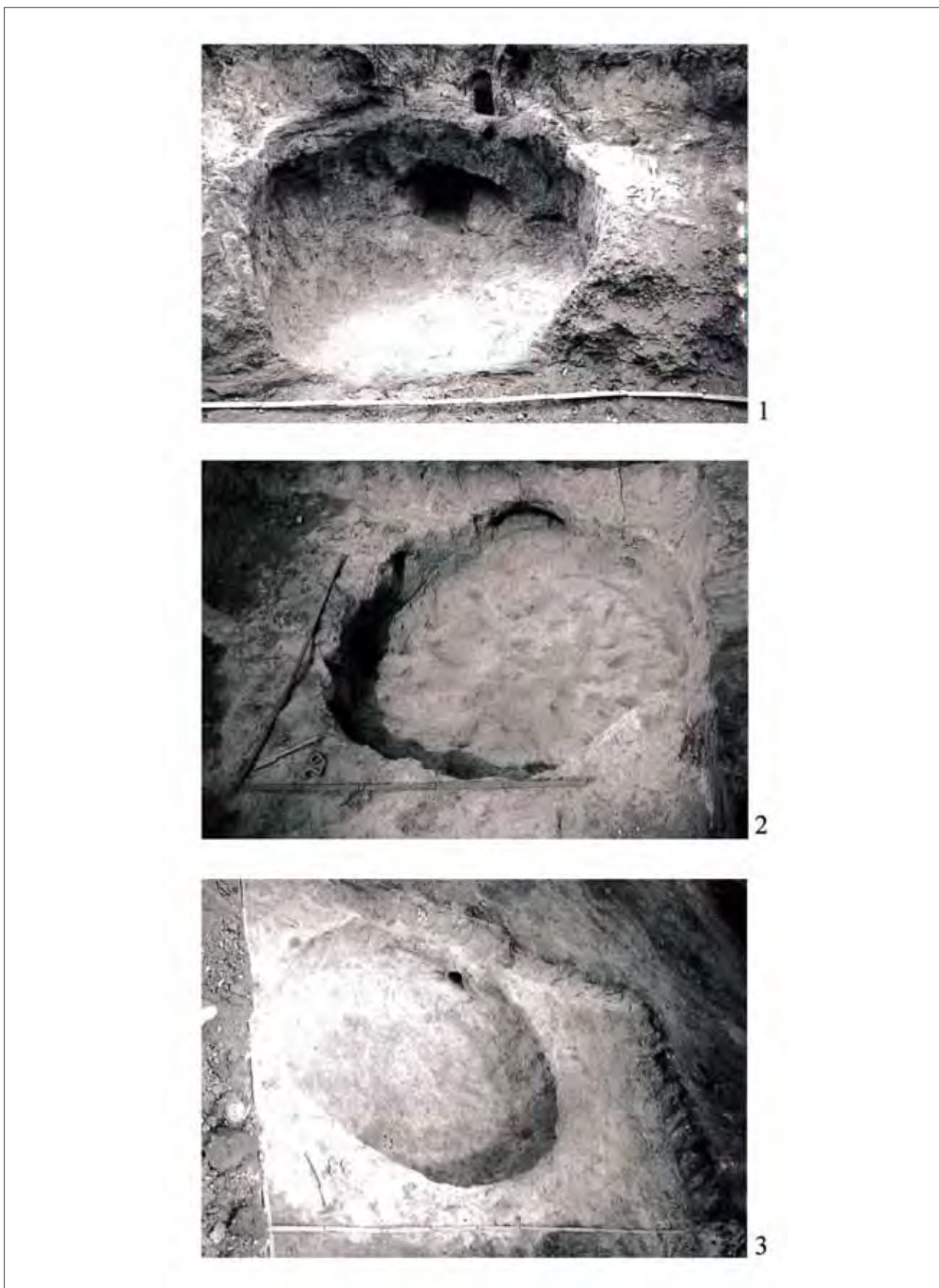

32. kép. Köröm-Kápolna-domb, 28. obj. 1. Az objektum nyesési foltja 2. Az objektum kibontva a lefelé fordított, osztott tállal (a szerző felvételei)

Fig. 32. Köröm-Kápolna-domb, feature no. 28. 1. The feature's spot. 2. The excavated feature, with the bipartite bowl found upside down (photos by the author)

33. kép. Köröm-Kápolna-domb. 1. 21. obj.; 2. 29. obj.; 3. 33. objektum kibontva (a szerző felvételei)
Fig. 33. Köröm-Kápolna-domb. 1. Feature no. 21; 2. Feature no. 29; 3. Feature no. 33 excavated (photos by the author)

34. kép. Köröm-Kápolna-domb. A 32. obj. a karólyukakkal (a szerző felvétele)

Fig. 34. Köröm-Kápolna-domb. Feature no. 32 with post holes (photo by the author)

52. objektum

A gödör egy nagyobb és egy kisebb részből állt. A nagyobbik rész keleti felét a 7. vízügyi építmény ÉK-i sarkában elbontották. H.: 220 cm. Igen csekély mélységű volt, pár centi a ledózerolt felszínhez viszonyítva.

Nincs leltározott lelet.

53. objektum

Nagyjából kerek szájnnyílású anyagnyerő hely, nyugatról kelet felé mélyült. Szá.: 167 x 172 cm, m.: 115–132 cm.

Sok cserép, táltöredék, egy ép tűzikutya, hálósúly, patics és csont került elő a bontásakor. Ltsz.: 99.36.3203–3231.

54. objektum

Kisméretű, lekerekített sarkú, hosszúkás alakú gödör. Csekély mélységű, alja keletről nyugat felé lejtett. H.: 120 cm, átlagos sz.: 90 cm, m.: 119 cm, de a bontási felszíntől csak 19 cm.

Leletanyag nélküli.

55. objektum

Két egymásba érő, egymást metsző kör alakú gödör volt. H.: 220 cm, legnagyobb sz.: 140 cm, m.: 146–160 cm.

Őrlőkő töredék, tűzikutya darabja és patics került elő belőle. Ltsz.: 99.36.3232–3247.

56. objektum (20. kép 2)

Lekerekített sarkú, téglalap alakú gödör, mely középtájon szűkült. Keleti felénél az alja a kibányászott részen kerek, és a felszíni folton túlnyúlt, méhkasszerűen. H.: 200 cm, legnagyobb sz.: 140 cm, m.: 123–154 cm.

Több cserép volt benne, nagy edények darabjai, tűzikutya töredékek, őrlőkő töredék, patics, valamint állatsontok. Ltsz.: 99.36.3248–3272.

57. objektum

Megközelítően kerek szájnnyílású, metszetében kissé méhkas alakú gödör. Szá.: 111 cm, m.: 144 cm.

Kevés leletanyagot tartalmazott. Ltsz.: 99.36.3273–3279.

58. objektum

Méhkas alakú gödör, szájnnyílása kerek. Átm.: 114 cm, m.: 168 cm.

Cserepek, állatfigura része, agyagkerék, tűzikutya töredéke, és paticsok, csontok kerültek elő belőle. Ltsz.: 99.36.3280–3321.

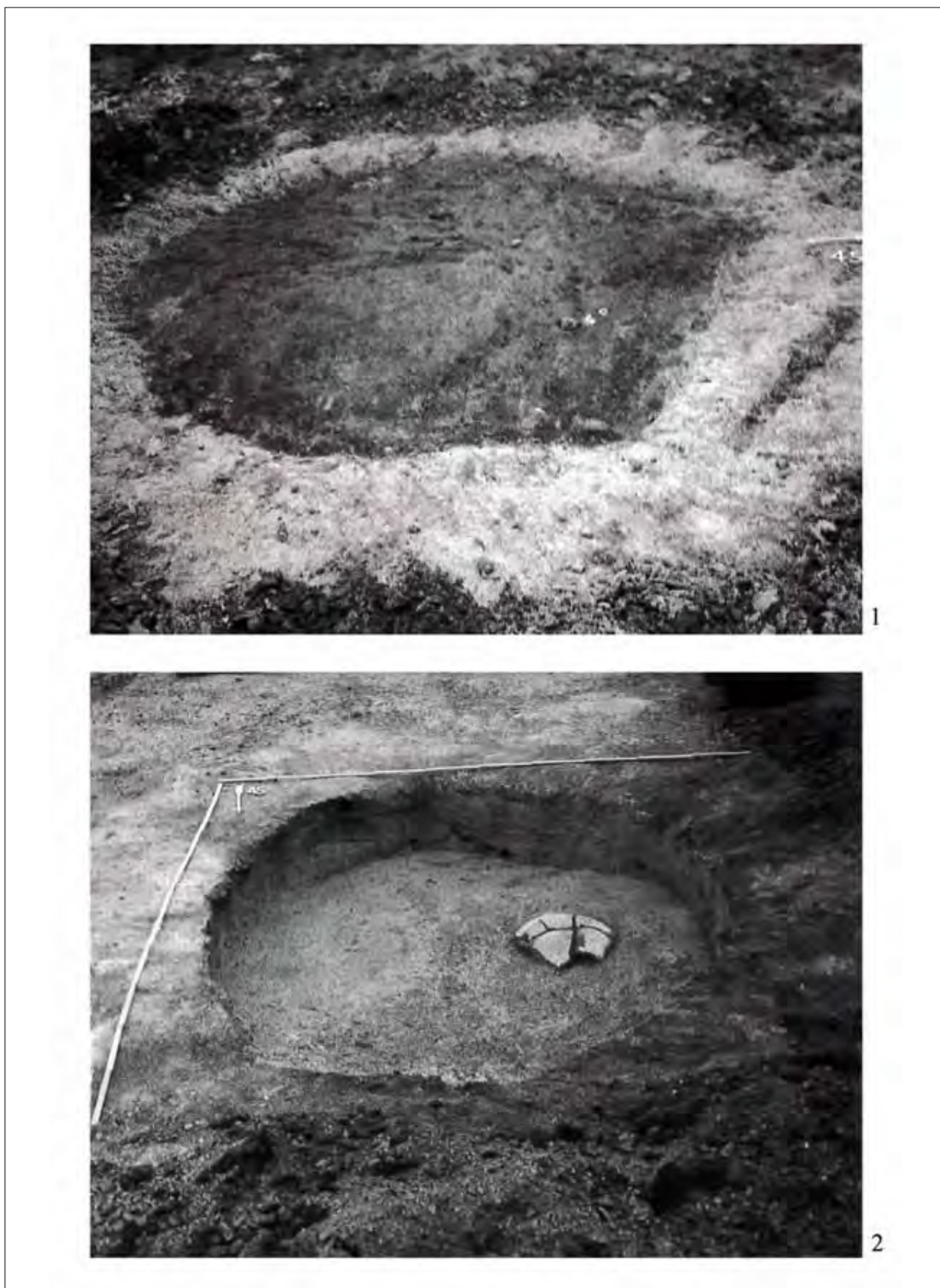
35. kép. Köröm-Kápolna-domb, 42. obj. 1. Az objektum metszetének feltja az alapárokokban és a 41. obj. tőle kissé ÉK-re.

2. A 42. obj. (hombár gödör) és a 41. obj. részlete kibontva (a szerző felvételei)

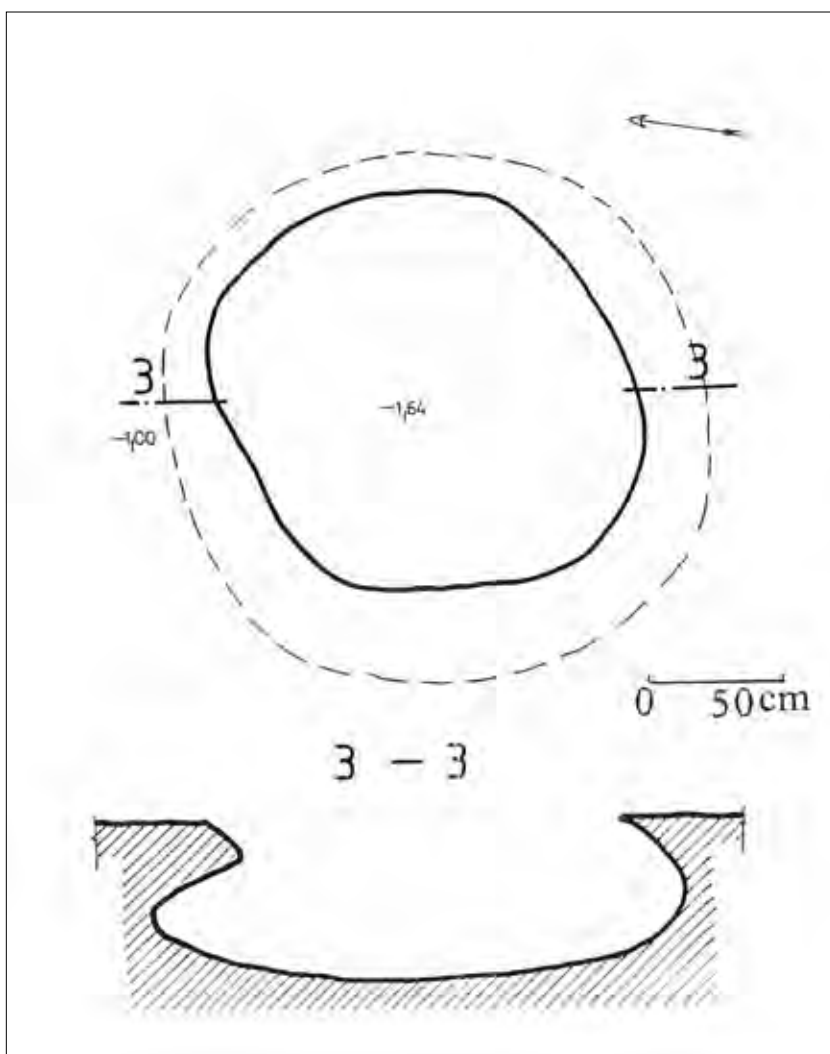
Fig. 35. Köröm-Kápolna-domb, feature no. 42. 1. The feature's spot in the foundation trench and feature no. 41 northeast of it.

2. Feature no. 42 (storage pit) and parts of feature no. 41 excavated (photos by the author)

36. kép. Köröm-Kápolna-domb. 45. obj. 1. Az objektum nyesési felülete 2. Az objektum kibontva (a szerző felvételei)
Fig. 36. Köröm-Kápolna-domb, feature no. 45. 1. The feature as seen during scraping. 2. The feature excavated (photos by the author)

37. kép. Köröm-Kápolna-domb. A 63. objektum felülnézeti- és metszetrajza (a szerző és Sáfrány Andrásné rajza)
Fig. 37. Köröm-Kápolna-domb. Drawing of feature no. 63 as seen from above and the feature's section drawing (drawing by the author and Andrásné Sáfrány)

59. objektum

Ovális alakú gödör, melynek egyik oldala erősen kifelé ívelt. Északi részén kör alakú bugyrot mélyítettek. H.: 170 cm, legnagyobb sz.: 112 cm, m.: 123–148 cm. Felül patics volt benne, majd cserepek, csontok, de kitöltése nem hamus, mint a 18a-b objektumnak.

Az objektumból előkerült leletanyag leltári száma: 99.36.3322–3347.

60. objektum

Ovális alakú gödör, fala egyenetlenül, lépcsősen mélyült. H.: 172 cm, legnagyobb sz.: 110 cm, m.: középtájon 147 cm.

Órlőkő keskenyedő szélének darabja és patics volt benne. Ltsz.: 99.36.3348–3365.

61. objektum

Az objektum egy nagy, ovális alakú gödörből és két bugyros részből állt. H.: 510 cm, átlagos sz.: 100 cm, m.: 141–142 cm. Alja szinte egyenes volt.

Sok cserép, táltöredékek, patics és nagy darab állatsontok kerültek elő belőle. Ltsz.: 99.36.3366–3447.

62. objektum

Ovális alakú gödör. Átm.: 48 x 54 cm, m.: 139 cm.

Körülötte és felette sok cserép, patics és állatsont volt. Ltsz.: 99.36.3448–3452.

63. objektum (37. kép)

A méhkas alakú gödör szájnnyílása egyenetlen kör alakú, átm.: 160 cm. Az északi oldalánál jól látható az objektum tölséres nyakkiképzése, mint ahogy azt a 3. képen is megfigyelhettük. Lejjebb az oldalfal hegyes szögben kiszélesedett, a déli oldalrész szélesen kerekedve ért az aljáig, mely homorúan kiképzett. M.: 164 cm.

Nagy mennyiségű cserép volt a kitöltésében, nagyméretű fazék és kis csészék darabjai egyaránt. Ltsz.: 99.36.3453–3497.

64. objektum

A gödör szájnnyílása kör alakú, átm.: 152 cm. Oldalfalai lefelé íveltek, alja egyenes. M.: 134 cm.

Az objektumból előkerült leletanyag leltári száma: 99.36.3498–3509.

65. objektum

Anyagnyerő hely volt. Egy hosszabb és egy rövidebb kerek részből állt, melyben több kisebb gödröt alakítottak ki az anyagkivétellel; ezek különböző mélységűek. A nyesési szinten egy foltot alkottak, de a második ásónyom után külön látszottak a gödrök fekete foltjai. H.: 450 cm, legnagyobb sz.: 187 cm, m.: középtájon 146 cm, az északi részen 190 cm, a déli részen 205 cm.

Patics, kő és égett kavicstöredék került elő belőle. Ltsz.: 99.36.3510–3582.

66. objektum

Kerek szájnnyílású, méhkas alakú verem. Oldalfala az északi oldalon nagy ívet írt le, a déli részen enyhe ívelésű volt, majd kiszélesedett. Átm.: 100 cm, m.: 177 cm.

Kevés cserepet tartalmazott a kitöltése. Ltsz.: 99.36.3583–3591.

67. objektum (27. kép 2)

A verem szájnnyílása nagy, szabálytalan kör alakú, átm.: 222 cm. Északi oldalfala enyhén, a déli íveltebben mélyült, alja enyhén homorúan kialakított. M.: 217 cm.

Az objektumból előkerült leletanyag leltári száma: 99.36.3592–3601.

68. objektum

A gödör szájnnyílása ovális, oldalfalai szinte egyenesek, alja sima. Szá.: 110 x 122 cm, m.: 149 cm.

Kevés cserep volt benne. Ltsz.: 99.36.3602–3608.

69. objektum

Széles, kissé ovális alakú gödör, szá.: 160 x 190 cm. Déli részén kissé méhkas alakúra alakították ki. M.: közepén 206 cm, az északi szélén 166 cm. Keleten a 23., Árpád-kori sír érintette, a nyugati részen az Árpád-kori, 24. sír bolygatta meg.

Cserepek, kő, patics és csontok között egy kis, ovális átmetszetű bronzot is találtunk az objektumban, melynek egyik vége lapos csúcsba zárul, a másik törött. Ltsz.: 99.36.3609–3666.

70a objektum (leírását ld. a házaknál)

70b objektum

Nagyjából kör alakú, nyugati részét beleásták a 70a ház keleti szélébe. Szá.: 150 x 180 cm, m.: 194 cm.

Kitöltése cserepeket és csontokat tartalmazott.

71. objektum. (28. kép 5)

A gödör szájnnyílása nagyjából kör alakú, bár a DNy-i részen sarkosan kitüremkedett. Szá.: 152 x 160 cm. Metszete téglalap alakú, de szélein mélyebb. M.: 169–174 cm.

Cserepek, patics, egy 2,8 cm átmérőjű agyaggolyó és csontok kerültek elő belőle. Ltsz.: 99.36.3872–4010.

72. objektum

Szájnnyílása megközelítően kör alakú, szá.: 134 x 135 cm. Alakja méhkas forma. M.: 70 cm.

Kitöltésében kevés cserep, talpas tál, két állatfigura töredéke, egy használt, hiányos orsó, tapasztásdarab és csont volt. Ltsz.: 99.36.4011–4034.

73. objektum

Kissé ovális szájnnyílású gödör, oldalfalai eltérően, de enyhén befelé lejtnek, alja kissé homorú. Szá.: 105 x 120 cm, m.: 154 cm. Kis, ferde cölöplyuk volt benne.

Leletet nem tartalmazott.

74. objektum

Szájnnyílása kör alakú, de DNy-on lekerekített sarkot alakítottak ki. Oldalfalai kissé íveltek, alja szinte egyenes. Szá.: 172 x 180 cm, m.: 129 cm.

Sok cserep és tapasztásdarabok kerültek ki belőle. Ltsz.: 99.36.4035–4080.

75. objektum

Méhkas alakú gödör kör alakú szájnnyílással. Átm.: 138 x 140 cm, m.: 178 cm.

Kevés cserepet tartalmazott. Ltsz.: 99.36.4081–4082.

76. objektum

Kissé ovális szájnnyílású gödör, szá.: 180 x 160 cm. Oldalfala északon egyenes, délen lejtősen mélyült, alja szinte egyenes. M.: 131–151 cm.

Az objektumból előkerült leletanyag leltári száma: 99.36.4083–4093.

77. objektum

Kissé méhkas alakú objektum. Nyújtott, hosszúkás alakú, déli részen kitüremkedett, itt mélyebb. H.: 270 cm, legnagyobb sz.: 190 cm, m.: 149–202 cm.

Kitöltésében találtunk tálat, agyaggolyót, orsókarikát, tűzikutya töredékeit, tapasztást, paticst, bronzú töredéket, csontárat, agancs eszközt, kova pattintéket és átfúrt kagylókat. Ltsz.: 99.36.4094–4184.

78. objektum

Az objektum szájnnyílása kör alakú, nagy horpadással, átm.: 82 cm. Oldalfalai kis befelé tartó lejtéssel mélyültek. Kicsi és sekély. M.: 127 cm.

Egy darab cserep volt benne. Ltsz. 99.36.4185.

79. objektum (28. kép 7)

A méhkaszerű gödör szájnnyílása kerek, átm.: 130 cm. Lefelé menő oldalfalfalai enyhén íveltek, alul a szélén kissé mélyebb a gödör. Átlagos m.: 213 cm.

Bronzú töredéke, és őrlőkő töredékei kerültek ki innen. Ltsz.: 99.36.4186–4198.

80. objektum

A gödör szájnnyílása nagyjából kör alakú, átm.: 190 cm. Az objektum lefelé szélesedik, szinte egyenes falakkal. M.: 204 cm.

Az előkerült leletanyag leltári száma: 99.36.4199–4215.

81. objektum (28. kép 6)

Szájnyílása kerek, átm.: 80 cm. Oldalfalai egyenesen mélyültek, alja csaknem egyenes. M.: 157 cm.

Nem volt benne leletanyag.

82. objektum (28. kép 9)

Részben kör alakú folttal jelentkezett a nyesési felületen, és ÉK felé kicsúcsosodott. Szá.: 62 x 70 cm, m.: 149 cm, középen 10 cm-rel mélyebb, azaz 159 cm mély egy 16 cm átmérőjű kis lyukban.

Viszonylag sok cserepet tartalmazott, de jellegtelenek, nem lettek beletárolva.

83. objektum

Piskótaszerű foltja volt. Bugyros anyagnyerő helynek bizonyult, s a nyugati része kör alakban mélyült. H.: 270 cm, sz.: 160 cm a nyugati részen, 148 cm a keletin. A nagy kör mélysége 90 cm, a bugyroké 161–226 cm.

Kevés cserép, agyaggolyó, tapasztás, kő és állatfigura töredéke, valamint csont került elő belőle. Ltsz. 99.36.4217-4236.

84. objektum (27. kép 1)

A gabonátároló verem a nyesési felületen ovális alakú folttal jelentkezett, DNy-i végében kis kitüremkedéssel. A gödör nagy, hombáredényszerűen ívelő falú, nyugati szélén méhkasszerűen bővült. Szá.: 220 x 195 cm, m.: 218 cm.

85. objektum (27. kép 3)

Kissé ovális szájnyílással mutatkozott a nyesési felületen, átm.: 104 x 116 cm. Oldalfalai lefelé hombáredényszerűen íveltek. M.: 192 cm.

Patics és kő volt benne. Ltsz.: 99.36.4237–4244.

2014-ben Gallina Zsolt ásatásán, dokumentációja alapján az alábbi stratigráfiai egységek (objektumok) kerültek elő:¹⁴

SNR 001

Méhkas alakú, ovális szájnyílású gödör, alja ívelt. Szá.: 134 x 142 cm, m.: 28 cm. Kitöltése: agyag és faszén, melyben kerámiatöredékek voltak.

SNR 002

Méhkas alakú gödör. Szá.: 134 x 142 cm, m.: 38 cm. Mérete az alján 62 x 176 cm. A gödörben nagyméretű, kannelúrás edények hasrészre, hullámos peremű edénytöredékek, orsó-gomb, agyagnehezék, illetve tűzikutya, egy 7,5 cm átmérőjű agyag gyurma, őrlőkő, kagyló és állatsont volt.

SNR 004

Méhkas alakú gödör. Átm.: 126 x 138 cm, m.: 55 cm, átm. az alján: 164 x 170 cm. Az itt talált kerámiák között csőtalpas táltöredék, valamint nagyméretű edények oldaltöredékei, peremdarabjai, egyik felén simított patics és kő említhető.

SNR 005

Méhkas alakú gödör. Szá.: 136 x 138 cm, átm. az alján: 162 x 166 cm, m.: 42 cm. Barna, agyagos, paticsos kitöltésében sok kerámia volt, köztük nagyméretű edények részei, egyik felén simított felületű patics, kagyló és állatsont, köztük több az égett darab.

SNR 006

Ovális szájnyílású gödör. H.: 172 cm, sz.: 112 cm, m.: 18 cm. Alja egyenes, oldalfalai rézsűsek. Kitöltése: barna, agyagos, egyik felén simított paticcsal és faszénnel kevert.

SNR 007

Méhkas alakú, ovális szájnyílású gödör. Szá.: 112 x 122 cm, átm. az alján: 156 x 158 cm, m.: 50 cm. Agyagos, faszénnel és paticcsal kevert kitöltésében nagyméretű fazekak alj- és oldaltöredékei kerültek elő. Az edények alján több esetben 6 cm foltban középen kívül koromfolt figyelhető meg. A leletek között állatsont is említhető.

SNR 008

Foltja nyújtott ovális volt, kissé téglalap alakú, ÉNy-i végében lekerekített. Oldalfala rézsűs. H.: 154 cm, sz.: 88 cm, m.: 24 cm. Kerámia, patics, kagyló és állatsont került elő belőle.

SNR 009

Megközelítően ovális alakú foltként jelentkezett (38. kép), kitöltése sárgásbarna, agyagos, paticcsal kevert, mely leletanyagot nem tartalmazott. Kibontva szabálytalan téglalap alakú, rézsűs oldalú objektum (39. kép). H.: 120 cm, sz.: 86 cm, m.: 13 cm. Hossztengelye ÉNy–DK-i irányú, alja egyenes. DK-i oldalához közelebb egy cölöplyuk került elő, mely az SNR 046 számot kapta. Ez ovális alakú, mérete: 41 x 24 cm, m.: 20 cm (39. kép), alja egyenes. Az SNR 009 és az SNR 046 objektum, tehát a gödör és a cölöplyuk alján narancssárgás, égett részt figyelt meg az ásató.

SNR 010

Anyagnyerő hely. Nyújtott ovális alakú gödör, oldalfala rézsűs, H.: 248 cm, sz.: 208 cm, m.: 46 cm. Kitöltése barna, agyagos, melyben vaskos kerámiatöredékek között behúzott peremű tálka volt.

SNR 011

Nagyméretű, agyagkitermelő gödöregyüttes, melynek részei: SNR 012, SNR 050 és SNR 051. SNR 011 méretei: h.: 440 cm, sz.: 248 cm, m.: 16–68 cm. Sok kerámia került elő belőle, köztük nagyméretű házi kerámia és belül díszített tálka, kihajló peremű kis tál szalagfüllel, valamint őrlőkő töredéke, kagylóhéj és állatsontok.

SNR 012 rész méretei: h.: 174 cm, sz.: 148 cm, m.: 54 cm. Barna agyagos, faszénnel kevert kitöltésében kerámia és állatsont volt.

Az SNR 050 ovális alakú, méhkas forma, alja lejtős. H.: 138 cm, sz.: 106 cm, m.: 72 cm.

¹⁴ A mélységadatokat a már ledőzerolt járószinthez mérte.

Az SNR 051 méretei: h.: 190 cm, sz.: 110 cm, m.: 74 cm. Leletet nem tartalmazott.

SNR 013

Ovális alakú gödör. Oldalfala befelé lejt, rézsús. H.: 222 cm, sz.: 184 cm, m.: 54 cm. Barna, agyagos, faszénnel kevert kitöltésében cserepek és égett patics jelentkezett.

SNR 014

Ovális szájnnyílású gödör, rézsús oldalfallal. H.: 144 cm, sz.: 106 cm, m.: 67 cm. Agyagos, paticsal kevert kitöltésében kerámia és állatsont volt.

SNR 015

Méhkas alakú, ovális szájnnyílású gödör. Átm.: 130 x 84 cm, m.: 7 cm. Szürkésbarna, agyagos, paticsos kitöltése kerámiatöredékeket és állatsontot tartalmazott.

SNR 016

Enyhén méhkas alakú gödör. H.: 206 cm, sz.: 116 cm, m.: 69 cm. Felső 40 cm-es kitöltése barna, agyagos, paticsal és faszénnel kevert, közvetlenül alatta szürkésbarna, paticsos, agyagos kevert. Alja ívelt.

SNR 017

Méhkas alakú gödör. Szá.: 84 x 96 cm, m.: 71 cm. Kevert, agyagos, paticsos kitöltésű. A paticsok egyik fele simított. Hengeres testű tűzikutya töredékeit tartalmazta még az objektum.

SNR 018

Méhkas alakú gödör, ovális alakú. Szá.: 114 x 132 cm, m.: 74 cm. Kitöltése erősen kevert, barnásvörös omladék. Leletet nem tartalmazott.

SNR 020

Méhkas alakú verem (40–41. kép). Szájnyílása megközeleltően kerek, átm.: 100 x 108 cm. Oldalfalai egyenesek, de lefelé szélesedik a gödör, a fal tehát kifelé rézsús; egyenes aljánál az átm.: 178 x 182 cm, m.: 102 cm. Az SNR 019 Árpád-kori sírt részben ráasták.

Az objektumban nagyobb mennyiségű kerámiatöredék, nagy, hosszúkás fazék perem- és oldalfala lapos bütykökkel, ujjbenyomásos léccel, körte alakú agyagnehezék, orsógomb, fújtatócső töredéke, égett patics, dörzs- és őrlőkö töredék volt. Legalul, 53 cm mélyen egy férfi és 84 cm mélységben egy nő csontvázát találták, melyek az SNR 066 és SNR 067 számot kapták.

Az SNR 021, SNR 023, SNR 024, SNR 025 (= 1996/23), SNR 027 (= 1996/24) temetkezések az SNR 003-mal és SNR 019-cel együtt Árpád-kori sírok voltak.

SNR 022

Nagy, ovális szájnnyílású gödör, oldalfala rézsús, alja egyenetlen. H.: 256 cm, sz.: 252 cm, m.: 63 cm. Kevert, agyagos, paticsos kitöltésében a kerámiatöredékek között mini fazék és belül díszített táltöredék és állatsont került elő.

SNR 026 = 1996/69. obj. (leírását ld. ott)

SNR 028 = 1996/73. obj. (leírását ld. ott)

SNR 029 = 1996/70a obj. (leírását ld. ott)

SNR 030 = 1996/77. obj. (leírását ld. ott)

SNR 031 = 1996/76. obj. (leírását ld. ott)

SNR 032 = 1996/72. obj. (leírását ld. ott)

SNR 034 = 1996/16. sír – Gallina Zsolt szerint kérdőjelesen, de ez szerintem nem valószínű.

SNR 035 – SNR 037 stratigráfiai egységek korábban szintén feltártak, de azonosíthatatlanok.

SNR 038

Ovális alakú gödör. Mérete: 228 x 170 cm, m.: 57 cm. Kitöltése agyagos, faszenes, paticsos, melyben belül barna, kívül fekete, illetve ellentétes színű oldaltöredékek, kannelúras cserepek, tálka és egy edényalj is volt, mely ellentétesen árkolt. Több jellegtelen kerámia, agyagnehezék, kő és állatsont is előkerült a gödörből.

SNR 039 = 1996/38. obj. (leírását ld. ott)

SNR 040 = 1996/78.(?) obj. (leírását ld. ott)

SNR 041

Ovális alakú gödör. H.: 154 cm, sz.: 150 cm, m.: 28 cm. Oldalfalai rézsúsok, alja egyenetlen. Kerámiatöredéket tartalmazott.

SNR 042 ház (leírását ld. a házaknál, az SNR 053 – SNR 059 stratigráfiai egységekkel együtt)

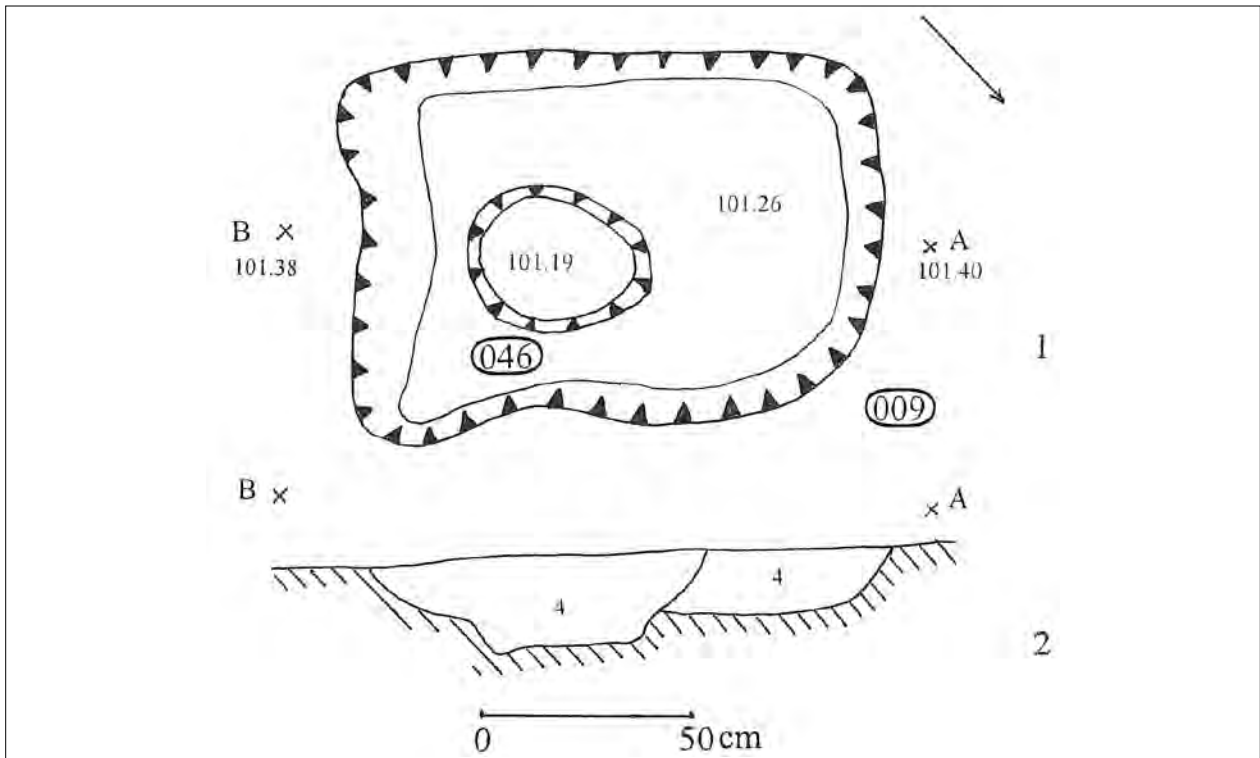
SNR 043 ház (leírását ld. a házaknál, az SNR 062 – SNR 065, SNR 047 – SNR 049 stratigráfiai egységekkel együtt)

SNR 044

Gödör, enyhén ovális alakú, rézsús oldalú. H.: 98 cm, sz.: 90 cm, m.: 14 cm. Kerámia került elő belőle, közte nagy edény nyak- és hasrésze bordával és kannelúrával.

SNR 045

Ismeretlen korú árok.

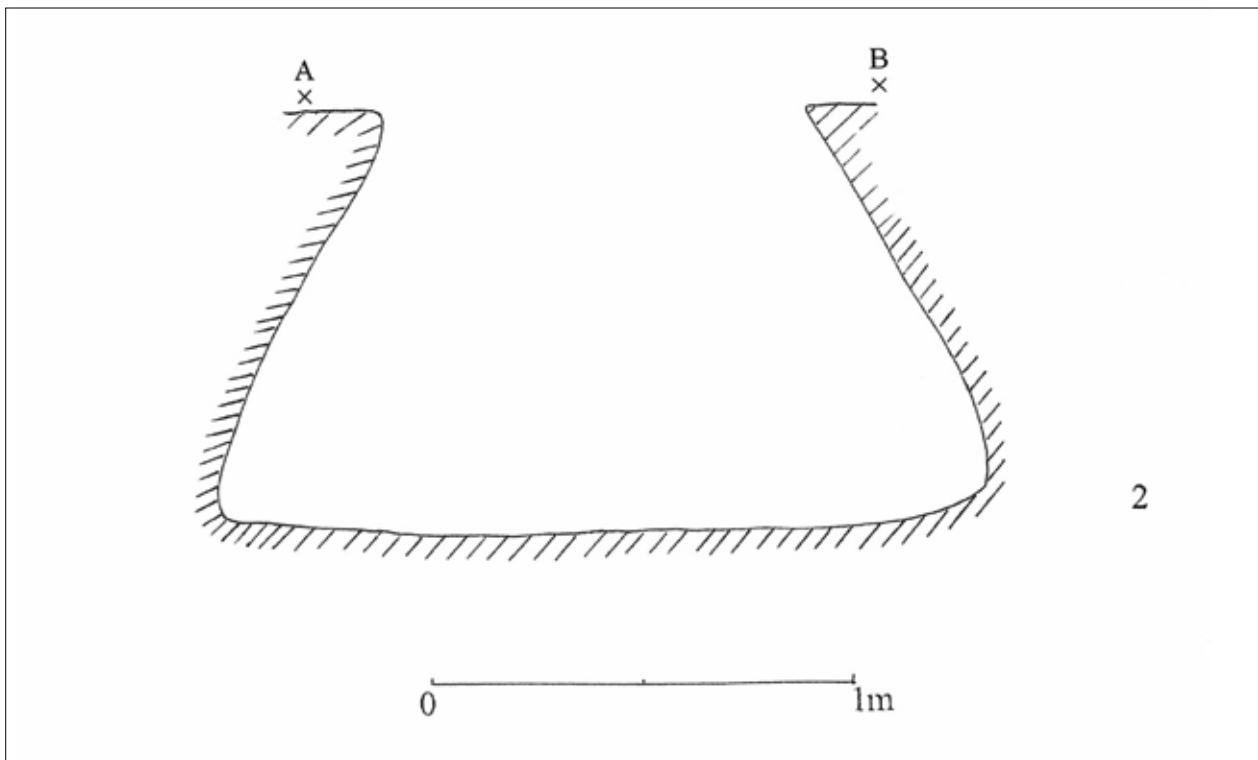

38. kép. Köröm-Kápolna-domb. Az SNR 009 felülnézeti- és metszetrajza (Gallina Zsolt dokumentációja nyomán)
 Fig. 38. Köröm-Kápolna-domb. Drawing of feature SNR 009 as seen from above and the feature's section drawing (after Zsolt Gallina)

39. kép. Köröm-Kápolna-domb. Az SNR 009 kibontva, a cölöplyukkal (SNR 046) (Gallina Zsolt dokumentációja nyomán)
 Fig. 39. Köröm-Kápolna-domb. Feature SNR 009 excavated, with a post hole (SNR 046) (after Zsolt Gallina)

40. kép. Köröm-Kápolna-domb. Az SNR 020 metszetrajza (Gallina Zsolt dokumentációja nyomán)
Fig. 40. Köröm-Kápolna-domb. Section drawing of feature SNR 020 (after Zsolt Gallina)

41. kép. Köröm-Kápolna-domb. Az SNR 020 kibontva (Gallina Zsolt dokumentációja nyomán)
Fig. 41. Köröm-Kápolna-domb. SNR 020 excavated (after Zsolt Gallina)

SNR 052 = 1996/70b obj.

SNR 060, SNR 061
Ismeretlen korú árok.

SNR 068, SNR 069
Ismeretlen korú cölöplyuk.

ÉRTÉKELÉS

Házak

Jellegzetes, szinte kör alakú ház volt Köröm-Kápolna-dombon a 20. és a 70. obj. A 20. obj. bejárata kör alakú, ugyanúgy, mint a 13. obj., ovális alakú háznak. Ovális volt még a 16. obj., ház és hasonló lehetett Kemenczei T. ásatásának 8. obj., háza. A 16. obj., ház szélesedő, íves bejáratral rendelkezett, mint a 22a és valószínűleg a 40. obj., ház is. A 10. és a 70. obj., házak bejáratát a bolygatás miatt már nem lehetett megfigyelni. Legyezőszerűen szétnyíló oldalfalú ház volt az SNR 042 és SNR 043. Bejáratuk az oldalfalak által alkotott szélesebb résznél lehetett.

Összefoglalva a házak mérete:

- 10. obj.: 450 x 435 cm, kb. 20 m²,
- 13. obj.: 320 x 250 cm, azaz 8 m²,
- 16. obj.: 420 x 435 cm, mintegy 18,3 m²,
- 20. obj.: 420 x 430 cm, gyakorlatilag 18 m²,
- 70. obj.: 458 x 380 cm, vagyis 17,4 m²,
- 22a obj.: 420 x 360 cm, lényegében 15,1 m²,
- 40. obj.: 530 x 340 cm, 18 m²,
- SNR 042: 342 x 310 cm, alig több, mint 10,6 m²,
- SNR 043: 364 x 316 cm, 11,5 m².

Láthatjuk tehát, hogy a házak közül a 13. obj., az SNR 042 és SNR 043 kisebb, a többi hasonló méretű, bár a 40. obj. északi végébe szárnyas akna csapódott, és a 10. obj. mérete következtetett.

A mélységadatoknál, ha nem számoljuk a ledózerolt 1 m-t, és a pusztulási réteghez viszonyítunk, a következőket láthatjuk: az SNR 043 ház járósíntje volt a legmagasabban (26–44 cm), a 10. obj. mélysége 54 cm, míg az SNR 042 mélysége 4–58 cm. A 22a obj.-nál 33–75 cm, a 40. obj.-nál 39–106 cm, de ezeknél az anyagnyerés módosította a ház mélységét. A 13., 16., 20. és 70. obj., házak mélysége 110 cm, 87 cm, 85 cm és 135 cm. Az egész dombon többnyire kemény, kötött a talaj, a tartóoszlopok helyét azért nem ásták mélyebbre, mert így is biztosan álltak. Egyik házban sem került elő

döngölt járósínt. Az SNR 043 házban talált keményebb felületet, mint a ház leírásánál kifejtettem, az altalaj részének tartom.

Padkás volt a 20. és a 70. objektum. Késő kelta – kora császárkori házakban, így Mezőkeresztes-Fűzfás 7., 10., 11. obj., házaiban figyelhetünk meg padkát (B. HELLEBRANDT 2013, 102); mindegyik ház egyosztású. Középkori házban is tártak fel földpadkát (NOVÁKI 1956, 51, 1–2. kép).

A házakban nem találtunk tapasztott tűzhelyet, csak hordozható tűzhely töredékeket. Mint a 10. lábjegyzetben utaltunk rá, a házak eredeti, használatkori mélysége nem számítható az 1996-os eredeti felszínhez, hanem a pusztulási réteghez kell viszonyítani, így átlag 80–100 cm-t mélyedhettek a földbe. Valószínű, hogy a házak közti terület sem volt egyenletes, így ebből is adódhattak szintkülönbségek. Nagyjából a házak közepén helyezkedett el a tetőt tartó oszlop; a falakat sövényből fonhatták, s ezt agyaggal tapasztották ki.

A házak tengelye megközelítőleg ÉK–DNy, de nagy eltérések vannak, például a 16. obj. ÉNy–DK-i, a 20. obj. csaknem É–D-i, s ilyen volt a 40. obj., elhagyott ház is és az SNR 042. Az SNR 043 K–Ny-i tájolású. A Kemenczei T. által feltárt 8. obj., ház ovális alakú (KEMENCZEI 1984, 62 és 158: Abb. 22), tájolása szintén K–Ny-i. Mérete 520 x 380 cm, azaz körülbelül 20 m²-es a felszínén, de mivel szélei rézsűsek, azaz befelé lejtnek, belső mérete 320 x 270 cm, tehát a belső, járható része 8,6 m². V. Szabó Gábor PhD értekezésében ezt a házat inkább agyagkitermelőnek tartotta az alakja miatt (V. SZABÓ 2002, 76: 76. lábjegyzet; 2004, 139: 9. lábjegyzet). Nem kizárt, hogy felhagyása után agyagkitermelő hely lett, a körömi 22a és 40. objektumokhoz hasonlóan. Az 1996-os és a 2014-es ásások után Kemenczei T. 8. és valószínűleg a 12. objektumát is besorolhatjuk a házak közé. A feltárt házak a Kápolna-domb legszélesebb részén helyezkedtek el, ÉK–DNy-i irányban, gyakorlatilag a domb nyugati részén. Gondolhatunk arra, hogy a lejtős domboldalon könnyen megközelíthették a sáncárokban levő vizet. A feltárt területen kutat nem találtunk.

A körömi házak analógiája Borš-ban került feltárásra, 400 x 400 cm-es, azaz 16 m²-es, ovális, csaknem kör alakú, tájolása ÉK–DNy-i, s leletanyagával a Gáva-kultúra régebbi fázisát reprezentálja Délkelet-Szlovákiában (GAŠAJ–OLEXA 1979, 247, 1. ábra, valamint 258). Késő bronzkori, a Gáva-kultúrába sorolt házak kerültek elő Mezőkeresztes-Cethalmon, az M3-as autópálya Boršod-Abaúj-Zemplén megyei szakaszának 10. lelőhelyén. A 19/D obj., ház lekerekített sarkú téglalap alakú, bár ÉNy-i sarka kiegészített. Tájolása: ÉK–DNy, mérete:

560 x 390 cm; 105 cm-re süllyesztették a földbe. A ház DNy-i sarkában láthatjuk a járósíntjénél 19 cm-rel mélyebb, ovális gödröt, melynek íve a fal síkjából kitüremkedik; valószínű, hogy a fal alá húzódott. Ugyancsak a Cethalmon került elő a 98. obj., ház, melynek mérete 250 x 250 cm; a jelenkori járósínttől 145 cm-re mélyedt a földbe. DK-i sarkába egy kerek gödröt ástak, mely 47 cm-rel mélyebb a járósíntnél. Ezt a házat nagyon kemény agyagba vágták, mely ezen a helyen is az altalaj részét alkotja (WOLF–SIMONYI 1995, 6–7, 5. és 7. ábra), mint Köröm-Kápolna-dombon.

A körömi házakhoz hasonló, középső cölöplyukkal, tehát tetőtartó oszloppal ellátott ovális házat építettek az etruszkok (BURANELLI 1992, 36). Hasonlóan ovális alaprajzú, de már föld feletti kunyhóformát ismerünk, mint temetkezési urnát Vulciból (REICH 1987, 75); Kr.e. 800 körül készült.

Köröm-Kápolna-dombon a részben megmaradt 10. obj., házban a középső tartóoszloptól délre, a ház keleti felében, a falnál egy 140 x 100 cm-es ovális mélyedést bontottunk ki, mely a járósíntnél 30 cm-rel mélyebb. A 16. obj., ép házban, a ház keleti felében két nagyobb, ovális alakú mélyedés húzódott (B. HELLEBRANDT 2015, 4. kép 1). A bejárathoz közelebbi a nagyobb, hossza 142 cm, szélessége 48 cm, míg a kisebb mélyedés hossza 110 cm, szélessége 40 cm; és 21 cm-rel mélyebbek a járósíntnél. A 20. obj., házban a középső tartóoszlop közelében keletre és távolabb nyugatra kisebb, hosszúkás mélyedést érzékeltünk. Mezőkeresztes-Cethalmon, mint fentebb leírtuk a 19/D és a 98. objektumban találtak kerek, illetve ovális gödröt. A késő kelta házakban figyelhetünk meg hasonló jelenséget. Mezőkeresztes-Fűzfás 7. obj., ház északi részén 60 cm hosszú, 19 cm széles árkot bontottunk ki (B. HELLEBRANDT 2013, 8. kép). Hasonló lehetett Balatonmagyaród-Kiskányavár 8. objektumában a 200 cm hosszú, 30 cm széles árok (HORVÁTH L. 1987, 62, 7. kép 2), melynél a szerző feltételezte, hogy osztófal helyének maradványa. Méri István a Tiszalök-Rázompusztán feltárt házak aljába ásott 30–50 cm mély, kis gödröket üllőhelynek gondolta. Ezek a gödrök a bejárat közelében voltak, s aljukon ugyanolyan kemény földréteget találtak, mint amilyeneket a házak alján. Méri I. szerint a házak aljára ülték, s a lábukat a gödörbe tették (MÉRI 1952, 60). Szarvas-Rózsáson az Árpád-kori falu helyén Kovalovszki Júlia két házat tárt fel (KOVALOVSZKI 1960, 4. kép 1). Az 1. ház 240 x 300 cm-es, 117 cm mélyen volt a földben a mai felszínhez viszonyítva, falából 80 cm maradt meg. A ház gödrét hamu és agyag töltötte ki. Az 1. ház DNy-i sarka közelében egy 95 x 55 cm-es, ovális gödröt talált az ásató, melynek lapos alja 48 cm-

rel mélyebben helyezkedett el, mint a ház járósíntje, s befelé szűkült. A 2. ház 280 x 320 cm-es, mélysége 120 cm, két gödör volt benne. Az egyikre a ház DNy-i sarka közelében bukkantak, ez tojásdad alakú, 90 x 65 cm-es, 32 cm mély. Oldalfalai rézsűsek, tehát a gödör szűkült, alja teknős kiképzésű. A másik gödör 60 x 40 cm-es, 16 cm mély, alját laposra alakították. Mindkét szarvasrózsási házban a bejárattól balra helyezkedett el a gödör, és megegyeznek a Rázomon találtakkal. Kovalovszki is üllőhelynek, illetve munkagödörnek gondolta őket, a házban belül végzett tevékenységnél, például szövésfonásnál. Egyik szarvasi ház alját sem tapasztották le. A gödröknél nem volt észlelhető semmilyen kopás, illetve a beülés és a használat során óhatatlanul keletkező sérülés, vagy lábmozgás nyoma. Nem tartom valószínűnek, hogy ezek a mélyített helyek munkagödörök lennének, s ezt igazolják a késő középkori ásatási eredmények és a néprajzi megfigyelések is. Méri I. Túrkeve-Móricson több házban, így a 4., 8., 9., és 14. házban talált méhkas alakú vermet. Feltételezte, hogy élelmiszert tartottak bennük, s elképzelhetőnek tartotta, hogy háborús viszonyok között használták őket (MÉRI 1954, 146). Nem tartalmaztak azonban gabonamagvakat. Bálint Alajos a középkori Nyársapát feltárásánál, a 11. házban, a kamrában két tapasztott és a padlószint alá mélyedő, homorú aljú gabonás vermet bontott ki; átmérőjük 100 cm és csekély mélységűek, 32 cm, illetve 37 cm mélyek voltak (BÁLINT 1962, 69, 14. kép a). Parádi Pécs-Tettyén tárt fel négyzetes alaprajzú, 280 x 280 cm-es, földbe mélyített házat. A ház ÉNy-i részén körte alakú vermet bontottak ki. A ház DK-i sarkánál pedig lejtősen kiképzett lejárát vezetett a ház fala alá nyúló veremhez (PARÁDI 1959, 25: 26. jegyzet irodalommal). Ugyancsak a bejárat mellett volt a fal alá nyúló gödör Gelej-Sinkahalmon a késő kelta 10. obj., háznál (B. HELLEBRANDT 2013, 35–36. kép). Köröm-Kápolna-dombon az SNR 042 ház SNR 053 része lehetett a fal alá nyúló tárolóhely, melyben egy nagy tál töredéke feküdt oldalára dőlve. Szabó Kálmán Mizse falu ásatásánál az egyik házhoz tartozó veremben talált grafitos edényben galamb csontvázat (SZABÓ 1938, 86). Szabó véleménye szerint a vermek pince-kamra szerepet tölthettek be. A néprajzkutató Ikvai Nándor úgy gondolja, hogy tarthattak a vermekben gabonát, de nagyságukból és elhelyezésükből arra következtetett, hogy ezek a vermek a tárolóedényeket helyettesítették, élelmiszert, így húst és terményt is tárolhattak bennük (IKVAI 1966, 345–346).

Mindezek alapján azt gondoljuk, hogy valóban pincekamra szerepet tölthettek be a házon belüli mélyedések, hidegen tartották a beléjük helyezett élelmiszert a késő bronzkorban, a késő vaskorban és a hasonlóan építkező középkorban.¹⁵

Tárolók, hulladékgyödrök, anyaggyerő helyek

Vermek

A néprajzi kutatás a legősibb terménytárolásnak tartja a földben történő tartósítást (IKVAI 1966, 343–344), ez a módszer Európa-szerte ismert volt. Leggyakoribbnak tűnik Közép-, Közép-Kelet- és Dél-Európa térségében. Csaplovics János és Kállay Ferenc a vermelést ázsiai eredetűnek tartotta (IKVAI 1966, 16 és 148. lábjegyzet). Ikvai N. a vermelés eredetét nem tudta megállapítani. Sőregi János az általa feltárt méhkas alakú vermet római és népvándorlás korinak tartotta (SŐREGI 1932, 52–53 és 9. kép), Ikvai N. ezeket vélte a legkorábbiaknak (IKVAI 1966, 361). Ikvai N. a régészeti kutatásokban az Árpád-korig ment vissza, ezekkel az eredményekkel foglalkozott. 11–13. századi vermet tártak fel Tiszalök-Rázompusztán (MÉRI 1952, 60), Pécs-Tettyén (PARÁDI 1959, 131) és Szarvas-Rózsáson (KOVALOVSKI 1960, 37). Ezek a vermek körte alakúak, legnagyobb szélességük 150 cm, mélységük 225 cm. Egyik esetben sem találtak bennük gabonamagvakat. Tiszalök-Rázompusztán azonban egy csoportban helyezkedtek el a gabonás vermek, s a közelükben őrlőkö darabok kerültek elő. Ikvai N. több példát sorolt fel (IKVAI 1966, 346). A 17–19. századi gabonátároló vermek a korábbiakhoz lényegében hasonlóak, s ezekből visszakövetkeztetve láthatjuk igazoltnak a régészeti módszerekkel feltárt vermek terménytároló funkcióját.

Köröm-Kápolna-domb kötött, agyagos talaja kedvező volt a veremására. Az ilyen talaj enyhén lúgos, ezért nem szaporodnak el benne a káros gombák (IKVAI 1966, 359). A régi, elhagyott vermet nem jelölték, s ha verem ásáskor korábbi veremre bukkantak, félbehagyták az ásást, és máshol kerestek helyet az újnak (IKVAI 1966, 362). Ez lehetett az oka Köröm-Kápolna-dombon a 17. objektum egymásba ázott gödreinek (29. kép). Ugyanez a helyzet a 2014-es leletmentés SNR 015 és SNR 016 egymásba ázott gödreinél. A vermeteket nem égették ki; használat után kifüstölték, így fertőtlenítették; ez gyenge

égetést jelentett, s a földben levő mész habarcsként megszilárdult az oldalfalon (IKVAI 1966, 358). Ez a folyamat mehetett végbe a Kápolna-domb 42. objektumánál (35. kép 2). A vermekben hosszú ideig, akár 50–100 évig is elállt a termény, ha szakszerűen lefedték; előfordult, hogy nádkunyhót készítettek fölé (IKVAI 1966, 368, 6. kép). Amikor a vermet megbontották, az egészet ki kellett üríteni. A verem elnevezések a néprajzban a száj formáján és a verem alakján alapulnak.

A Köröm-Kápolna-dombon feltárt gödrök többsége hasonlít a magyar néprajzban dokumentált tárolókhoz, így megkülönböztethetünk méhkas alakú vermetet, körte- vagy hombárszerűeket és úgynevezett „sír-vermetet”, azaz sír alakú vermetet.

A méhkas alakú vermetet a szakirodalomban Sőregi J. írta le először (SŐREGI 1932, 43–60), a néprajzi adatokra Szőke Béla utalt (SZŐKE 1952, 95). Köröm-Kápolna-dombon megfigyelhettünk méhkas alakú vermet tölcséres nyakkal (3. kép). A 63. objektumnál is ezt a tölcséres szájképzést láthatjuk részben (37. kép). A többi méhkas alakú veremnél a szájnnyílást a dózerolás eltüntette, csak a nyak része és a has maradt meg, mely széles, s ez megfelel annak az általános néprajzi megfigyelésnek, miszerint a kötött talajok vermei oldalirányban kiszélesednek (IKVAI 1966, 358), s minél szélesebb a szájnnyílás, annál sekélyebb a verem. Hasonló, méhkas alakú, tölcséres nyakú verem a Muhi-3. kavicsbánya lelőhelyen előkerült 13. és 17. obj. (KOÓS 2015, 10, 12. kép).

Méhkas alakú vermek a körömi 1996-os ásatásból: 1. obj. (25. kép 1), 2. obj. (25. kép 4), 3. obj. (25. kép 2), 11. obj. (25. kép 5), 26. obj. (25. kép 3), 28. obj. (25. kép 6), valamint a 41., 48., 49., 58., 63., 66., 75., és 80. objektumok. A 2014-es ásatásból ide sorolhatjuk az SNR 001, SNR 002, SNR 004, SNR 005, SNR 007, SNR 015, SNR 017, SNR 018 és SNR 20 gödröket. Valószínű, hogy méhkas alakú volt még az SNR 014, SNR 033, SNR 038 és SNR 057 objektum, ezekből csak a gömbölyűen ívelt oldal maradt meg. A méhkas alakú vermek közül csak a 63. objektumnál mérhető a szájnnyílás, ez 160 cm. A vermek legnagyobb szélessége 136–240 cm között váltakozott, mint láttuk, az 1. objektum a legszélesebb (25. kép 1), a legszűkebb pedig a 2. objektum (25. kép 4). A vermek mélysége a ledózerolt 1 m-t nem számítva, tehát nagyjából a pusztulási réteghez viszonyítva 38–110 cm között váltakozott. Hasonló adatokat közölt Szabó K., aki a Kecskemét környéki ásatásain a középkori házak közelében talált földbe mélyített – mint írta – helyiségeket (SZABÓ 1938, 86).

¹⁵ Tudjuk, hogy körülbelül száz éve, a kézi aratások idején az ivóvízes cserépkorsót is beásták a földbe az aratók, így tartották hidegen.

A kerek vagy körte alakú gabonás vermek aknaszerű nyakkal készültek a néprajzi megfigyelések szerint (IKVAI 1966, 349).¹⁶ A 27. képen öblös, ívelt aljú, kerek nyakátmérőjű gabonás vermetek láthatunk Köröm-Kápolna-dombról: 21. obj. (27. kép 5), 42. obj. (27. kép 4), 67. obj. (27. kép 2), 84. obj. (27. kép 1) és a 85. obj. (27. kép 3). Külön figyelmet érdemel a 42. obj., ez Ikvai N. veremforma táblázatán a 9-esnek felel meg, úgynevezett tojásforma (IKVAI 1966, 362, II. t. 9), melyekhez hasonlókat középkötött és kötött talajon ástak. Szája ferdén felfelé tartott, és szélesedett, az edénykéhez hasonlóan. A 27. képen látható ívelt aljú vermek analógiái kerültek elő Kovalovszki J. ásátásán, Rázomon az Árpád-kori, 10. században települt házak közelében. Se tapasztás, se kiegészítés nyoma nem látszott bennük (KOVALOVSZKI 1960, 39–40). Különböző formájú gabonás vermek sorát tárta fel Méri I. Türkeve-Móricson, de egyikben sem volt gabonamag (MÉRI 1954, 147), mint ahogy a néprajzi párhuzamok egyikében sem (IKVAI 1966, 365). Égési nyomok találhatók bennük, valószínű, hogy égetéssel, vagy füstöléssel fertőtlenítették. Gabonás veremnek tarthatjuk a Muhi-3. kavicsbánya lelőhelyen feltárt, ívelt aljú 2. objektumot (KOÓS 2015, 4. kép 2).

Téglalap metszetű tárolók

A néprajzi kutatás szerint a téglatest alakú vermeteket neveztek „sírvermeknek”, azaz sír alakú vermeknek. Sekély gödrök ezek, melyek nagy felületen levegőztek, s tetőt tettek fölējük, melyre szénát pakoltak. Kunyhó-szerűek, és ajtót tettek rájuk. A széles szájnnyílás miatt könnyebben romlott bennük a termés, s ezért csak rövid ideig tároltak bennük, főleg takarmányt, s néha gabonát (IKVAI 1966, 348, 9. kép). Ilyen téglatest alakú verem volt Köröm-Kápolna-dombon a 7. obj. (26. kép; 28. kép 3), h.: 266 cm, sz.: 100 cm, m.: 86 cm. A 18b objektum is hasonló, h.: 240 cm, sz.: 95 cm, m.: 47–51 cm. Felülnézetük lekerekített sarkú téglalap, metszetüknél az oldalfalak kissé befelé tartanak, aljuk enyhén ívelt. A terménytárolás után különböző kórokozók telepedhettek meg bennük, tisztán tartásuk a nagy felület miatt nehézkes volt. A körömieket törmelékkel tömték be. A 7. objektumban paticsokat és sározas kiégett darabjait találtuk, a 18b tele volt paticsal, hamuval és sok másodlagosan kiégett cseréppel (42. kép). A restauráláskor a 18a és 18b cserepei összeillettek.

Hasonló sír alakú vermeteket tárt fel Gallina Zs.: SNR 008 – nyújtott ovális folt, h.: 154 cm, sz.: 88 cm, m.: 24 cm, paticsok voltak benne; SNR 015 – h.: 130 cm, sz.: 84 cm, m.: 7 cm; SNR 016 – h.: 206 cm, sz.: 116 cm, m.: 69 cm, alja ívelt; SNR 018 – h.: 132 cm, sz.: 114 cm, m.: 74 cm, foltja nyújtott ovális, betöltése omladékkal teli.

Több kerek vermet tártunk fel a Kápolna-dombon, melyek metszete hasonló a 7. obj. metszetéhez. Ilyen a 32. obj. (28. kép 4), a 45. obj. (28. kép 8), a 71. obj. (28. kép 5), a 79. obj. (28. kép 7), a 81. obj. (28. kép 6), valamint az 5a-b, 29., 30a és 36. objektumok. A 32. obj. fotóján (34. kép) láthatjuk, hogy a szájnnyílás alatt mintegy 14 cm-rel két karólyuk helyezkedik el a falban, és velük szemben is kettő. Lehetséges, hogy csapda volt. Ikvai N. gyűjtése szerint egyes gabonás vermeteket használtak vadfogásra (IKVAI 1966, 369). Márkus Mihály leírása szerint a verem száját lazán befedték, csalétket tettek rá, így fogtak például vadnyulat (MÁRKUS 1937, 348). A 32. objektumot használhatták a méhészetben is.

Méhészetre gondolhatunk a 21. (27. kép 5), a 29. és 33. objektumok (33. kép 1–3) esetében. Ívelő oldalfalukon kisméretű nyílás vezetett felfelé. A 21. objektumnál téglalap alakú volt a gödörben levő nyílás, kívül hosszúkás, árokszerű kivezető látható (27. kép 5). A 29. obj.-nál ívelt a nyílás, a 33. obj.-nál kis, kerek lyuk figyelhető meg. Ezeknek az átfúrásoknak, és így a gödröknek a rendeltetése ismeretlen. A nyílás kis mérete miatt gondolhatunk a méhtartásra. Tudjuk, hogy a méhek földüregekben is laktak, különösen a fában szegény területeken. Osztható köpük, kasok alakultak ki úgy is, hogy ha a kas megtelt, gödröt ásott alá a méhészt, a méhek pedig tovább építették lépüket (ÖRÖSI 1952, 87). A kasokat Erdélyben és a Sárrét mocsaraiban nádból, szalmából, sárból készült kúpokkal fedték be. Gunda Béla szerint ez a szokás a régi európai méhészkedés maradványa (SZABADFALVI 1956, 475). Vesszőből font kasokat síkvidéki méhészetnél használtak. A kasokba léprögzítő fácskákat tettek, a kisebbekbe kettőt, a nagyobbakba négyet. A pálcákat a röplyuk nyílására merőlegesen szúrták, mert a méhek a lépeiket élükkel a röplyuk felé építették, tehát így a lépek több pálcán vagy lécen áthaladva nagyobb súlyt elbírtak (BOROSS 1963, 60). Boross Marietta említett egy adatot, amikor nem direkt méhtartásra készült kasba tették a méheket: a pécsi múzeumban található egy Mánfán gyűjtött gabona- és baltartó bucséra, melyet a gazda 1957-ben méhlikássá alakított át (BOROSS 1963, 72, 35–36. ábra). A gabonataratóban a lépveszőket az oldalfalban rögzítették, egymást keresztelték, de középen összefogottak. Ez a megoldás emlékeztet a körömi 32. objektumra,

¹⁶ Ikvai 1. típusú gabonataróloként mutatta be (IKVAI 1966, 363, II. t. 1) a lépcsős lejáratú gödröt a nyársapáti ásatásból. Bálint A. vezette a feltárást, ő publikálta az eredményeket, s a 14. ház melletti ellipszis szájnnyílású és lépcsős lejáratú gödröt kútként értelmezte (BÁLINT 1962, 72, 11. kép).

ahol az egy szinten levő karók András-kereszt alakban lehetnek az oldalfalba szúrva (34. kép); négy karóból is összeállíthatták, mert középen alátámaszthatták őket, mint a mánfai méh lakásban. A 42. objektumban levő egymás alatti (35. kép) karónyomok is utalhatnak a régi európai méh lakásra. Magyarországon a méhészetre a legkorábbi adat közvetett, római kori ásatásból kerültek elő mézeskalácsformák (H. KERECSENYI 1969, 5, 18–20. lábjegyzet).

Lekerekített téglalap alakú folttal rendelkezett az SNR 009, melynél a h.: 120 cm, sz.: 86 cm, m.: 13 cm. Benne csaknem középen egy nagy cölöplyuk helyezkedett el (SNR 046), mely 24 x 42 cm-es, 20 cm mély, alja egyenes. A gödör és a cölöplyuk alján narancssárgás, égett részt figyelt meg az ásató. A cölöplyuk közepén kis mélyedés látható a teljes bontás fotóján (39. kép). Hasonló kis mélyedést figyelhetünk meg középen a 82. objektumnál (28. kép 9). Az objektum 49 cm mély, s közepén 16 cm átmérőjű lyuk van, mely 10 cm mély. Mindkét esetben kihegyezett cölöpre gondolhatunk; s nem volt bennük lelet. Használatát tekintve gondolhatunk áldozati helyre, de az objektum létén és az égésnyomon kívül más bizonyíték nem áll rendelkezésünkre.¹⁷

A körömihez hasonló, nyújtott alakú objektumot, „szentélyt” ismerünk az aggteleki barlangból (KALICZ 1974, 19. kép) a neolitikum idejéből. A szkíta-hallstatt időszak hasonló emlékei (KEMENCZEI 2009, 183. t. 1, 11–12) kerültek elő Bajcsról (Bajč, Szlovákia) (TOČÍK 1964, 168), Udvard (Dvory nad Žitavou, Szlovákia) (PAULÍK 1957, 82. t. 1) és Cseke (Čaka, Szlovákia) (VLADÁR 1962, 123, 1–2) lelőhelyeken. A kelta korból Pákozdról közöltek hasonlót (PETRES 2012, L–Z, 1437–1438).

Ki kell emelnünk a körömi 28. objektumot (25. kép 6, 32. kép 1–2), melyben sok hamu és égett omladék közepén találtunk egy szájával lefelé fordított tálat, mely osztott, és eredetileg csőtalpas lehetett (49. kép 1–2). Ugyanitt állatfigura fej- és törzstöredéke került elő sok cserép között. Makkay János írt a szájukkal lefelé fordított edényekről (MAKKAY 1963, 6). A szokást

Európa déli területeivel hozta összefüggésbe, ahol a hiedelem szerint, mint Pandora-edény, fogva tartotta a nem kívánatos. Korai példaként említhetjük, hogy Ecsedy István Zók-Várhegyen a Somogyvár-Vinkovci lakosság hagyatékaként feltárt a „C” terület 2. rész egyik gödrének alján 6 nagyméretű tárolóedényt, melyek szájukkal lefelé fordítva kerültek a gödörbe. Az ásató feltételezte, hogy ezeknek az edényeknek a használatát már tiltották, ezért temették el (ECSEDY 1983, 71). Oszlár-Nyárfaszög 887. obj. középső gödrében hamus, faszenes kitöltésben 6 darab edényt találtak egymásra borítva, szájával lefelé fordítva (KOÓS 2003, 121–128). A kutatók egységesnek mondható véleménye szerint az így elásott edények „szakrális hulladékok” (EIBNER 1969, 47–48.; STAPEL 1999, 139–141, 263–264). A körömihez hasonló leletkörülmények voltak Muhi-3. kavicsbánya feltárásánál, ahol a nagyméretű, méhkas alakú gödör belső ívének egy oldalán fekvő kétfülű tálban, szájával lefelé fordított, kis füles csészét bontottak ki, alatta hamus törmelékkel. E leletek mögött is rituális szertartást sejtett az ásató (KOÓS 2015, 139–141).

Anyagnyerő helyek

Több gödör bizonyult anyagnyerő helynek, így a 17., 22b (18–19. kép), 24. (20. kép 1), 31., 43., 50., 53., 55., 56. (20. kép 2), 59., 61., 65., 69., 70., 76., 77. és 83. objektumok. Amőbaszerű alakja volt a 23. és 37. anyagnyerő gödröknek. Vese alakúak a 19., 27., SNR 010, SNR 011 (benne az SNR 012, SNR 051, SNR 050) gödrök. Csekély mélységűek, ívelt oldalúak, körülbelül kör átmetszetűek a 4., 6., 8., 18a, 47., 64. és 78. objektumok. Ovális alakúak a 34., 35., 60., 68. és 73. objektumok, dudorodó ívelt oldalú volt a 30b. Hamus kitöltésű objektum az 1–3., 5a-b, a 13. ház, a 18a-b, a 20. ház, a 22a-b, 23., 28., 30b. Omladékkal volt teli a 7., 8., 18., 28. és az SNR 008, SNR 054, SNR 074. A lelet nélküli gödrök általában a csekély mélységűek, így a 6., 25., 39., 52., 54., 73., 81. és az SNR 018.

Összevethetjük a méhkas alakú vermek, a gabona-tárolók és a téglalap metszetű tárolók mélységadatait a pusztulási szinttől számítva, próbaképpen, a közölt képek alapján. A következőket láthatjuk: a méhkas alakúak (25. kép 1–6) mélységadatainak átlaga 70,1 cm, csak az 1. obj. mélyebb 100 cm-nél. Az ívelt aljú gabona-tárolók (27. kép 1–5) mélységadatainak átlaga 111,2 cm, az ötből három 110 cm-nél mélyebb. A téglalap metszetű vermek (28. kép 2–8) átlagos mélysége 75 cm, gyakorlatilag csak a 81. obj. mélysége haladta meg a

17 A Kr. e. II. évezredben és az I. évezred első felében a Közél-Keleten emeltek úgynevezett emlékoszlopot vagy Nap-oszlopot (BIBLIA 1991, Lev. 26. 2 Krón. 4/31. 34). Ennek a területnek és kultúrának a hatásával is számolhatunk, de a görög hatással is. A Kr. e. 8. századra tehető Homérosz Odüsszeiájának írása. Ebben olvashatjuk, hogy Odüsszeusz Kírké tanácsára áldozatot mutat be (MAKKAY 1963, 5), mielőtt az alvilágiakkal kapcsolatba lép. Gödröt ás, melynek hossza-szélessége könyöknyi, s ebbe tölt áldozatul italt valamennyi halottnak előbb tejjel mézet, azután édes bort, s harmadszorra vizet, e fölé fehér daralisztet. Ezeken felül még meddő tehén és juh feláldozását is (HOMÉROSZ 1957, Odüsszeia X, 515–525) ígérte.

100 cm-t. A vizsgált vermeknél a legmélyebbek az ívelt oldalú gabonatarólok, majd a téglalap átmetszetű vermek, és legsekélyebbek a méhkas alakúak.

Mint láthattuk, a késő bronzkori Gáva-kultúra Köröm-Kápolna-dombon feltárt telepén megtalálhatók a vermek különböző típusai, még ha sekélyebbek is, mint a két évezreddel későbbiek. A vermek nem a feudális gazdasági színvonal következményei (IKVAI 1966, 370). Nézetünk szerint, mint a háztípusok kialakulása (BÓNA 1973, 66–67; B. HELLEBRANDT 2013, 103), úgy a vermek használata is a természeti környezet és az azonos fejlettségű gazdálkodás következménye. Valószínű, hogy a Rétföldön művelték a földet, és a terményt a lakóhelyen, a Kápolna-dombon elvermelték. Az ártéri karámban tartottak állatokat, juhot és szarvasmarhát. Vadásztak, főleg vaddisznót és gímszarvast ejtettek el. A Sajóban halásztak, sok halcsontot találtunk. Az élelemforrás kiegészítői lehetnek az édesvízi kagylók. A 20. obj., házban egy lapos kő mellett 14 darab kagyló hevert, az egyik ép, azaz mind a két fele egyben van.¹⁸ A kagylók hossza átlag 4,2 cm. A 23. objektumban kisebb-nagyobb ép és töredék kagyló is volt, a 77. objektumban 9 kagylót találtunk, hosszuk 3,9–5,7 cm. Kerültek elő kagylók az SNR 002, SNR 008, SNR 011, SNR 021, SNR 023 gödrökben és az SNR 043 házban. Teknősbékát találtunk a 20. objektumban, ép, a hátán feküdt az ásatáskor (15. kép 1–2). A teknősbéka is táplálék lehetett, teknős páncéldarabot bontottunk ki az 5. és 83. objektumban.

Köröm-Kápolna-dombon megfigyelhettük az égett pusztulási réteget, ezért úgy látjuk, hogy a telepet felégették. Elképzelhető, hogy a parittyából kilőtt, áttüzesített golyók (ld. lentebb, a leletanyagnál) lobbantották lángra a náddal, szalmával fedett háztetőket.

A védett, zárt Kápolna-dombról a kijárási északra, a dombok felé lehetett. Az ásatás idején bejártuk ezt a területet, a mai körömi Rétföldet, ahol késő bronzkori – kora vaskori leleteket találtunk.¹⁹ 2000-ben Lovász Emese vezetésével végeztek ugyanitt terepjárást, s hasonló korú cserepeket gyűjtöttek.²⁰

TEMETKEZÉS

A Gáva-kultúra emberei elhamvasztották halottaikat. Köröm-Rétföld enyhe lejtőjén az I. katonai térkép három halmot jelöl. Muhi alatt, a Sajóból kiágazó mesterséges

meder tövében is van halom. A Kápolna-dombtól ÉK-i irányban, mintegy 5 km-re a Halom-dűlő nevet olvashatjuk az 50 000-es térképrészlet (1. kép 1) ÉK-i sarkában, s a 10 000-es térkép is ezt a dűlőnevet írja. Azt, hogy van-e összefüggés a Kápolna-domb lakói és a halmokba temetettek között, további régészeti kutatások dönthetik el. Temetési szertartásra utalhat a 16. obj., házban talált, 99.36.1212. leltári számú edénytöredék, melynek belső oldalán gyantacsíkot figyelt meg a teljes kerámia leletanyagot restauráló Z. Abonyi Judit. A kelta korban is találtunk gyantás edényeket hamvasztásos temetkezéseknél (HELLEBRANDT 1999, 95–96). Emellett a 2014-es leletmentéskor Gallina Zs. az SNR 020 méhkas alakú gödörben – mint az objektum leírásánál kitértünk rá – két rendellenes helyzetben eltemetett egyén csontvázára bukkant.²¹

LELETANYAG

KERÁMIÁK

A kerámiák, azaz az edények alkotják a leletanyag nagy részét, melyek közt vannak háztartási és díszedények. A háztartási edények nagysága, formája és díszítése is változatos. A legtöbb kerámiát a 18a-b objektumban bontottuk ki, mind égettek voltak. Bizonyára egy vagy több ház leégése után, a romok eltakarításakor ömlesztették a cserepeket és a paticsokat e két gödörbe (42. kép).

Kúpos nyakú edény (42. kép 1) (rég elnevezéssel Villanova-típusú urna). Szép kivitelű. Alja kicsi, oldalfalai hirtelen szélesednek, a hasától a válláig kigömbölyödik, s ezen a kiöblösödő, legszélesebb részen arányosan elosztva öt függőleges borda húzódik; közöttük függőleges árkolások, kannelúrák töltik ki a mezőt. Vállán fent árok fut körbe, nyaka felfelé keskenyedik, felső részén vízszintes árkolások láthatók, majd a perem felfelé ívelve kihajlik. Vörösre égett, repedezett, alakja deformálódott. Ma.: 32,5 cm. Megjelenésre hasonló került elő a Felső-Tisza-vidéken (L. NAGY 2012, 1. t. B, 573. 1; M3-24. lelőhely), Somotorská horán (PASTOR 1958, II. 6), és Láposon (Lăpuș, Románia, KACSÓ 1971, 1. kép a).

Öblös hasú, lefelé hirtelen szűkülő, nagy edény (42. kép 3). Jellegzetes forma, vállán négy, belülről kinyomott bütyök helyezkedik el. Ma.: 30 cm. Rövidebb nyakú a 42. kép 5 edénye, ez 25 cm magas. Hasonló a ltsz. 99.36.4216. öblös hasú fazék, melynek vállán árok fut

18 HOM Régészeti Gyűjtemény: ltsz. 99.36.1931.

19 HOM RégAd: 2674-99.

20 HOM RégAd: 2862-00.

21 A szokásostól eltérő temetkezést Király Ágnes dolgozza fel.

körbe, nyaka felfelé szűkül, és kis ívben kihajlik, a perem széle elkeskenyedik. Analógia Lápos (Lăpuș) anyagában található (KACSÓ 1971, 1. kép b). Öblös hasú, ívelő nyakú a 42. *kép* 2 fazék, melynek kihajló peremén két síkozás figyelhető meg. Ma.: 35 cm.

Széles szájú, mély tál (42. *kép* 6). Pereme egyenesen levágott, nyaka enyhén ível, hasa kiszélesedik, s lentebb a has szűkülő részén négy lefelé álló bütyök segítette a biztonságosabb fogást. Szá.: 36 cm, ma.: 30,4 cm. Részben hasonló a 46. *kép* 3–4 és 6 mélyebb tálka formája. Nagyméretű edény még a szórványként jelzett ltsz. 99.36.4216.

Hosszú, nyújtott alakú fazék (42. *kép* 4). Pereme kissé behúzott, szájnnyílása alatt négy plasztikus kidolgozású, lapos bütyök helyezkedik el, melyeket ujjbenyomásos léccel köt össze. Égett, kormos darab. Ma.: 32,5 cm. Hasonló lehetett az 56. obj. fazeka, de ennél a bütykök között körömbenyomásos díszítés található.²² Párhuzama még a 72. obj. két lelete.²³ Perem alatti bütykökkel ellátott fazék származik Szaniszlórol (Sanislău, Románia) (KACSÓ 2012, 4. t. 1). Ehhez a formához és díszítéshez közel áll, de kisebb, hordó alakú, durva felületű fazék a 43. *kép* 3, mely a 32. obj.-ből került elő. Ma.: 25 cm. Zömökebb analógiája a 43. *kép* 2, a 46. objektumból. Ma.: 20,5 cm. Kissé tojás alakú a 30. obj. edénye (43. *kép* 4), talpa profilált, alja homorú. Ma.: 18 cm. Ez utóbbihoz hasonló formát találtak korábbi környezetben, Zemplínske Kopčany lelőhelyen (DEMETEROVÁ 1988, 2. kép 2), bütyök nélkül. Analógiája előfordul még Nyíregyháza-Pazonyi út leletei között van (NAGY 2007, V. t. 2).

Zömök fazék ívelő nyakkal és kihajló peremmel ismert a 30. obj.-ből (43. *kép* 1). Ma.: 14,3 cm. Formailag ide sorolható a 46. obj. lelete (43. *kép* 5), melynek legszélesebb részén, a vállon eredetileg négy, kettéosztott bütyök helyezkedett el, s ezek felett a peremen ívelő vonalú mélyedés látható. Ma.: 9 cm. Fazék származik még például a 24. obj.,²⁴ az 51. obj.²⁵ és a 63. objektumból.²⁶

Belülről díszített, nagyméretű füles csészék. Dekoratívak. Kérdés, hogy mennyire voltak díszedények. Talán alkalommal használták őket. A 44. *kép* 1–4 és 7–8 alakra

egymáshoz hasonlóak. A legszélesebb rész a száj, s a füllel szembeni résznél a legmagasabb az edény. Aljánál a legkeskenyebb, majd kissé ívelten kiöblösödik, s ez után a nyak kifelé tart. Mindnek perem fölé magasodó, eltérően ívelt füle van. A 77. obj. csészéjének (44. *kép* 1–2) füle a peremből indul ki, a peremrészt benyomja, a perem fölé magasodik, majd ívet alkotva hegyesszögben a kiindulás alá hajlik vissza. Hasonló került elő Battonya határában, az edénydepóban, melyet a Hallstatt A közepére datált a szerző, de a leletanyagban kimutatható a közeli Gáva-kultúra hatása (SZ. KÁLLAY 1986, 4. kép 1, 164–165). Körömben a 20. obj. csészéjének (44. *kép* 3–4) füle is a peremből indul ki, az edénytől kifelé és fölfelé tart, majd visszahajlik a nyakhoz. Ez utóbbihoz hasonló került ki például a 63. objektumból.²⁷ A 8. obj. csészéjének (44. *kép* 7–8) füle a peremből indul ki, majd kissé megvastagodik, s a perem alatt ér vissza a nyakhoz. A füllel szembeni rész ennél is magasabb, de nem annyira, mint a 44. *kép* 1–4-nél láttuk. A 44. *kép* 7 alja belül négy részre osztott, és ellentétesen árkolt, majd az oldalfal körbe kannelúrázott, és az ezek feletti sík mezőben 4 x 4 pötty helyezkedik el, arányosan elosztva. A kiszélesedő oldalfal a peremig kannelúrázott. Ilyen a 48. *kép* 13, a 8. obj. csészéje. Hasonló még a 20. obj. tálja,²⁸ bár ennek alja sima. Belül, az aljához közel 3–3 kívülről benyomott gomb található, a benyomások a külső oldalfalon lyukként megfigyelhetők. Ma.: 8,7 cm.

Belül díszített, széles szájú csésze még a 63. obj.²⁹ és a 30. obj.³⁰ kerámiaja. Hasonló a 8. obj. lelete (48. *kép* 13). Ilyen került elő a 20. objektumban (44. *kép* 5–6 = B. HELLEBRANDT 2015, 4. ábra 4.), ívelt, és egyenes vonalkötegekkel díszített (B. HELLEBRANDT 2015, 4. kép 3), fonott peremű, oldalfala kannelúrás (B. HELLEBRANDT 2015, 4. kép 8). Ezek a füles csészék széles, 15–22 cm közötti szájnnyílásúak, magasságuk 6,4–10 cm. Kívül általában barnák, egyszerűek, belül feketék, fényezettek, és díszítettek. Belül díszített füles csésze került elő Diviaky nad Nitricou lelőhelyen (VELIČIK 1991, 4. ábra 10; 7. ábra 14; 11. ábra 11).

Füles bögrék – háztartási edények. Díszesebb a 30. obj. bögréje (45. *kép* 1). Szinte hengeres nyaka a perem felé kissé szélesedik, és a peremmel együtt kifelé tart. A perem lekerekített. Vállán árok húzódik, kissé szélesedő hasán balról jobbra irányuló bordák-árkok láthatók, s itt eredetileg négy kis bütyök volt. Szalagfüle kissé a perem

22 HOM Régészeti Gyűjtemény: ltsz. 99.36.3254.

23 HOM Régészeti Gyűjtemény: ltsz. 99.36. 4011–4012.

24 HOM Régészeti Gyűjtemény: ltsz. 99.36.2130.

25 HOM Régészeti Gyűjtemény: ltsz. 99. 36.3157–3158., 99.36.3162.

26 HOM Régészeti Gyűjtemény: ltsz. 99.36.3456., 99.36.3458.

27 HOM Régészeti Gyűjtemény: ltsz. 99.36.3368.

28 HOM Régészeti Gyűjtemény: ltsz. 99.36.1560.

29 HOM Régészeti Gyűjtemény: ltsz. 99.36.3368.

30 HOM Régészeti Gyűjtemény: ltsz. 99.36.2358.

fölé magasodik. Világosbarna, fényezett felületű. Ma.: 6,5 cm. Hasonlóan árkolt a 22. obj. ház bögréje (52. kép 5), a fülkialakítása is hasonló. Ferdén árkolt hasú a 40. obj. kis kerámiatöredéke (48. kép 2).

Mélyebb, füles edényke (45. kép 2) a 20. obj., házból került ki. Belül ívesen bekarcolt, majd függőleges vonalkötegek mennek az aljához. Ma.: 7,3 cm. Ehhez az edényhez hasonló alakú, de rövidebb nyakú, és durvább kidolgozású a 28. obj. lelete (45. kép 3). Ma.: 12,2 cm. A 63. objektumban bontottuk ki a 45. kép 5 bögrét. Oldalfalának kialakítása emlékeztet a 44. kép 1–2 füles csészére, de nem hajlik ki annyira, a füllel szembeni peremrész magasabb. Egyszerű kivitelű háztartási bögre. Egyedülálló forma az 51. obj. bögréje (45. kép 4), melynek alakja virágcserepre emlékeztet. Egyenes vonalú oldalfalai a perem felé szétnyílnak. Füle a peremből indul ki, hiányosan maradt meg. Vörösre égett. A 45. kép 4 és a 47. kép 9 egyenes oldalfalú csészékhez hasonló került elő Erdélyben (CIUGUDEAN 1994, 5. kép 9–17).

Hordó alakú, igénytelenebb kidolgozása a 16. obj., ház bögréje (45. kép 7). Felülete simított, hurkafüle a peremből indul ki. Ma.: 12,2 cm. Hasonló alakú került elő a 20. obj., házból (45. kép 6), de ennek fülindítása is az oldalfalon van, és pereme hullámosan kiképzett. Ma.: 6,4 cm. Egyszerű, háztartási füles bögre Alba Iulia (Gyulafehérvár) leletei között is előfordul (LASCU 2012, III. t. 11). A 70. obj., házból előkerült bögre (45. kép 8) nyaka hengeres, hasa kiszélesedő, füle a peremből indul ki, és a vállig tart, szinte egyenesen. Ma.: 4,4 cm. Ez a darab a szkíta kori füles bögrék előfutára lehet. Hasonlóan egyenesen felfelé irányuló füle van a Plešany-ban talált bögrének (DEMETEROVÁ 1986, III.t. 5, 7). A 45. kép 1, 3–4 párhuzamát például megtaláljuk Diviaky nad Nitricou lelőhely anyagában (VELIAČIK 1991, 39. ábra 1, 6, 14). A háztartási bögréket a nagyobb, füles csészék és a nagyobb fazekak kisméretű változatainak tartja Király Ágnes. Egyenes és íveltebb oldalú füles bögrék kerültek elő a Közép-Tisza-vidéken Tiszaburán, sírleletben (KIRÁLY 2012, 7. t. 1–2).

Szűrő tálka a 20. obj., házból került ki (46. kép 1–2). Behúzott peremű, szájnnyílása 9,4 cm, ma.: 3,3 cm. Az agyagfal áttörése belülről kifelé történt, kívül a lyukak körül többnyire lepattogzott az agyag.

Behúzott peremű tál a 30. obj. lelete (46. kép 5). Alja profilált, és kívül homorú, belül ennek megfelelően domború. Szá.: 10,3 cm.

Kissé ívelő, rövid nyakú, vállban profilált tálka a 20. obj., házból származó két darab (46. kép 3–4 és 6). A váll törése után szűkül az edény. Ma.: 4,3 cm és 5 cm. A 46. kép 3–4 alja kívülről benyomott, belül enyhén domború. Kissé emlékeztet a 46. kép 6 nagyméretű edény alakjára. A 46. kép 3–4 és 6 edények formára hasonlítanak Borša telep egyik edényére (DEMETEROVÁ 1986, I. t. 12). A váll erős törése emlékeztet a lausitzi kultúra nyújtottabb formájú fazekaira (KUJOVSKÝ 1994, 7–8).

Háztartási edény lehetett a 64. obj. vastag falú edénynek perem- és faltöredéke (46. kép 7–8). A peremrész teteje egyenes. Égett, kormos darab, és a belső felén a ráégett anyag valószínűleg ételmaradék, Z. Abonyi J. restaurátor észrevétele szerint.

Nagyméretű, belül díszített tálak (47. kép 1, 3, 5). Kívül barnák, belül fényes feketék. A 61. obj. lelete a 47. kép 1 és 5. Peremük kissé behúzott, és felül körben bevagdalt. Aljuk kívül homorú, belül domború, négy részre osztott, és ellentétesen árkolt. Az oldalfal alsó fele belül kannelúrázott. A 61. obj. (47. kép 1) és a 77. obj. (47. kép 3) táljának pereme alatt belül hat, illetve négy vonalból álló bekarcolt girland látható.

Nagyméretű dísztál került elő a 10. obj., házban (47. kép 7). Pereme szélesen kihajlik, és vízszintesen kannelúrázott. Alja belül öblös, és fényes, fekete, kívül barna. Pereme 73,5 cm hosszú, ma.: 21 cm. Nagyméretű dísztál töredéke volt a 40. objektumba, melynek peremrésze szélesen kihajlik, a peremnél balról jobbra bevagdalt, aljához közel kannelúrázott.³¹

Profilált aljú tálak megtalálhatók a háztartás kisebb edényei között, ilyen a 18. obj. (47. kép 6, 9), és a 46. obj. tálja (48. kép 12). Vannak ívelő oldalúak, ez a többség, de akad enyhén ívelő falú is, mint a 18. obj. erősen égett darabja (47. kép 9). Hasonló háztartási tálakat láthatunk Somorská hora leletei között (PASTOR 1958, 4. ábra a-c).

Ívelő oldalú, kissé behúzott peremű tál ismert a 22., 20. és 18. objektumokból (47. kép 2, 4, 8), valamint az 53. objektumból (48. kép 11). Analógiája Borša telepéről való (DEMETEROVÁ 1986, I. t. 10). Mélyebb tál a 26. obj. (48. kép 8) edénykéje, melyhez hasonló Plešany (DEMETEROVÁ 1986, III. t. 7) tálja. Egyes ívelt oldalú tálak legszélesebb részén bütyökfogó található. Ilyen az SNR 011 és a 41. obj. lelete (48. kép 9–10). A 48. kép 9

31 HOM Régészeti Gyűjteménye: ltsz. 99.36.2952.

tájjának alja homorú. Az SNR 011 egyik edénye (48. kép 7) lényegében egy tál, kis, kihajló nyakkal tovább építve; legszélesebb részénél bütyökfogó látható, alja omphalosos. Hasonló az SNR 042 házban talált kis tál (48. kép 5), melynek alakja emlékeztet a 20. obj., házból előkerült két darabra (46. kép 3, 6), de ezek oldalfala enyhébben ível. Hasonló, nagyobb méretű töredék a 69. obj. lelete (48. kép 1). Ugyancsak omphalosos a 71. obj. mély tálja (48. kép 3), melynek oldalfalai kifelé ívelnek, kissé virágcserep alakú, s a peremhez közel enyhén befűzött, a perem vége elkeskenyedik. Párhuzamát például Borša lelőhelyen találták (DEMETEROVÁ 1986, I. t. 4). Mélyebb tál töredéke került elő a 63. objektumból (48. kép 6), melynek nyaka ívelt, peremrésze befelé tart.

A 3. objektumból származó táltöredék (48. kép 4) széles, befelé lejtő peremrészrel ellátott, mely balról jobbra árkolt. Hasonlóan árkolt a 84. objektumban feltárt táltöredék külső peremrésze (51. kép 7), ez jobbról balra árkolt. Analógiája ismert Terňa-Lysá stráž lelőhelyről (BUDINSKÝ–MIROŠŠAYOVÁ 1992, XII. t. 13). Mélyebb tál része – lényegében fazéknak tekinthető – a gömbölyű hasú, hengeres nyakú töredék a 40. objektumból (48. kép 2). Peremrésze hegyesen kifelé tart. Megfigyelhetjük, hogy a 47. kép 2, 6–9, a 48. kép 11–12 és a 49. kép 8–9 tálak emlékeztetnek a szkíta kori kézzel formált tálakra.

Mécsesek, füstölők. Talpas edények a legrégebb kerámia-készítő kultúrákban is feltűntek. Kalicz Nándor azt írta a neolitikumot ismertető könyvében, hogy a talpas tál (KALICZ 1974, 16. kép) gyakorlati rendeltetése még nem teljesen tisztázott.

A körömi ásatáson különleges darab került elő a 28. objektumban (32. kép 2). A tál ívelő oldalú, pereme kissé befelé tart. Talpcsöves volt (49. kép 1–2), de ennek csak a nyoma maradt meg. A tál maga kettéosztott, és az egyik fél rész is kettéosztott. Az osztófalak teteje és a perem széle ferdén benyomkodott. Belül fekete, s ez a fekete anyag kissé kicsurgott, kívül a peremrész alatt is látható; elüt az edény külső, világos felületétől. Szá.: 19 cm, fá.: 5,9 cm, ma.: 5,5 cm.

Szép talpas edényke a 72. obj. lelete (49. kép 3–5). Pereme szélessen kihajlik, legszéle kissé lefelé ível. A peremrész belül kannelúrázott. Alja belül domború, és körülötte árkolások futnak körbe. Kis talpa van. Az edény kívül barna, belül fekete. Szá.: 26 cm, talp átm.: 10 cm, ma.: 8,5 cm.

Vastagabb falú, csőtálpas edény töredéke a 71. objektumból került elő (49. kép 6–7). Alja alulról befelé nyomott, belül domború, és körülötte az oldalfal kannelúrázott. Az oldalfal töredékesen maradt meg, a

csőtálp indításának egy része látszik. Az edény kívül barna, belül fekete. Aljának átm.: 7 cm. Belül domború alj a 47. kép 5 edényénél is megfigyelhető. Hasonló Somotorská hora anyagában is megtalálható (PASTOR 1958, 6. ábra).

Ugyancsak fekete belül a 46. obj. tálja (49. kép 8–9). Kissé behúzott peremű, és a perem széle ferdén bevagdalt. Ennek nincs csőtálp, de az egykor benne levő anyag szintén kicsurgott, sűrű lehetett, foltokban rakódott le az edény külső felületére. Szá.: 27,8 cm, fá.: 9,5 cm, ma.: 7,6 cm.

Talpcsöves, kehelyszerű tálalt találtak Északnyugat-Romániában, Piricei-Kellertag lelőhelyen a C 63 gödörben. (BEJINARIU 2010, 19. t. 2). Talpcsöves mini edényke került elő Bracovce-n (BUDINSKÝ–KRIČKA 1976, 6. ábra 1), kis csőtálpas edény pedig Gyoma-Kádártanya és Poroszló-Aponhát lelőhelyeken (V. SZABÓ 2002, 17. kép 8; 212. kép 3). Ez a típus nagy területen elterjedt (V. SZABÓ 2002, 37. kép: XXXI. típus 32, 56), és sokáig használták. Párhuzamáról tudunk többek között Romániából, Lechința de Mureș (Rayon Ludas) lelőhelyről (HOREDŤ 1963, 3. kép 2).

Csőtálpas kis tál ismert a szkíta korból is. Tápiószelén a 7. sírból származik egy kézzel formált, kihajló peremű, belül díszített edény, melyet a Kr. e. 7. század 2. felére datáltak (KEMENCZEI 2001, Kat. sz. 165), ma.: 12,5 cm. A tárgy típus szintén feltűnik Csanytelek-Újhalastó (SCHOLTZ 2001, Kat. sz. 212) leletei között. Később, a kelta korban ismert Kiskőszegről (HUNYADY 1942–1944, XXXIV. t. 4, 8), Borsod megyéből (K. VÉGH 1969, XXV. t. 5), valamint Csóvárról (HELLEBRANDT 1999, III. t. 26.). Ezek a tálak feltehetően mécsesek, esetleg füstölők lehettek. Gyantát, illatos szereket égethettek bennük.

Kisméretű edények, olykor miniatűr méretűek előfordulnak a telepanyagokban. Ez utóbbiakról nehezen képzelhető el, hogy a háztartásban használták. Ilyen a 13. obj. kis, gömb alakú edénykéje (50. kép 13 = B. HELLEBRANDT 2015, 3. ábra 2), ma.: 2 cm, szá.: 4 cm. Pereme hullámos vonalú, és ez alatt kívül rátett, gömbölyű bütykök sorakoznak. Külső felülete világosbarna, mely csak egy vékony bevonat, az edényke szürke agyagból készült. Hasonló Poroszló-Aponhát kisméretű, hullámos szélű edénye (V. SZABÓ 2002, 213. kép 7). Az SNR 022 miniatűr fazekának (50. kép 4) magassága 3,5 cm. Hasonlít a nagyméretű fazekához. Széles szájú, kihajló peremű, kis fazekak az SNR 020 és 38. objektumok leletei (50. kép 7, 11), magasságuk 9,2 cm, illetve 4,7 cm. A 20. obj., ház kis fazeka (50. kép 12)

virágcserep alakú, ma.: 6,7 cm. A 28. obj. fazekán (50. kép 14) a perem alatt hegyes bütykök sorakoznak, ma.: 5,6 cm.

A kisméretű edények többsége 5–10 cm magasságú, tál és fazék formájúak. Kihajló peremű, mély tál része lehetett az SNR 002 (50. kép 1) és a 46. obj. cserepe (50. kép 2), mely fényes fekete, szépen kidolgozott edény töredéke. Az SNR 002-ből fekete, vékony falú tálka töredéke származik. Mindkettő belső részén hat, illetve négy vonalkötegből álló, mélyített ívek látszanak. Gömbformájú kis edény volt enyhén ívelő oldalfallal a 38. obj. mély tálja (50. kép 9), ma.: 5 cm. Hasonló a leletanyagban a ltsz. 99.36.3710. darab. Szinte egyenes oldalfala van a 23. obj. edénykéjének (50. kép 6), mely felfelé szélesedik, alja omphalosos, ma.: 7,2 cm. Behúzott peremű tálka a 23. obj. edénye (50. kép 3), melynek peremrésze fonatos, alja omphalosos, ma.: 6,1 cm. Hullámvonalas és balról jobbra bevágott a pereme a 26. obj. táltöredékének (50. kép 5), ma.: 5,6 cm. Ugyancsak hullámos peremű az 50. kép 8 kis táltöredéke, melynek darabjai a 71. és 84. objektumból kerültek elő. Vörösesbarna színű, hiányos, jelenlegi magassága: 4,3 cm. Hullámvonalas peremkiképzést láthatunk például Somotorská hora anyagában (PASTOR 1958, I. t. 2–5) és Somotor lelőhely kerámiái között (DEMETEROVÁ 1986, VII. t. 6). Hullámos peremű kis fazék került napfényre Romániában Vlaha Pad lelőhelyen (NAGY–GOGÁLTAN 2012, 17. t. 1). Körömben kisméretű, mély tál lehetett a 2. obj. cserepe (50. kép 10). Peremrésze a nyakkal együtt kifelé ível. Felülete simított, és a gömbölyödő hason függőleges kannelúrák látszanak; ma.: 4 cm. Megfigyelhetjük, hogy az 50. kép 1–7 és 9–10 edények belül mind feketék.

Valószínű, hogy *szoptató edény része* a 46. objektumban talált, 2,9 cm hosszú, hengeres, lefelé keskenyedő kerámiatöredék, mely hosszában átfúrt (58. kép 3). Clemens Eibner kutatásai szerint Közép-Európa keleti felében voltak használatban (EIBNER 1973, 144–199), az ő lelőhelyeit V. Szabó Gábor újabbakkal egészítette ki (V. SZABÓ 2002, 53, 37. ábra: XXXIV. típus 28). A körömi kis szopóka használatát a Budapest-Békásmegyeren talált ép darabhoz (KALICZ-SCHREIBER 2010, 197. t. 4) hasonlóan képzelhetjük el.

Behúzott peremű tálak árkolt és benyomkodott peremrész-szel. Ezeknél a tálaknál megfigyelhetjük, hogy a külső oldalon levő bevágások mind balról jobbra irányulnak. Az 51. kép 7 töredékének belső peremrésze tagolt, ezt is jobb kézzel alakították. Erősebben, szinte szögben hajlik az SNR 053 nagy táljának pereme (51. kép 8), melynek külső felén balról jobbra irányuló árkok

húzódnak, és közvetlenül alatta kettéosztott bütyök látható. Ma.: 21 cm, peremhossz: 36 cm. A 71. obj lelete perem- és faltöredék (51. kép 1–2). A perem felé az edényfal befűzött, majd kifelé tart, s ezen a belső peremrészen helyezkedik el a bevágások sora. Kívülről ennél a peremrészénél az agyag szinte alagyúrt. Belül fekete, kívül barna a cserep, peremhossz: 3,3 cm. Szintén behúzott peremű táltöredék a 71. obj lelete (51. kép 3). A behúzott perem belső oldalán láthatók a bevágások. Fekete, belül fényes darab, peremhossz: 4,2 cm. A 74. objektumhoz tartozott egy erőteljesen behúzott peremű tál része (51. kép 4), mely belül fényes, fekete. A perem teteje elnagyoltan árkolt, peremhossz: 9,4 cm.

Turbántekercses a 71. obj. kissé behúzott peremű táltöredéke (51. kép 5). Belül fényes, fekete, kívül foltos és foltokban, elnagyoltan karcolt, seprűs; peremhossz: 6,5 cm. Behúzott peremű tál töredéke volt a 71. obj darabja (51. kép 6). Ennél a peremet ferde benyomkodások sora díszíti. Barna, koromfoltos töredék, peremhossz: 5,5 cm. Behúzott peremű tál perem- és faltöredéke a 84. obj. lelete (51. kép 7). Peremrésze kívül turbántekercses, peremhossz: 6,5 cm. Kissé behúzott a pereme a 61. obj. egyik kerámiatöredékének (51. kép 9), amelynél a perem belső felén ovális benyomkodások sorakoznak, peremhossz: 3 cm. Hasonló benyomkodásos díszítést találtak Somotorská hora lelőhelyen (DEMETEROVÁ 1986, IV. t. 5.6). Behúzott peremű tálak gyakoriak a Gáva-kultúra lelőhelyein. Feltűnik például Tiszaburán (KIRÁLY 2012, 7. t. 8–9) turbántekercses, fonatos, illetve sima peremmel.

Fülformák, bütykök, lyukasztások

A körömi edényeken hosszabb és rövidebb szalag- és hurkafüleket, valamint bütyökfogókat alkalmaztak. A szalagfülek között van olyan, mely hosszában mélyített (52. kép 3), előfordulnak felmagasodóak (52. kép 5), olyan, ahol a fül két árokkal három bordára tagolt (52. kép 12), és simák is (52. kép 11). Szalagfül került elő például Polgár I. lelőhely 61. objektumából (V. SZABÓ 2002, 191. kép 5). Jellegzetes a peremből kiinduló szalagfül, mely a perem fölé magasodik, és az edény vállánál, illetve hasánál kapcsolódik vissza az edényhez. Ennek variációit láthattuk a csészéknél (44. kép 1–8).

Csésze forma az SNR 011 egyik lelete (52. kép 1). Belül szépen díszített. Hasonló a 23. obj. szélesebb bögréjének töredéke, ahol a fül a peremből indul ki úgy, hogy kissé benyomja az oldalfalat. Belül fekete, kívül barna, kis edény része. Hasonló fülkiképzés gyakori más lelőhelyeken is. Előfordult például Somotorská hora-n (PASTOR 1958, 3. ábra) és Alba Iulia lelőhelyen (LASCUS 2012, IV. t. 1–2). Az előzőhöz hasonlóan benyomták

az oldalfalat a fül felhelyezésekor a 30. objektumból előkerült bögrénél,³² ahol a fül három részre tagolt, és a középső rész magasabb, mint az 5. obj. darabjánál (52. kép 12) láhattuk. Hasonló füle van a 30. obj. egy másik töredékének (52. kép 5), mely nem osztott, de középen hosszában magasabb. Ennek a bögrének kannelúrázott a hasa. A 3. obj. cserépének (52. kép 11) füle közvetlenül a peremből indul ki, kissé befelé tart, majd a perem fölé magasodik, hasonlóan a 44. kép 1–2 csészéjéhez. Peremből indul ki a füle a 70. obj. kis csészéjének (52. kép 4), hurkafüle kör átmetszetű. A perem alatt rövid kis fület képeztek ki az SNR 012 darabjának (52. kép 2) készítésekor; a fület alagútszerűen átfúrták, de két oldalról nem egyformán.

Az edények fogását könnyítették a különböző bütykök, mint a 42. kép 3-nál és a 43. kép 6-nál láhattuk. Vannak laposabb, lefelé álló bütykök, erre példa a 46. kép 6 nagy tál. Gyakori az osztott bütyök, például a 46. obj. kis fazekán (43. kép 5), vagy a 70. obj. edénytöredékén (52. kép 13). Šebastovce telepén is előfordult (DEMETEROVÁ 1986, IX. t. 4–6). Perem alatt felfelé álló kis bütyök található a 71. obj. tálkáján (52. kép 14) és kis fazekakon az SNR 023 (52. kép 15), illetve a 77. obj. leleteinél (52. kép 16). Különleges, belülről kinyomott, kissé felfelé álló bütyök helyezkedik el a 18. objektumban előkerült nagyméretű edény hasán (42. kép 3). Ugyancsak belülről kinyomott bütyök van a 30. obj. fazéktöredékén (53. kép 3), ahol a bütyök a kannelúrával együtt domborodik ki, amint az a 41. obj. behúzott peremű táljánál is megfigyelhető (53. kép 5).

Gombszerű, homorú tetejű, rátett bütyköket láthatunk a 60. obj. (55. kép 20) és a 70. objektumból (55. kép 16) előkerült töredékeken.

Az edényeken alkalmazott hosszanti bordákat felfoghatjuk díszítésnek, de az edény fogását megkönnyítő elemnek is (42. kép 1; 53. kép 3–4; 54. kép 2).

Több esetben láthatunk az edényeken lyukakat, sőt lyuksorokat. Kisebb edényeknél gondolhatunk arra, hogy felfüggesztették őket. Ilyen egy Köröm-Rétföldön gyűjtött szórvány töredék, valamint a Kápolna-domb 30., 50., 59. és SNR 043 gödreiben és házában feltárt darabok (52. kép 6–10). Muhi-Kocsmadomb egyik szkíta kori nagy edényének oldalfalán is megfigyelhető áttörés (KEMENCZEI 2009, 40. t. 5).³³

Peremhez közeli áttörés van Békásmegyér 108. sírban talált kis, gömbölyű edényen, valamint áttörést láthatunk a 150. sírból előkerült öblös urna nyakán, és egy másik edény oldalfalánál (KALICZ-SCHREIBER 2010, 52. t. 8; 67. t. 10; 7. t. 17). Szintén alul az oldalfal áttört Kaba-Bitózug edényén, és a perem alatt két-két áttörés látható egy másik darabon (V. SZABÓ 2002, 175. kép 4; 185. kép 2). Muhi-3. kavicsbánya 6. objektumban egy táltöredék alján figyelhető meg valószínűleg hat kerek áttörés egy középső áttörés körül szabályosan elrendezve (KOÓS 2015, 5. t. 3). Az átlukasztás gyakorlati és rituális okait is elemezte az ásató (KOÓS 2015, 146, 19. lábjegyzet). A „léleklyuk” elmélethez (L. NAGY 2012, 256, 268) érdemes figyelembe venni, hogy ilyen áttörések a kelta leletanyagban régóta ismertek, s az általam feltárt sírokban talált edényeken Z. Abonyi J. restaurátor gyantanyomokat talált. Logikus tehát az a következtetés, hogy ezeknek az edényeknek szertartásokon lehetett szerepük (HELLEBRANDT 1999, 95–96).

A késő bronzkorban edények alján láthatunk lyukasztást például Tibava és Velyky Bereznyj lelőhelyeken (BUDINSKÝ-KRIČKA 1963, 5. ábra 1; 1976, 8. ábra 1; 13. ábra 1).

A kerámiák egyéb díszítései

A kor edényein leggyakrabban alkalmazott díszítés a kannelúrázás, azaz az árkolás. Ezek az edények feketék, mint például a 63. obj. darabja.³⁴

Az edények hasán gyakori a függőleges kannelúra, mint a 24. obj. fazekánál láthatjuk (53. kép 1). Ez az edény belül sárgásbarna, kívül fényes, fekete. Hasonló a 27. obj. kis fazeka (50. kép 10). Függőleges árkolás díszíti az SNR 002 urnatöredékének hasát (53. kép 8), melynek nyaka felfelé szűkül. Az edény belül barna, kívül matt, fekete, jelenleg 25 cm magas. Hasonló az ugyanebben az objektumban kibontott 16 cm hosszú edénytöredék (53. kép 9), melynek nyaka kifelé tart. Az edény hasán, illetve a vállán a hosszanti árkolásoknál egy belülről kinyomott bütyök helyezkedik el, melynek belső felén szabályos üreg látható. Nagyobb, díszített, kannelúrázott hasú cserép került elő a 63. objektumban, kétféle és kisebb edény töredéke az 58. objektumban.³⁵ A kannelúrázott edénydarabok analógiáit tárták fel például Šebastovce telepén (DEMETEROVÁ 1986, IX. t. 13). Hasonlóan belülről kinyomott bütyök fordul elő a 41. obj. táltöredékén (53. kép 5), ahol a behúzott peremrész kívül turbántekercses, illetve ferdén árkolt. Ennél egy helyen az árkolás kétfelől indított, és ezek lekerekítve

32 HOM Régészeti Gyűjteménye: ltsz. 99.36.2395.

33 Ennek az edénynek a lelőhelye Muhi-Kocsmadomb. B. HELLEBRANDT 2001, 18. kép 7 és KEMENCZEI 2009, 78. t. 1. estében elírás történt, csak a gyöngyök lelőhelye Szirmabesenyő.

34 HOM Régészeti Gyűjtemény: ltsz. 99.36.3457.

35 HOM Régészeti Gyűjtemény: ltsz. 99.36.3457., 99.36.3280.

találkoznak. Az edények oldalfalán a kannelúrákat többször hosszanti, plasztikus bordával tagolták, mint azt a 63. obj. leleténél láthatjuk,³⁶ és ilyen a 30. obj. töredéke (53. kép 3), ahol a kannelúras részen egy belülről kinyomott bütyköt alakítottak ki. Hasonló bordadíszes és kannelúras töredék található például a 30. objektumban (53. kép 4). A kannelúrák között sima részt láthatunk az SNR 044 töredékén (53. kép 6). Előfordul, hogy a has függőlegesen, a nyak vízszintesen árkolt, mint az 5. obj. töredékének esetében (53. kép 2). Ferdén árkolt hasú a 40. obj. darabja (48. kép 2), valamint a 22. obj. (52. kép 5) és a 30. obj. (45. kép 1) füles edénytöredéke, melyek a középső bronzkor árkolt hasú füles bögréire emlékeztetnek. Gyakran kannelúrázták a tálak szélesen kihajló peremrészének a belső felét. Ilyen az 5. obj. töredéke (53. kép 7) és a 10. obj., ház nagy tájának pereme (47. kép 7). A 23. obj. behúzott peremű tájának a belső felét árkolták (55. kép 1), mint ahogy egy másik edény kihajló peremét is (55. kép 13), a töredék szerint. Ezt a díszítést láthatjuk a 44. kép mély csészéjénél és a 48. kép 13, valamint a 49. kép 3–5 csótalpas edény pereménél. Az edény alja körül láthatunk kannelúrákat a 44. kép 6–7 csótalpas töredéknél és a behúzott peremű dísztalaknál (47. kép 1, 3, 5).

Bordadíszes az SNR 004 cseréptöredéke (55. kép 17–18). A hason három függőleges bordadisz között 3–4 vonalkötegből vésett hullámvonal dísz látható a 65. obj. erősen égett fazéktöredékén (54. kép 2). Hullámos vonalköteg díszítés van a 65. obj. kormos oldaltöredékén (54. kép 1, 3). Hasonló található Körömben az 1969-es leletmentés anyagában (KEMENCZEI 1984, CXLII. t. 7, 9), valamint Somorská hora kerámiái között (PASTOR 1958, IX. t.) és Baks-Temetőpart leleténél (V. SZABÓ 1996, 12. kép 17). A díszítés általános a Gáva-kultúrában (DANI 1999, 109–135). Kedvelt díszítés a tálak belső felén az ívelt vonalkötegek sora, mint az 50. kép 1–2, a 47. kép 1, 3, az 55. kép 1, 5–6 darabjai esetében megfigyelhetjük. Szép kivitelű füles csésze lehetett az SNR 011 edénye (52. kép 1), melynek belsejében a fül alatt három, párhuzamosan ívelő vonalköteg között pontok sorakoznak, a legbelső részen pedig két fekvő „S” motívum látható. Ívek és pontok díszítik a Terňa lelőhelyű cserép fül alatti részét (BUDINSKÝ-KRIČKA 1976, 5. ábra 25). Ívek és pontok sora díszít egy szkíta bronz tükörnyelet (KEMENCZEI 2009, 159. t. 2), lelőhelye Miskolc-Sajópart.

Gyakran láthatunk a tálakon domború gombot, mint a 22. obj. töredékén (55. kép 2). Hasonló a mély csészéknél is megfigyelhető (44. kép 6). Előfordult,

hogy a kívülről benyomott gombnál az edényfal lyukas maradt, mint a 20. obj., ház füles csészéjénél,³⁷ a többi esetben kívülről eldolgozták, elsimították a művelet helyét. Négy kis gombot láthatunk azon a vékony falú kis táltöredéken, mely a 69. obj. lelete (55. kép 3). Ezeket a gombokat kívülről nyomták be. Nagy, plasztikus, homorú tetejű gomb van a 77. és 61. obj. edénytöredékén (55. kép 16, 20). Az előbbinél mélyített fenyőmintát láthatunk, mint az SNR 004 leleténél (55. kép 14). Karcolt fenyőminták sora díszíti az SNR 004 egyik töredékét (55. kép 15), és fenyőminta bordadísszel kombinálva látható az 55. kép 18–19 kerámia-töredékeken, melyek szintén az SNR 004-ből kerültek ki. Az 55. kép 19 cserép többszörös fenyőmintájához hasonló motívum fordul elő a Biharkeresztes-Láncos major 22. objektumából előkerült idol szoknyarészén (V. SZABÓ 2002, 142. kép 2). Nagy, plasztikus, középen benyomott gombok helyezkednek el egy Zajeziere lelőhelyű, kúpos nyakú (régie elnevezéssel Villanova-típusú) urna hasán, s a gombok között kannelúra látható (BAZIELICH 1984, 21. kép); mint a Gáva-kultúra elemét mutatta be a szerző. Benyomott, plasztikus bütyökkel ellátott kerámia Lăpuș anyagában is előfordul (METZNER-NEBELSICK-KACSÓ–D. NEBELSICK 2010, 8. kép 3, 9).

Körömben csúcsba futó vonalköteg díszíti a 70a obj. töredékét (55. kép 21). Jellegzetesek a bekarcolt vonalköteg variációk. A 84. obj. cserépének (55. kép 4) vastagabb nyaka körben vonalköteggel ellátott, alatta háromszögekre osztott a mező, az egyik háromszög nagy része balról jobbra irányuló vonalakkal sraffozott, a másik sima, és ez ismétlődött. Behúzott peremű, enyhén turbántekercses kis tál (16. obj., B. HELLEBRANDT 2015, 4. kép 6) peremrészén kívül pontokból alkotott párhuzamos vonalak között függőleges és vízszintes mezőket alakítottak ki. Hasonló, bár két vízszintes vonalban bebökődött mezőt háromszögekre osztottak egy Sopron-Kreutackeren talált kerámián (JEREM *et al.* 1984, 17. kép 10). Párhuzam még egy Nowa Huta-Pleszów lelőhelyű, lausitzi kultúrába sorolt kerámia-töredék (BAZIELICH 1978, I. t. 5, 8).

A 23. objektumban előkerült tálon belül láthatjuk a ferde irányú, de egymáshoz viszonyítva párhuzamosan futó vonalköteget (55. kép 7). A körömi anyagból az 55. kép 4, 7 cserépeinek vonalköteg díszítéséhez hasonló ismert Carei tájáról (NÉMETI 1984, XV. t. 1) a Gáva-Holihrad-kultúrából. Egymást keresztező vonalkötegek látszanak az 5. obj. töredékén (55. kép 9), valamint a 69. és 51. obj. cserepein (55. kép 11–12).

36 HOM Régészeti Gyűjtemény: ltsz. 99.36.3457.

37 HOM Régészeti Gyűjtemény: ltsz. 99.36.1560.

Cikkcakk-szerű dísz fordul elő a 40. obj. darabján (55. kép 10), vonalkötegekből álló hálószerű díszítés pedig a 3. obj. töredékén (55. kép 8). Ez a hálószerűen bekarcolt motívum látható egy kis, szkíta kori kétfülű edényke nyakán, mely Szirmabesenyőn került elő (B. HELLEBRANDT 2001, 2. kép 14).

Ismerünk edényaljakat, melyek belül plasztikusan négy részre osztottak és simák, illetve tudunk olyanokról, melyek ellentétesen kannelúrázottak, vonalazottak (44. kép 7; 47. kép 5; 48. kép 13; 55. kép 22). Az 55. kép 10 több párhuzama ismert, például Divianky nad Niricou lelőhelyről (VELIČIK 1991, 5. ábra 3; 9. ábra 14; 39. ábra 12).

Orsógombok, orsókarikák

A szövés-fonás emlékeit nagy számban és változatos formában tártuk fel Köröm-Kápolna-dombon. Kör átmetszetű, laposabb gömb alakú orsógomb került elő a 41. objektumból (56. kép 1). Díszítése egy plasztikus ovális körül három mélyedés, és ez háromszor ismétlődik. Átm: 3,1 cm, v.: 2 cm, átfúrás: 1 cm. Különleges az 58. objektumban talált darab (56. kép 3), mely kocsikerék-szerű aggyal rendelkezik, széle cakkos. A cakkok vége lekerekített. Átm: 3,5 cm. Kettőskúpos, nehéz darab a 22. obj. orsógombja (56. kép 6). Átm: 3,2 cm. Hosszúkás alakú az SNR 020-ból gyűjtött darab (56. kép 4). H.: 3,7 cm, átm.: 3 cm. Orsógombok voltak még a 7. 16., 22., 32., 40., 41. objektumokban.

Kerék alakú orsókarika több változatban is előfordult. Fokozatosan szélesedő az SNR 002-ből való (56. kép 2), átm.: 4 cm. Hasonló a 7. obj. orsókarikája (56. kép 7), valamint a 20. obj. kisebbik darabja (56. kép 5) és az 56. kép 9 hiányos karikája. Ennél az utóbbinál a kerékagy rövid, mint a 30. obj. nagy, 5,5 cm átmérőjű példányánál (56. kép 11). Hosszabb kerékagya van a 7. obj. töredékes kerékének (56. kép 8). Az 51. obj. kereke (56. kép 10) 6 cm átmérőjű. A tengely jól kidolgozott, de láthatóan nem egyforma a karika két oldalán levő kerékagy. Kerék alakú orsógombok kerültek elő például a 32. obj.³⁸ és a 40. objektumban³⁹, és találtunk még ilyeneket a 13., 20., 30. és 77. objektumokban. Hasonlót tárt fel Kemenczei T. Prügyön (KEMENCZEI 1984, CLVII. t. 22). Kettős csonkakúp alakú orsógombokat talált Kemenczei Körömben az 1969-es ásatáson a III., IV. és V. szelvényekben, ezek átmérője: 3,3 cm, 2,7 cm, 3,3 cm.⁴⁰ Korong alakú orsókarikák az 1969-es

leletmentés anyagában is előfordulnak,⁴¹ ezek átmérője: 5,9 cm. Láthatjuk, hogy az orsógombok átmérője 3–3,7 cm, a kocsikerék alakúaké pedig 4–6 cm. Lapos orsógomb Sarkadkeresztúr-Csapháti lelőhelyen került elő (JANKOVITS 2004, 6. ábra 3).

Orsógomb enyhén emelkedő aggyal Bracovce lelőhelyen is előfordult (BUDINSKÝ-KRÍČKA 1976, 6. ábra 2, 4–5), ez a körömi 56. kép 5 és 11 analógiája. Hasonló Somotorská hora leletei között (PASTOR 1958, IV. t. 5), valamint Vlaha Pad anyagában is megtalálható (NAGY-GOGÁLTAN 2012, 17. t. 15). Kocsikerék alakú orsógomb V. Szabó típusáblázatában szintén szerepel (V. SZABÓ 2002, 38. ábra: XL. típus A).

Az 56. kép 1-hez hasonló hatású, spirálissal díszített orsógomb a szkíta kori leletek között van, például Taktaszadán (B. HELLEBRANDT 2001, 14. kép 6) és Szabadszállás-Józan temetőjében (HORVÁTH A. 2001, Kat. sz. 264). Ismerünk hasonlót Kiskőszegről (HUNYADY 1942–1944, XXXIV. t. 9), ezek a típus továbbélését bizonyítják.

Agyag *spulni* került elő a 30. objektumból (58. kép 4). Tömör agyag, középső részén befűződött. Ép darab, h.: 3,1 cm. Ugyancsak fonal feltekerésére szolgálhatott a 77. obj. lelete (58. kép 5). Ennek végén lapos, kívülről benyomott gomb helyezkedik el, és egyenes a szára. Szintén *spulniként*, azaz orsóként értelmezhető a 72. obj. tárgya (58. kép 6). Két vége kör alakú, kissé domború, és kopott. Középső, rúdszerű része hengeres, nem egészen középen befűződik. Ép, h.: 3,3 cm. Más formájú *spulnit* talált Kemenczei Prügyön (KEMENCZEI 1984, CLVII. t. 23).

Az SNR 042 házban előkerült agyagnehezékek, melyek SNR 059 jelzésűek (62. kép 1–4), az ásató, Gallina Zs. szerint szövőszék nehezékek. 7 darab volt a házban egymáshoz közel (22. kép). V. Szabó G. szerint is feltehetően szövéshez használt agyagnehezékek lehettek a csonkakúp, vagy gúla alakú nehezékek (V. SZABÓ 2002, 54).

Állatfigurák

Az állatfigurák gyakoriak a Gáva-kultúra lelőhelyein. Köröm-Kápolna-dombon összesen 27 ép és töredékes darab került elő. Megformálásuk egységes, valószínű, hogy egy ember alkotásai. Az állatkák farka lefelé áll, lábaik lefelé fokozatosan keskenyednek. A 20. obj., házban 7 darabot bontottunk ki, ezek közül négy látható az 57. kép 1-en belül: 1–2, 4–5. Az 57. kép 1/2 hosszú nyakú, sörényes állat, valószínűleg ló, h.: 5 cm. A többi állat kutyát, illetve kosfigurát mintáz,

38 HOM Régészeti Gyűjtemény: ltsz. 99.36.2677., 99.36.2678.

39 HOM Régészeti Gyűjtemény: ltsz. 99.36.2783.

40 HOM Régészeti Gyűjtemény: ltsz. 71.5.178., 71.5.299., 71.5.354.

41 HOM Régészeti Gyűjtemény: ltsz. 71.5.355., 71.5.405.

hosszuk: 3,6–4,8 cm. Az 57. kép 1/3 a 38. obj. lelete. Megfigyelhetjük, hogy általában a szarvak és a lábak sérültek. Valószínű, hogy bika volt a 30. obj. lelete (57. kép 4). Mellső bal lábánál szépen látszik a hengeresen, illetve kúpszerűen elhegyesedő láb. A 32. obj (57. kép 5) és a 22a obj. darabja (57. kép 6) bika vagy kos lehetett. Szarvuk hiányos, farkuk lefelé tart, testalkatuk erőteljes; h.: 5,5 cm, illetve 3,7 cm. Kosfigura lehetett a 77. obj. (57. kép 2) és a 83. obj. tárgya (57. kép 3), ez utóbbinál a szarv lefelé ívelő része is érzékelhető. Állatfigurák, illetve töredékek voltak még a 8., 23., 26., 28., 30., 32., 41., 58., 72. objektumokban. Állatfigurák kerültek elő például Carei (Nagykároly, Románia) vidékén. A körömiekhöz hasonló, csúcsosodó lábiképzést láthatunk a leletanyagban (NÉMETHI 1984, XVI. t. 4–7). A körömi 57. kép 3 lefelé ívelő szarvú agyag állata emlékeztet a Teleac lelőhelyen előkerültre (HOREDŐT 1963, 6. ábra 6). A körömi állatfigurák hasonlítanak a V. Szabó G. típusábrázolásán bemutatottakhoz (V. SZABÓ 2002, 38. ábra: XLV. típus 28, 32). Gróh Daniél Visegrád-Csometekertben a késő bronzkori – kora vaskori lelőhelyen mintegy 40 állatszobrocskát talált gödrökben és kultúrretegben. Úgy gondolta, hogy ez a lelőhely a keleti típusú állatplasztika elterjedésének a legnyugatibb előfordulása. Felvetette azt a hipotézist, hogy kultuszhely lehetett a településen (GRÓH 1984, 62–64). Az állatszobrocskák Carola Metzner-Nebelsick kutatásai szerint településeken kerülnek elő, használatuk szakrális eseményhez köthető. Típusuk alapján a Kárpát-medencében talált állatszobrocskák a Dnyeper vidékén előkerültekhez állnak a legközelebb (METZNER-NEBELSICK 1998, 395–397; V. SZABÓ 2002, 54). Ugyancsak keleti hatást tételez fel Koós Judit a HOM Régészeti Gyűjteményében levő, ismeretlen lelőhelyű idol és két juhszobor, valamint lószobor töredék publikálásakor (KOÓS 2011, 159).

Amulettek

Feltehetően amulett volt a 20. objektumban feltárt agyagtárgy (58. kép 1–2). Középső része hosszában lyukas, kívül középtájon jobbra és balra ágazó tömör agyag „karja” van. Felfűzve viselhették. Ugyancsak amulett lehetett az SNR 002-ben talált kapitális nagyságú vadkanagyardból faragott, fényes felületű agyarlemez (61. kép 1), melyet a hátoldalán simára egyengettek. Átfúrták, és az átfúrás a középtől a vastagabb vég felé eltolódott, így maradhatott a felfüggesztésnél egyensúlyban. Az átfúrásnál repedt ketté, h.: 13,3 cm, sz.: 2,3 cm. Kisebb méretű, 9 cm hosszú a 20. obj., házban talált vadkanagyard (61. kép 5), melyet szintén átfúrtak. Láthatjuk, hogy mindkét agyart homorú ívből, azaz holdsarló

formában függesztették fel, így viselték. Vadkanagyard, illetve töredéke került elő az 1969-es ásatáson az V. szelvény 1. és 3. ásónyomában, 1996-ban a 12. és 70. objektumban, 2014-ben az SNR 039-ben.

A kagylók az élelem kiegészítői lehettek. Néhány kagylót a héj búbjánál áttörtek, ilyen a 47. obj. darabja (60. kép 13), amelynél a kerek áttörés szépen eldolgozott. Négyszögletes áttörés található a 23. obj. 10 kisebb-nagyobb kagylójának egyikén, az állatcsontok között, ez is eldolgozott. Nem mindegyik átfúrás sikerült. A 77. objektumban 9 kagyló volt, hosszuk 3,9–5,7 cm között váltakozik. Közülük négy átfúrt, a lyuk átmérője 0,7–0,9 cm. Kettőt láthatunk rajzban (60. kép 16–17), ezek a kagylók vékonyabb falúak, eltörtek, selejtes példányok. Az átfúrt kagylókat minden bizonnyal viselték, bőrszíjat, vagy fonott-sodrott fonalat fűztek át rajtuk. Lehettek pusztán csak ékszerek, de hiedelmek is fűződhettek hozzájuk. Később, a Hallstatt-kultúra idején kauri kagylót hordtak (KEMENCZEI 2009, 91–92), ami a kesznyéteni szkíta temetőben sírmellékletként tűnt fel (B. HELLEBRANDT 2001, 19. kép 2–3). Szkíta-kelta kori temetőkből Muhi-Kocsmadombon, Radostyánban és Besenyőtelek-Szörháton találtunk hasonlót (HELLEBRANDT 1999, 219, 275, 163). Amulettek a Ha A időszak végétől a Ha C elejéig voltak használatban C. Metzner-Nebelsick kutatása szerint. Őrző-védő szerepük mellett rituális szertartásoknál használhatták őket (METZNER-NEBELSICK 1997, 6. ábra, 587–588, 595–597; V. SZABÓ 2002, 54). Amuletteket még a korai kelta korban is használtak (WARNEKE 2012, 58), előkerült ilyen Novajidrányban is.⁴²

Agyaggolyók

Köröm-Kápolna-dombon három gömb alakú agyaggolyó került elő a 77., 83. és 71. objektumokból (58. kép 7–9). Átmérőjük: 2,5–2,8 cm. A 46. objektumban ovális alakú agyagmag volt (58. kép 10), ez 3,2 cm hosszú. Megfigyelhetjük, hogy a 71. obj. a domb keleti szélén, a 77. obj. a domb nyugati szélén, a 83. obj. pedig a domb déli szélén helyezkedett el (4. kép). Az északi részt nem állt módunkban kutatni. A domb déli szélén Kemenczei T. szintén talált agyaggolyókat (KEMENCZEI 1984, CXXXVIII. t. 5; CXL. t. 6).

Az agyaggolyók használatára vonatkozóan Julius Caesar írásából kaphatunk feleletet (CAESAR 1964, 115, V. könyv 43). Caesar leírta, hogy a nervusok elleni hadjárat során tapasztalta, hogy az ellenség izzó agyaggolyókat és áttüzesített nyílhegyeket lőtt parittyával a római katonák

42 B. HELLEBRANDT: Novajidrány-Sárvár 1. kelta temető, kézirat, feldolgozás alatt.

szalmával fedett kunyhóira, amik meggyulladtak, és a szél pillanatok alatt szétszórta a tüzet a tábor egész területén. Köröm-Kápolna-dombon megfigyelhettük az égett pusztulási réteget, ezért feltételezhető, hogy a telepet felégették. Elképzelhető, hogy a parittyából kilőtt, áttüzesített golyók lobbantották lángra a náddal, szalmával fedett háztetőket.

Agyagmag került elő Taktabájon (KEMENCZEI 1984, CLVIII. t. 6–7; CLXI. t. 4). A körömiekhez hasonló, de nagyobb agyaggolyók ismertek Naunhof lelőhelyről (BÖNISCH 2005, 5. kép 9–11). Békásmegyeren például a 256. sír 7. melléklete volt négy darab 2,2 cm átmérőjű agyaggolyó, a 441. sír 7. melléklete pedig három darab 3 cm átmérőjű agyaggolyó (KALICZ-SCHREIBER 2010, 147, 242).

A BRONZMŰVESSÉG EMLÉKEI

A bronzművességre utaló tárgyak közül az 51. objektumból előkerült *pántgyűrű* (59. kép 1) érdemel figyelmet. Végei nem érnek össze, átm.: 1,8 cm, a pánt sz.: 0,5 cm. Vidékünkön eddig csak vékonyabb és vastagabb huzalból készült gyűrűk ismertek, például a tállyai leletből (KEMENCZEI 1969, XII. t. 20, 25). Pántgyűrűt találtak Piricei-Kendertag (Románia) C 63 gödrében (BEJINARIU 2010, 18. t. 2). Budapest-Békásmegyeren az 55. sírban volt hasonló (KALICZ-SCHREIBER 2010, 30. t. 10).

Karperec a 10. obj., házban talált darab (59. kép 6). Ovális átmetszetű, egyik vége törött, a másik a vége felé kissé befűzött, majd elkalapált, ovális részben zárul. H.: 7 cm. Huzalkarperec lehetett a 36. objektumban feltárt, részben kiegyenesített darab, melynek mindkét vége tompa csúcsban végződik.⁴³ H.: 10 cm. Kerek átmetszetű huzalkarperec fordult elő a tállyai leletben (KEMENCZEI 1969, XI. t. 17)

Kúpos fejű tű felső részének töredéke került elő a 79. objektumból (59. kép 2). Analógiája a Poroszló-Aponháton talált példány (V. SZABÓ 2002, 214. kép 7; a típustáblázatban is láthatjuk, ez a 41. ábra 27). Kúpos fejű tű ismert Romániából, Uioara de Jos-Grui lelőhelyről (CIUGUDEAN 1994, 2. kép 10), a szerző a Ha A periódusba sorolta.

Valószínűleg *tű szárának* 2 cm hosszú *darabja* került elő a 69. objektumból (59. kép 3). Ovális átmetszetű, kis bronztöredék. Tű szárának nagyobb darabja származott a 77. objektumból (59. kép 5). Egyik vége elhegyesedik, a másik törött, a szár kör átmetszetű, és 9,9 cm hosszú. Tű szártöredéke volt a 20. és 79. objektumokban. Elhegyesedő végű bronz lemezdarab került elő a 22a objektumból, és háromszög alakú bronzdarabkára bukkantunk a 70. objektumban, mely feltehetően valamilyen tárgyról lepattant töredék.

A helyi bronzöntés bizonyítéka a 48. objektumban kibontott *öntőminta darab* (59. kép 4). Ívesen hajló végű tárgy csúcsát mutatja, mely hosszában kettéosztott. Az öntőminta maga lapos kő, h.: 5,5 cm, v.: 1,8 cm. Az öntőmintán látható tárgy meghatározása nem egyértelmű. Lehetséges, hogy sarló vége (NÉMETHI 1990, 22. kép 4–6), ugyanakkor hasonlónak vélhetjük egy bronzcsákányhoz, mely Blatnicáról való (GALLUS–HORVÁTH 1939, XXII. t. 4). Sarló öntőformája került elő Muhi-3. kavicsbánya területén (KOÓS 2015, 16. t. 1–2; 18. t. 1). Lehetett ívelt hátú, két bordával erősített, egygombos sarló öntésére szolgáló is a körömi öntőminta. Ezt a típust sokáig használták (FURMÁNEK–NOVOTNÁ 2006, 50). Párhuzama valószínűleg a Folyás-Szilmegeen talált depoleletben látható (MOZSOLICS 2000, Taf. 74, 9, 13). Koós J. feltételezte, hogy a mindennapi használati tárgyakat a telepeken öntötték (KOÓS 2015, 144).

Fémöntés tartozéka egy *agyagső*, az SNR 020 lelete (59. kép 7), mely valószínűleg fűjtató volt. Ez egy agyaghenger, mely az egyik vége felé keskenyedik. A cső végén a kör átmetszetet egy lefelé irányuló agyagtag kétfelé osztja. A tárgy másik vége törött. Fűjtatócső került elő Muhi-3. kavicsbánya 15. objektumában (KOÓS 2015, 14. t. 1). Szép kivitelű fűjtatócső töredék ismert Környéről (KOVÁCS 1977, 15. rajz 8). A fűjtatók használatának irodalmi emléke is van. Az Iliászból olvashatjuk, hogy

*Hephaisztos műhelyében ...”ment a fűvőkehoz,
tűz fele fordítván azokat, sürgette dologra.
És a kemencéknél hűsz fűvő fűtt szakadatlan,
fürgén árasztották szét sokféle fuvalmuk,
egyszer a gyors munkát segítették, máskor elültek,
úgy ahogy Hephaisztos akarta, s a munka kívánta.”*
(HOMÉROSZ 1974, Iliász XVIII, 473–509).⁴⁴

43 HOM Régészeti Gyűjtemény: ltsz. 99.36.2754/A.

44 Homérosz a Kr. e. 8. században élt, s amiről írt, a trójai háború a Kr. e. 12. században történhetett.

Körömben a 74. objektumban találtunk *fémelvezető agyag vályútöredéket (öntőcsatornát)* (59. kép 8–12). Ívelő oldalfalának és aljának töredéke maradt meg. Oldalfala felül lekerekített. A keskenyedő felső vég és az alj találkozásánál kerek áttörés szabályos íve látható. Az oldalfalon és belül is érzékelhető a készítő kezének hosszanti simításnyoma. Anyaga pelyvás agyag. Kívül olyan, mint egy cserépedény, belül azonban kormos. H.: 25 cm, ma.: 9,5 cm. Az *a–d* metszete egyenes falú (59. kép 8), a *b–c* metszet íveltebb, és keskenyedő végű (59. kép 9). Hasonló, bár ívelő aljú agyagtégelyek és töredék darabok kerültek elő Radvlavec lelőhelyen, hosszuk 20 és 25 cm (JANÁK 1982, 1–3. ábra). Fémelvezető öntőcsatornákat találtunk késő fűzesabonyi környezetben Nagyrozványon, a leletmentésen (HELLEBRANDT 1972, 697). Tóth Lajos kohómérnök szerint hasonlókat – csak nagy méretben – használtak Miskolcon, a Vasgyárban (Lenin Kohászati Művek) az 1970-es években.

Felmerült a gondolat, hogy ezekben nincs fémm nyom. Láthatjuk azonban, hogy az öntőmintákban sincs fémmaradék, s ez nem is lehetséges, hiszen az öntőmintát viasszal, illetve a felszint izoláló réteggel, nedves fahamuval vonták be (EDVI-ILLÉS 1912, 23). A Vasgyár helyén üzemel a Tégely Bt. öntőműhelye Éles Tibor vezetésével. Tájékoztatója szerint – 2017. március 23. – az öntőforma kvarchomok és műgyanta keverékéből készül. Az öntés előtt a formából géppel kifújják a port, majd vasöntés esetén a forma belső felületét befújják grafit és denaturált szesz keverékével. Ez a pórusokat kitölti, hőállóságot biztosít, és lehetővé teszi, hogy az öntvényt ki lehessen venni a formából a művelet végén. Bronznál mészhabarcs keveréket használnak izoláló anyagnak. A fémmöntés fortélyait a kezdetektől, a rézkortól megfigyelték a kutatók. Ecsedy István Zók-Várhegyen az „A” terület 1977/36 gödörben gömbsüveg alakú öntőtégelyeket talált. Észrevétele szerint ezekbe a tégelyekbe meszes homokkővet tettek. Ennek a rétegnek szerepe volt a salakképzésben, és a hőszigetelést is segítette. Az öntőformák belső oldalát is bevonták ezzel az anyaggal, de vékonyabb rétegben, részben a hőszigetelés érdekében, részben, hogy az öntvény felülete simább legyen, és a formától könnyen el lehessen választani (ECSÉDY 1983, 79–83).

Hólyagos *salakot* találtunk Köröm-Kápolna-dombon az 5. objektumban. Előkerült még salak a 46., 47. és 70. objektumban. A 16. házban talált 4,5 cm hosszú salakrög nehezebb,⁴⁵ és ezen vasrozda nyomait figyelhetjük meg ugyanúgy, mint a II. sárospataki bronz-

leletben (B. HELLEBRANDT 1986, 11) és a pácini IV. bronzleletben (B. HELLEBRANDT 1989, 110; PAKSY 1989, 114–117; B. HELLEBRANDT 2003a, 286). Mindkét lelet a Ha A 1-re datálható. Ugyancsak nehezebb, mint váránk az SNR 043 házban előkerült 6 cm átmérőjű salakrög.

CSONTTÁRGYAK

Csonttárgyakat a bronzkorban széles körben használtak. Gyakran munkálták meg a *gímszarvas agancsának darabjait* (KOVÁCS 1977, 26). Agancs nyersanyag maradék Körömben a 71. obj. lelete (60. kép 10), egy bal oldali vetett agancstő,⁴⁶ melyről lehasították a szemágot, a jégágot és a szarat. A vágást végezheték bronzfűrészszel, hiszen a tályai leletben, mely a Gáva-kultúrához köthető, voltak vékonyabb és vastagabb fűrészek (KEMENCZEI 1969, 39, VII. t. 1–7, VIII. t. 8). Ugyancsak munkálatba vett agancsdarab a 77. objektumból kikerült jobb oldali vetett agancstő (60. kép 14–15), a szár alsó fele, rózsa, szemág, jégág levágva. Esetleg ütőszerszámként használhatták. Kész darabnak látszik a 22. obj. lelete (60. kép 1), mely bal oldali agancsszár szelet, mindkét vége faragott, a középső, szivacsos részt eltávolították. Gömb alakú, emlékeztet az orsógombokra, de csak 2,5 cm átmérőjű. Lehetséges, hogy például bot végére húzták.

Csontgyöngy volt a 20. obj., házban (60. kép 2). Átm.: 0,4 cm, átfúrt. Gímszarvas agancsszár szelete a 43. obj. hosszúkás, félkész darabja (60. kép 5), melybe a szélesebb részen két párhuzamos mélyedést véstek. H.: 6,8 cm.

Juh astragalus az 1. objektumból került elő (60. kép 6). Csiszolt, és 2 mm átmérőjű lyukat fúrtak a felületébe. Ez a lyuk mintegy 8 mm mélyen hatol a csontba, de nem ér át egészen. Ilyen még a 77. obj. juh bal(?) astragalusa (60. kép 7), melynek mindkét oldala csiszolt, és teljesen átfúrt. Zeneszerszámok között a képen elsőként mutat be egy átfúrt asztragalus csontot Jan Filip (FILIP 1969, 871).⁴⁷ Gímszarvas jobb oldali astragalus csontját találtak Hejőkeresztúr-Berecske-domb S8 hamvasztásos sírjában. Ez a darab is átfúrt, a cserepek alatt volt, nem

45 HOM Régészeti Gyűjtemény: ltsz. 99. 36.1259.

46 Az állatcsontokat Vörös István határozta meg, tanulmányát ld. jelen kötetben.

47 Fiatallabb paleolit csontfaragványok között előfordul átfúrt asztragalus csont (FILIP 1969, 1007). Lelőhelye Pavlov Dél-Morvaországban.

égett. Analógiája Gemeinlebern-ból ismert, a régebbi urnamezős kultúrába sorolták, a Kr. e. 12–11. századba (B. HELLEBRANDT 2006, 204, 206, 4. kép 5).

Csúcsba futó, kis, vaskos *csontlap* töredék a 70. obj. lelete (61. kép 4), mely a csúcs felé elvékonyodik, és egy helyen, a szélhez közel 2 mm átmérőjű lyukat fúrtak bele. H.: 2,6 cm.

Jub ulna corpus töredék a 77. obj. lelete (60. kép 11), melyet esetleg árként használhattak, mint a 3. objektum hasonló ívelésű darabját (60. kép 12). Hosszuk: 8,5 cm, illetve 7,8 cm.

Elhegyesedő végű *csonttű* töredéke került elő a 16. obj., házban. A szár átmetszete kör alakú, jelenlegi h.: 5,7 cm. A 20. obj., házban is találtunk egy 3,7 cm hosszú kis töredéket. A 69. objektum csont tűtöredékének (60. kép 9) szintén kör az átmetszete, és alsó, hegyes vége maradt meg. H.: 5,2 cm.

Két *csont nyílhegy* került elő a 26. objektumból (60. kép 3–4). Vékony csontfalból készültek két elágazó, elvékonyodó szárral. H.: 4,2 cm és 7,1 cm. Ebben az objektumban volt még egy kisebb, hasonló nyílhegy, de töredékes állapotban. A 84. objektumban feltárt csontlécből kivágott nyílhegy más típus, vékony szártüskéje alul közepén helyezkedett el, de egy része letört (60. kép 8). A nyílhegy csúcshoz közeli része kissé hiányos. A nyílhegy egyik fele sima, és kissé domború. H.: 3,2 cm.

Csont nyílhegyet ismerünk a korábbi időszakból Füzesabonyból. Ezek hossza: 5,9 cm, illetve két darabé 6,1 cm (KOVÁCS 1977, 11. kép 5–7). Használtak fa nyílvevőket, és ezek végére csont nyílhegyeket erősítették, melyek erősebbek, és tartósabbak voltak, mint a fa. Kő nyílhegy itt nem jöhetett számításba a nyersanyag hiány miatt. A bronz nyílhegy még ritka lehetett. Bronz nyílhegyet ismerünk Diviaky nad Nitricou lelőhelyről (VELIČIK 1991, 20. ábra 24–25; 22. ábra 3, 1), illetve például a tályai leletből. Kemenczei T. kutatásai szerint bronz nyílhegyeket a Kárpát-medencében először a késő bronzkor végén a halomsíros kultúrában használtak (KEMENCZEI 1969, 35, VII. t. 13–14). Ettől kezdve a szkítákig minden korszak régészeti anyagából ismerünk tokos vagy nyéltüskés nyílhegyeket. A trójai háborúban a harcosoknak a dárda mellett hajlított íjuk is volt, s Homérosz Iliászából tudjuk, hogy Patroklosz temetésén a sportverseny egyik száma az íjászverseny volt (HOMÉROSZ 1974, Iliász XXIII, 103–176). Odüsszeusz Kírké szigetén azt mondta:

...”én vállamra vettem a széles érc kardot, mely ezüsttel vert volt, vettem az íjam”. (HOMÉROSZ 1957, Odüsszeia IX, 260, 265).

Nyilván többezer éves fejlődési folyamat eredményét kell látnunk abban, hogy a trójai háborúban az egyik fegyvernem az íj lehetett.

Különleges csonttárgy a 24. obj. lelete (61. kép 6). Gímszarvas agancsából, a középag hosszában hasított feléből készült. Felső vége „V” alakban kivájt, a homorú él felső végén meghagyott kis fül átlyukasztott. Felülete sima, a törés közelében halványan karcolt vonalak látszanak. H.: 28 cm, sz.: 3 cm. Valószínű, hogy tárgy borítása volt. Tegezdíszítmények készültek csontból a szkíta korban (KEMENCZEI 2001, 179, Kat.sz. 309), de azok kisebbek. Szkíta kori díszített íjkarokkal Csallány Dezső foglalkozott (CSALLÁNY 1964, 7–16). A római csonttárgy íj egyik végcsontjának is elképzelhető Hódmezővásárhely-Nagysziget 63. sír hasonló lelete alapján (B. NAGY-RÉVÉSZ 1986, 2. kép 2, 5; 3. kép 1–2), mely honfoglalás kori, h.: 32,3 cm. Analógiái az Alsó-Volga és a Volga-Káma vidékéről ismertek, legkorábban a 9. századból (B. NAGY-RÉVÉSZ 1986, 131). Természetesen ez a „párhuzam” csak tájékoztató jellegű kitekintés.

Csontzablához hasonló tárgy került elő az 51. objektumban (61. kép 2). Felső vége lekerekített, lentebb 1 cm átmérőjű lyukat fúrtak bele. Lejjebb két ágat alakítottak ki. Az egyik ág kissé kifelé tart, a másik letört. H.: 7,8 cm, sz.: 1,3 cm, v.: 0,5–0,6 cm.

Agancsnyél az SNR 014 lelete (61. kép 3). A csont végének szivacsos állományát hengeresen kivésték, valamilyen eszközt foghattak bele. A foglalat felső része törött, hiányos. A nyél hosszabb része közepén mintegy 9 cm hosszan és 0,9 cm szélesen üreges, kifúrt. A nyél felülete már szinte simára kopott, csak a hátán látható nyomokban az agancs eredeti felülete. H.: 18 cm. Agancseszközöket találtak Romániában Bobald, Livada és Ustensile lelőhelyeken (NÉMETHI 1984, XLII. t.).

Több csonton figyelhetünk meg megmunkálást. A 65. objektumban került elő egy gímszarvas agancs középag darab, felső vége levágva, az alsó vég belseje „V” alakban faragott.⁴⁸ A 70. objektum állatcsontjai

48 HOM Régészeti Gyűjtemény: ltsz. 99.36.3552/A.

között található egy szarvasmarha bal oldali(?) radius darab, dorsalis felülete csiszolt, Vörös István megfigyelése szerint.

TŰZIKUTYÁK

A tűzikutyák, agyagnehezékek gyakori telepleletek. Általános típusa hengeres testű, felső egyharmadában átfúrt tűzikutya. Ilyenek voltak az 53. objektumban (62. kép 7–8), magasságuk 16,8–18,3 cm. A 62. kép 8 tűzikutya teteje lapos kör, mint a 62. kép 5 darabé, mely körte alakú, és az SNR 020-ban találták. Ma.: 16 cm. Simított felületűek a 62. kép 5–6, 8 darabok. Az SNR 042 házban (21. kép 1–2; 22. kép), a ház ÉK-i sarkában SNR 059 jelzéssel 6 darab agyagnehezék és egy kőtöredék hevert egy helyen, tőlük délre pedig a 7. nehezék. Nem egyformák. A 4. hasáb alakú, teteje domború, lefelé szélesedik, h.: 19,5 cm. Az egyik szélesebb trapéz alakú, a többi keskenyebb. Hosszuk 17–20,5 cm között változik. Az 1. anyaga pelyvás, a 3. porózus felületű. A 3. teteje kúpos, a 4.-é domború, a többié egyenes. Az ásató szövőszék nehezékeinek tartotta ezt a 7 hálósúlyt.

Tűzikutya került elő még a 13. és 20. obj., házakban. Ezek alapja téglalap, testük hengeres. Töredékeket találtunk a 46–48., 51., 53., 55–56., 58. és 77. objektumokban.

Hasábos alakú, nagyméretű tűzikutya volt a 44. objektumban (62. kép 9–10), melynek felső része maradt meg (a fotós a tetejére állította). A darab oldalfalai lefelé szélesednek, v.: 9,2 cm. Nagyméretű, csonkakúp alakú, felső harmadukban átfúrt agyagkúpok kerültek elő Kemenczei T. 1969-es ásatásán.⁴⁹

PATICSOK, TAPASZTÁSOK

A házak sövényfalát kívül-belül agyaggal tapasztották ki, ez a patics, mely a napon megszáradt, megkeményedett. A 29., 50. és 61. objektumban feltárt paticsok vörösre égették és kormosak (65. kép 3–5). Nagy hó érhetett a 65. kép 3 darabot, mely repedt, és deformálódott. Díszített a 46. objektumból előkerült csúcsos patics (65. kép 1), melynek felületébe feltehetően ujjal ovális alakot mélyítettek. Világosbarna, égett, kormos töredék, h.: 5,6 cm.

A 40. obj. lelete (65. kép 2) 2,5 cm vastag, anyaga paticsszerű, valószínű, hogy hordozható tűzhely része. Készítésére utal, hogy az agyagmasszát elsimították, ezt visszahajtották az alsó felületre, majd alul és felül

elsimították az ívesen hajló résszel együtt. H.: 8,3 cm. Hordozható agyagtűzhely töredékei kerültek elő a 16. obj., házból.⁵⁰ Felületük simított, némelyik darab széle ívben szintén simított. Az 5 darab töredék hossza: 6,5–11,3 cm. A 21. obj. töredékét⁵¹ szintén hasonló rendeltetésűnek gondolhatjuk.

Oromdíszt lehetett a 48. objektumban kibontott agyagtapasztás darab (63–64. kép). Háromszög alakú, felületén valószínűleg ujjal húzott négy árkolás fut, melyek „V” alakban, csúcsban találkoznak. A tárgynak láthatóan egy agyaghurka volt az alapja, s e köré pakoltak egy második, palástszerűen szétterített réteget. A külső felület és az egyik széle finoman simított. A tárgy bal fele is simított, de csak durván, elnagyoltan, a többi rész törött. H.: 24 cm, sz.: 19 cm, v.: 5,3 cm. Téglavörös színű és kormos. A felső törött résznél és jobb oldalt fehér anyag látszik rajta úgy, ahogy a 65. kép 5 patics elsimított felületén is. Kérdés, hogy gondolhatunk-e mészre, esetleg meszelésre, vagy csak a talajból a nagy hő hatására kiváló mészre, mint azt a 42. obj., verem fehér, kéregszerű oldalfalánál megfigyelhettük. A patics (65. kép 5) és az oromdész is égett. A 48. obj. oromdészéhez hasonló, plasztikus felületű agyagtapasztások kerültek elő szlovákiai bronzkori telepeken (PAULÍK 1962, 7. ábra). Jozef Paulík 10 lelőhelyet sorolt fel a középső bronzkor halomsíros kultúrájától a fiatal lausitzi kultúráig. Ez utóbbi időre keltezte Pobedim lelőhely anyagát. Az itt előkerült plasztikus díszítések alapján rekonstruált egy favázas épületet (PAULÍK 1962, 10. ábra), ahol a ház oromzatán, illetve a bejárati ajtó felett képzelte el a dekorációt, de a leletekből következtetve a ház több részét is díszítették. A J. Paulík által felvázolt lelőhelysort (PAULÍK 1962, 55–57) geográfiailag kiegészíti a Nagyrozvágy-Papdombon talált, két csúccsal rendelkező oromdész⁵² a késő füzesabonyi időszakból. Térben és időben is új lelőhely Köröm-Kápolna-domb oromdísze, mely a Gáva-kultúrára jellemző, vesszőből font falú, agyaggal kitapasztott falú házat (V. SZABÓ 2004, 139) díszíthetett.

KŐESZKÖZÖK

Kovadarabokat és kőpengéket bontottunk ki a 20. és a 70. obj., házban és pattintékokat a 77. objektumban. Megdolgozatlan kova nyersanyag az 5. és a 7. objektumban volt, átlag 3 cm hosszúak. A 30. objektumban

50 HOM Régészeti Gyűjtemény: ltsz. 99.36.1152.

51 HOM Régészeti Gyűjtemény: ltsz. 99.36.2648.

52 Koós Judit ásatása. Szíves szóbeli közlés.

49 HOM Régészeti Gyűjtemény: ltsz. 71.5.407.

kőbalta felső részének darabja feküdt (66. kép 1), az átfúrásnál törött el. Foka kopott, nyilván kalapácsként használták. Színe fekete, h.: 3,5 cm. Fenőkő töredékét találtuk a 4. objektumban (66. kép 4), ez lényegében lapos, kopott kavics, 6,3 cm hosszú. Ugyancsak fenőkő töredéke került elő a 20. obj., házból, és az 56. objektumból is. Őrlőkő vagy munkalap lehetett a 20. obj., ház lelete (66. kép 9), mely hosszúkás alakú, és kormos. H.: 24,3 cm, v.: 3,6 cm. Lapos, ívelő felületű kőlap volt a 40. obj. leletei között (66. kép 7). Hasonló került elő Kemenczei T. 1969-es ásatásán,⁵³ szabálytalan alakú kő, melynek egyik fele lapos, csiszolt. Az ásató csiszológőnek nevezte. H.: 13,4 cm. Munkalap lehetett az a kopott, vastagabb kő, mely Vojnatina lelőhelyen került elő (BUDINSKÝ-KRIČKA 1976, III. t. 6). Szabályos őrlőkő keskenyedő széle került feltárásra a körömi 20. objektumból (66. kép 8). Kormos, v.: 5 cm. Hasonló az SNR 043 darabja (66. kép 5). Őrlőkő töredékek voltak még a 10. és 16. obj., házakban, valamint a 3., 24., 30., 42., 48., 55., 60., 74. és 79. objektumokban, továbbá Kemenczei T. is talált ilyeneket Köröm-Kápolna-dombon 1969-ben.⁵⁴ Dörzskövek lehettek a 3., illetve 83. obj. leletei (66. kép 2–3), ezek nagyjából kör-, illetve ovális alakú kavicsok. Átm.: 7 és 9,4 cm. A 66. kép 2 tárgynak, mely átlag 3 cm vastag, a felülete kopott. A 66. kép 3 alja lapos, felülete kissé domború, és a széle kopott. Hasonlót tárt fel Kemenczei T.,⁵⁵ mely gömbölyített, oldalán ütögetés nyomai látszanak. Átm.: 7,8 cm. Eszközként használhatták az SNR 004 leletét (66. kép 6). Különböző kövek kerültek még elő a 23., 33., 40., 56., 60., 69., 70., 77. és 85. objektumokban.

ÖSSZEFOGLALÁS

Áttekintve a kutatástörténetet, a telepjelenségeket és a leletanyagot, láthatjuk, hogy Köröm-Kápolna-domb sánccal-árokkal megerősített lakóhelyén a Gáva-kultúra egy közössége élt, mint a közeli Muhi-Nagyhomok-dűlő (KEMENCZEI 1984, 17–19, 21–23), Muhi-Jászoltó-dűlő, Ónod-Rétföld lelőhelyeken (KEMENCZEI 1971, 36). Az 1969-es, az 1996-os és a 2014-es ásatásokon 11 házat, házrészletet, illetve elhagyott házat tártunk fel, és több mint 100 gabonátárolót, vermet, gödröt, anyagnyerő helyet dokumentáltunk.

A leletanyagot főleg a kerámia képviseli, találtunk kúpos nyakú edényt (rég elnevezéssel Villanova-típusú urnát), háztartási fazekakat, bögréket, igényes kivitelű tálakat, nagy bögréket, talpas edényeket, mindet törött állapotban. A szövés-fonásra utalnak az orsógombok, hálonehezékek. Kerültek elő amulettek és állatfigurák. Fémművességre mutat az öntőminta töredék, a fújtatócső darabja, a fémelvezető agyag öntőcsatorna része, és maguk a bronztárgyak maradványai, illetve a salakrögök. Az egyik vasrozsdát figyelhettünk meg. A csonteszközökből tűk, nyílhegyek, zablá és szerszámnyél maradtak ránk. Használtak kőeszközöket, őrlőkövet, fenőkövet, ütőkövet, és kő munkalapot.

A földművelés mellett vadásztak, halásztak, sok állatsontot és kagylót találtunk. Önellátóak voltak, de megfigyelhettük, hogy a szinte iparművészeti színvonalú kerámiákat cserekereskedelem útján szerezhették be, amire vidékünkön is találunk korban közeli példát (B. HELLEBRANDT 1990, 106). Ugyanez a cserekereskedelem működött a bronzöntéshez szükséges fémek beszerzésénél. A kő öntőminták faragása gyakorlott kezű, mestert kívánt; a kereskedelmi hálózat nyilván jól működött (VÁCZI 2014, 262–264).

A Gáva-kultúra az előző korok eredményeit felhasználta, és hozzájárult a további fejlődéshez. Párducz Mihály kimutatta a szkíta kori leletanyagban e kultúra hatását (PÁRDUCZ 1940, 79–94), amit további adatokkal erősített meg Kemenczei T. (KEMENCZEI 1971, 42). A talpas edényeknél utaltunk arra, hogy a típus a szkíta-kelta korban is nyomom követhető. Gyoma-Egey-halom 23. és 31. sírjából előkerült egy-egy turbántekercses hatású füles bögre, melyek Maráz Borbála megállapítása szerint azt mutatják, hogy a kelta korban még mindig jelen lehetett a szkíta és az azt megelőző Gáva-kultúra (MARÁZ 1981, 14).

A Kápolna-dombon ép kerámiát, fémét, vagy egyéb ép tárgyat nem találtunk. Lehetséges, hogy a lakosság tudott a várható veszélyről, összepakolták értékeiket, és elhagyták a települést, esetleg maguk égették fel egykori otthonukat. Elképzelhető, hogy ellenség kezére kerültek, és azok pusztították el a lakóhelyet.

A Gáva-kultúrát területünkön Kemenczei T. a Ha A₁-re (KEMENCZEI 1984, 86) keltezte, míg V. Szabó Gábor a Ha A₂-B₁-re (V. SZABÓ 2004, 137). Köröm-Kápolna-domb leleteihez sokban hasonlít Muhi-3. kavicsbánya lelőhely anyaga, melyet Koós J. a Ha A₁ időszakba helyezte, és V. Szabó G. kutatásai alapján a pre-Gáva periódusba sorolt (KOÓS 2015, 148). A Gáva-kultúra kialakulásának kutatásakor figyelembe kell venni a minden bizonnyal keleti eredetű telepjelenségeket, így a veremben tárolást, a hitvilághoz,

53 HOM Régészeti Gyűjtemény: ltsz. 71.5.46.

54 HOM Régészeti Gyűjtemény: ltsz. 71.5.17. és 71.5.180.

55 HOM Régészeti Gyűjtemény: ltsz. 71.5.36.

a szertartásokhoz kapcsolható állatfigurákat. Ezek a szokások változnak a legnehezebben. A Gáva-kultúra edényeinek elterjedési térképét Kurt Horedt vázolta fel (HORED T 1967, 3. ábra), megtalálhatóak Barcától Alsóbereckin, Gáván át Délkelet-Romániáig. Teleac publikálásakor a Gáva-kultúra életét a Ha A₁-A₂-re, azaz a Kr. e. 12–11. századra valószínűsítették (VASILIEV–ALDEA–CIUGUDEAN 1991, 187). A Gáva-kultúrát Ciugudean I–III. fokozatra osztotta, tárgyalta a kultúra időbeli helyzetét (CIUGUDEAN 2011, 2, 3. kép) Szlovákia, Magyarország és Erdély területén.

A kutatástörténetben láthatjuk, hogy a régészek időről időre összefoglalják az újabb eredmények figyelembevételével a Gáva-kultúra kialakulását és időrendjét, így László Attila (LÁSZLÓ 1973, 575–609), majd Bader Tibor (BADER 2012, 7–22) és Kalli András (KALLI 2014, 122). C. Metzner-Nebelsick összefoglalásában (METZNER-NEBELSICK 2012, 3–74) a Rb BD – Ha A₁ -re datálta Északkelet-Magyarország (Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye), Románia (Szatmárnémeti és Máramaros megyék), valamint Kelet-Szlovákia Gáva-kultúrába sorolható leleteit. Ez a földrajzi meghatározás nagy valószínűséggel felvázolja a Gáva-kultúra hatalmi szféráját az adott időszakban.

Köröm-Kápolna-domb települése is ebbe az időkeretbe helyezhető. Ezt támasztja alá – mint erre már utaltunk – a bronzrögön található vasrozsdá nyom, melyhez hasonló a sárospataki II. bronzleletben (B. HELLEBRANDT 1986, 11) és a pácini IV. bronzleletben (B. HELLEBRANDT 1989, 110; PAKSY 1989, 114–117; B. HELLEBRANDT 2003a, 286) is volt. Ezek a bronzleletek a Ha A₁-re keltezhetők.

A kézirat lezárása után érkezett meg két darab állatcsont (a 20., illetve a 70. objektumból) radiokarbon mérési eredménye. A vizsgálatot a debreceni Isotoptech Zrt. végezte a Herman Ottó Múzeum megbízásából, a vizsgálati jegyzőkönyv 2017.04.26-án készült. A mérési eredmények a következők: 1191 (95,4%) 944 cal BC (20. objektum), illetve 975 (95,4%) 832 cal BC (70. objektum).

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A 2014-es leletmentés eredményeinek publikálási lehetőségét Gallina Zsoltnak és Horváth Antóniának köszönöm.

Az 1996-os feltárás kerámiájának restaurálását Z. Abonyi Juditnak, a bronzok restaurálását Kováts Tibornak, a 2014-es leletmentés anyagának restaurálását Gallina Zsolt részéről az Ásatás Kft. munkatársainak, nevezetesen Móricz Róbertnek köszönöm. A 42. kép 1–2, 4–6 edények fotóit Kulcsár Gézának, a 42. kép 3 és az összes többi tárgyafotót Kiss Tanne Istvánnak köszönöm. A dokumentáció rajzait Sáfrány Andrásnének, a

gyűjteményi anyag hozzáférhetőségét Kalászdi Györgynek és Nagy Józsefnek köszönöm. A HOM Régészeti Tára munkatársainak köszönöm a technikai segítséget, különösen Dr. Csengeri Piroskának és Kertész Gabriellának.

Köszönetemet fejezem ki Vörös Istvánnak, aki az 1969-es, az 1996-os és a 2014-es feltárások teljes állatcsont anyagát meghatározta, és feldolgozta.

Köszönettel tartozom az Északmagyarországi Vízgazdálkodási Társulatok Egyesülése munkatársainak, hogy 1996-ban és 2014-ben a feltárási munkát lehetővé tették.

RÖVIDÍTÉSEK

átm. – átmérő

fá. – fenékátmérő

h. – hossz, hosszúság

HOM – Herman Ottó Múzeum

HOM RégAd – Herman Ottó Múzeum Régészeti Adattár

Kat. sz. – katalógus szám

ltsz. – leltári szám

m. – mélység

ma. – magasság

obj. – objektum

SNR – stratigráfiai egység

sz. – szélesség

szá. – szájméterő

v. – vastagság

IRODALOM

BADER, Tiberius

2012 Bemerkungen über die Gáva Kultur. Geschichte und Stand der Forschung. Ein Überblick. In: MARTA, Liviu (ed.): The Gáva Culture in the Tisa Plain and Transylvania / Die Gáva-Kultur in der Theißebene und Siebenbürgen, Symposium Satu Mare 17-18. June/Juni 2011; *Satu Mare. Studii și comunicări. Seria arheologie XXVIII*, Satu Mare. 7–22.

BARSI János (szerk.)

1998 *Magyarország történeti helységnévtára. Zemplén megye (1773-1808) I.* Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat, Budapest.

BAZIELICH, Maria

1978 Elementy kultury Gáva z osady kultury lużyckiej w Nowej Hucie-Plaszowie, stan. 17. *Archeologia Polski* 23. 307–354.

1984 Elementy kultury Gáva w rejonie Krakowa-Nowej Huty. *Archeologia Polski* 29. 317–349.

BÁLINT Alajos

1962 A középkori Nyársapát lakóházai [Kirche und Wohngebäude im mittelalterlichen Nyársapát]. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve* 1960–1962. 39–115.

BIBLIA

1991 *Biblia*. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest.

BEJINARIU, Ioan

2010 Aspects of the Late Bronze Age cultural evolution in Northwestern Romania (the Upper Barcău and Crasna Rivers). *Satu Mare. Studii și comunicări. Seria arheologie* XXVI/I, Satu Mare.

BÓNA István

1973 *VII. századi avar települések és Árpád-kori magyar falu Dunaiújvárosban. [Avarische Siedlungen aus dem 7. Jahrhundert und ein ungarisches Dorf aus der Árpádenzeit (11–13. Jb.) in Dunaiújváros]*. *Fontes Archaeologici Hungariae*, Akadémiai Kiadó, Budapest.

BOROSS Marietta

1963 Méhlikások a Néprajzi Múzeum gyűjteményében. *Néprajzi Értesítő* XLV. 35–80.

BÖNISCH, Eberhard

2005 Begrabene Häuser? Brandschutt mit bronzezeitlichem Hausinventar. In: HOREJS, Barbara–JUNG, Reinhard–KAISER, Elke–TERŽAN, Biba (Hrsg.): Interpretationsraum Bronzezeit. Bernhard Hansel von seinen Schülern gewidmet, *Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie* 121, Bonn. 445–462.

BUDINSKÝ-KRIČKA, Vojtech

1963 Žiarové pohrebisko z mladšej bronzovej v Dvorníkoch okres Košice. [Junghronzezeitliches Brandgräberfeld in Dvorníky, Bezirk Košice]. *Studijné Zvesti* 11. 20–30.

1976 Predkušanovické Žiarové pohrebisko vo Vojnatine [Ein Vorkušanovicer Brandgräberfeld in Vojnatina]. *Slovenská Archeológia* XXIV. 119–149.

BUDINSKÝ-KRIČKA, Vojtech–MIROŠŠAYOVÁ, Elena

1992 Terňa-Lysá stráž – sídlisko z neskorej doby bronzovej a halstatskej (Pokus o chronologické a kultúrne určenie) [Terňa-Lysá stráž – Eine Siedlung aus der Spätbronze- und Hallstattzeit (Versuch einer chronologischen und kulturellen Bestimmung)]. *Slovenská Archeológia* XL. 47–76.

BURANELLI, Francesco

1992 *The Etruscans: Legacy of a Lost Civilization. From the Vatican Museums*. Wonders, Memphis Pink Palace Museum, Memphis.

CAESAR, Julius

1964 *A gall háború*. Fordította: Szepessy Tibor, Európa Könyvkiadó, Budapest.

CIUGUDEAN, Horia

1994 Perioada Hallstatt A în centrul Transilvaniei [The Hallstatt A period in Central Transylvania]. *Apulum* XXXI. 59–73.

2011 Periodizarea culturii Gáva în Transilvania în lumina noilor cercetări. *Apulum* XLVIII. 69–102.

CSALLÁNY Dezső

1964 Szkíta íjmaradványok. [Fragments d'arcs scythes]. *A nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve* IV–V (1961–62). 7–16.

DANI János

1999 A Gáva-kultúra urnatemetője Vencsellő-Kastélykert lelőhelyről [Das Urnengräberfeld der Gáva-Kultur vom Fundort Vencsellő-Kastélykert]. *A nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve* XLI. 109–135.

DEMETEROVÁ, Soňa

1986 Počiatky gávskej kultúry na východnom Slovensku [Die Anfänge der Gáva-Kultur in der Ostslowakei]. *Slovenská Archeológia* XXXIV. 97–131.

1988 Kultový objekt a nálezy otomanskej kultúry zo Zemplínskych Kopčian, okr. Michalovce [Ein Kultobjekt und Funde der Otomani-Kultur aus Zemplínske Kopčany, Bez. Michalovce]. *Archeologické rozhledy* XL–2. 155–165.

ECSEDY István

1983 Ásatások Zók-Várhegyen (1977–1982). (Előzetes jelentés). [Excavations at Zók-Várhegy (1977–1982). (Preliminary report)]. *A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve* 27 (1982). 59–105.

EDVI-ILLÉS Aladár

1912 A fémek szerepe az iparművészetben. In: RÁTH György (szerk.): *Az iparművészet könyve III*, Athenaeum, Budapest. 1–30.

EIBNER, Clemens

1969 Ein mittelbronzezeitlicher Gefäßverwahrfund von Schrattenberg, p. B. Mistelbach, N. Ö. Zur Interpretation der sogenannten Töpfereiwarenlager. *Archaeologia Austriaca* 46. 19–52.

1973 Die urnenfelderzeitlichen Sauggefäße. Ein Beitrag zur morphologischen und ergologischen Umschreibung. *Prähistorische Zeitschrift* 48. 144–199.

FILIP, Jan

1969 *Enzyklopädisches Handbuch zur Ur- und Frühgeschichte Europas* 2. Academia, Prag.

FRISNYÁK Sándor

2000 A település földrajzi képe. In: VERES László–VIGA Gyula (szerk.): *Ónod monográfiája*, Ónod Önkormányzata, Ónod. 7–28.

FURMÁNEK, Václav–NOVOTNÁ, Mária

2006 Die Sichel in der Slowakei. *Prähistorische Bronzefunde* XVIII. 6, Stuttgart.

GALLUS Sándor–HORVÁTH Tibor

1939 A legrégebb lovasnép Magyarországon [Un peuple cavalier préscythique en Hongrie]. *Dissertationes Pannonicae* Ser. II. No. 9, Budapest.

GAŠAJ, Darius–OLEXA, Ladislav

1979 Nové nálezy gávskej kultúry v Borši. *Historica Carpatica* 10. 247–258.

GRÓH Dániel

1984 Előzetes jelentés a Visegrád-Csetemetkert lelőhelyen végzett későbronzkori és koravaskori feltárásról [Vorbericht über die spätbronze- und früheisenzeitliche Erforschung von Visegrád-Csetemetkert]. *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 1984. 53–66.

HELLEBRANDT Magdolna

1972 A Herman Ottó Múzeum leletmentései 1971-ben. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* XI. 693–697.

1999 Celtic Finds from Northern Hungary. *Corpus of Celtic Finds in Hungary* III. Akadémiai Kiadó, Budapest.

B. HELLEBRANDT Magdolna

1986 A II. sárospataki bronzlelet [Der II. Bronzefund von Sárospatak]. *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 1986. 5–14.

1989 A pácini IV. bronzlelet [Der IV. Bronzefund von Pácin]. *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 1989. 97–113.

1990 Az igríci kerámiadepot [Das Gefäßverwarfund von Igríci]. *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 1990. 93–111.

2001 A szkíta kultúra emlékanyaga az Alföld és a hegyvidék találkozásánál. In: HAVASSY Péter (szerk.): Hatalmasok viadalokban. Az Alföld szkíta kora, *Gyulai katalógusok* 10, Gyula. 51–68.

2003a A vasművesség kezdetei Észak-Magyarországon. In: VIGA Gyula–HOLLÓ Szilvia Andrea–CS. SCHWALM Edit (szerk.): *Vándorutak – Múzeumi örökség, Tanulmánykötet Bodó Sándor tiszteletére 60. születésnapja alkalmából*, Archaeolingua Alapítvány és Kiadó, Budapest. 285–295.

2003b Urzeitliche Erdwälle und Wasserburgen. In: KACSÓ, Carol (Ed.): *Bronzezeitliche Kulturerscheinungen im karpatischen Raum. Die Beziehungen zu den benachbarten Gebieten. Ehrensymposium für Alexandru Vulpe zum 70. Geburtstag, Baia Mare, 10–13.10.2001*, *Bibliotheca Marmatia* 2, Baia Mare. 217–237.

2003c Adatok Vilmány régészeti topográfiájához. [Informationen zu der archäologischen Topografie von Vilmány]. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* XLII. 69–84.

2004 Óskori föld- és vízivárak [Prehistoric Earthworks and Forts Surrounded by Bodies of Water]. In: NAGY Emese Gyöngyvér–DANI János–HAJDÚ Zsigmond (szerk.): *ΜΩΜΟΣ II. Óskoros Kutatók II. Összejövételének konferenciakötete. Debrecen, 2000. november 6–8.*, Debrecen. 171–186.

2005 Szerencs régészeti leletei. In: FRISNYÁK Sándor–GÁL András (szerk.): *Szerencs monográfiája*, Szerencs Város Önkormányzata, Szerencs. 47–70.

2006 Kelta leletek Hejőkeresztúr–Berecske-dombról (Borsod-Abaúj-Zemplén megye) [Celtic finds from Hejőkeresztúr–Berecske-domb (Borsod-Abaúj-Zemplén county)]. *Zalai Múzeum* 15. 203–216.

2013 Késő kelta – kora császárkori településnyomok a Dél-Borsodi Mezőségben. [Spätkeltische–frühkaiserzeitliche Siedlungsspuren in der „Mezőség“ von Süd-Borsod]. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* LII. 47–113.

2015 Die Häuser der Gáva-Kultur auf dem Fundort Köröm-Kápolna-domb (Ungarn). In: SZATHMÁRI, Ildikó (Hrsg.): *An der Grenze der Bronze- und Eisenzeit. Festschrift für Tibor Kemenczei zum 75. Geburtstag*, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest. 199–212.

B. HELLEBRANDT Magdolna–CSENGERI Piroska

2011 Vilmány-Fő u. 114. In: HAJDÚ Melinda (szerk.): *A Herman Ottó Múzeum régészeti kutatásai 2009*, *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* L. (235–253.) 252.

HOMÉROSZ

1957 *Odiüsszeia*. Fordította: Devecseri Gábor, Európa Könyvkiadó, Budapest.

1974 *Íliász. Odiüsszeia. Homéroszi költemények*. Fordította: Devecseri Gábor, Magyar Helikon, Budapest.

HOREDŰT, Kurt

1963 Hallstättsche Tierfiguren aus Lechința de Mureș (Rayon Ludaș). *Dacia* VII. 527–534.

1967 Einflüsse der Hügelgräberkultur und der Veliticer Kultur in Siebenbürgen. *Germania* 45. 42–50.

HORVÁTH Attila

2001 Szabadszállás–Józan szkítakori temető. In: HAVASSY Péter (szerk.): *Hatalmasok viadalokban. Az Alföld szkíta kora*, *Gyulai katalógusok* 10, Gyula. 95–100.

HORVÁTH László

1987 Késő vaskori ház- és településnyomok Dél-Zalában [Späteisenzeitliche Haus- und Siedlungstypen auf dem südlichen Teil des Komitates Zala]. *Zalai Múzeum* 1. 59–80.

HUNYADY Ilona

1942–1944 Kelták a Kárpátmedencében [Die Kelten im Karpatenbecken]. *Dissertationes Pannonicae* Ser. II. No. 18, Budapest (1942, 1944).

IKVAI Nándor

1966 Földalatti gabonátárolás Magyarországon [Unterirdische Getreidelagerung in Ungarn]. *Ethnographia* LXXVII. 343–377.

JANÁK, Vrastislav

1982 Pozůstatky fameslné výroby z doby halštatské v Radislavicích, okr. Vyskov, ČSSR. [Die reste der hallstattzeitlichen Werkstattezeugung in Radislavice, Bez. Vyskov, ČSSR]. *Archeologia Polskei* 27. 395–415.

JANKOVITS Katalin

2004 Ein Hausrest der Proto-Gáva Kultur in Sarkadkeresztúr-Csapháti-Weide (Comitat Békés). *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 2004. 65–77.

JEREM Erzsébet–FACSAR Géza–KORDOS László–KROLOPP Endre–VÖRÖS István

1984 A Sopron-Krautackeren feltárt vaskori telep régészeti és környezetrekonstrukciós vizsgálata I. *Archeologiai Értesítő* 111. 141–169.

KACSÓ, Carol

1971 Unele considerații cu privire la geneza ceramicii din necropola tumulară de la Lăpuș [Quelques considerations concernant la genèse de la céramique de la nécropole tumulaire de Lăpuș]. *Marmatia* 2. 36–54.

2012 Contributions to knowledge of the Late Bronze Age in north-western Transylvania. Researches from Culciu Mare. In: MARTA, Liviu (ed.): *The Gáva Culture in the Tisa Plain and Transylvania / Die Gáva-Kultur in der Theißebene und Siebenbürgen. Symposium Satu Mare 17-18. June/Juni 2011; Satu Mare. Studii și comunicări. Seria arheologie* XXVIII, Satu Mare. 159–168.

KALICZ Nándor

1974 *Agyag istenek. A neolitikum és a rézkor emlékei Magyarországon*. Hereditas, Budapest.

KALICZ-SCHREIBER Rózsa

2010 *Ein Gräberfeld der Spätbronzezeit von Budapest-Békásmegyér*. Institut für Archäologische Wissenschaften der Eötvös Loránd Universität, L'Harmattan, Budapest.

KALLI András

2014 Késő bronzkori sírok Hernádvécse [Late Bronze Age graves from Hernádvécse]. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* LIII. 103–145.

SZ. KÁLLAY Ágota

1986 Későbronzkori edénydepot Battonya határában [Spätbronzezeitliche Gefäßdepot in der Umgebung von Battonya]. *Archaeologiai Értesítő* 113. 159–165.

KEMENCZEI Tibor

1969 Újabb bronzleletek Borsod megyéből [Neue Bronzefunde im Komitat Borsod]. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* VIII. 27–68.

1970 A Herman Ottó Múzeum leletmentései és ásatásai 1968-ban. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* IX. 411–414.

1971 A Gáva kultúra leletei a miskolci múzeumban [Funde der Gáva Gruppe in Miskolczer Museum]. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* X. 31–86.

1984 Die Spätbronzezeit in Nordostungarn. *Archaeologica Hungarica* LI, Budapest.

2001 Az Alföld szkíta kora. In: HAVASSY Péter (szerk.): Hatalmasok viadalokban. Az Alföld szkíta kora, *Gyulai katalógusok* 10, Gyula. 7–36.

2009 Studien zu den Denkmälern skythisch geprägter Alföld Gruppe. *Inventaria Praehistorica Hungariae* XII, Budapest.

KEMENCZEI Tibor–K. VÉGH Katalin

1971 Leletmentések és ásatások 1969-70-ben. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* X. 507–515.

H. KERESZÉNYI Edit

1969 A népi méhészkedés története, formái és gyakorlata Nagykanizsa környékén. Kézirat gyanánt. *Néprajzi Közlemények* XIII/3–4, Budapest.

KIRÁLY Ágnes

2012 A biritual cemetery of the Gáva culture in the Middle Tisza Region and some further notes on the burial customs of the LBA-EIA in Eastern Hungary. In: MARTA, Liviu (ed.): The Gáva Culture in the Tisa Plain and Transylvania / Die Gáva-Kultur in der Theißebene und Siebenbürgen, Symposium Satu Mare 17-18. June/ Juni 2011; *Satu Mare. Studii și comunicări. Seria arheologie* XXVIII, Satu Mare. 109–132.

KOÓS Judit

2003 Késő bronzkori edénylelet Északkelet-Magyarországról [Ein spätbronzezeitliches Gefäßdepot von Nordostungarn]. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* IX. 121–125.

2011 Újabb adatok bronzkori agyagplasztikáinkhoz [New data to our clay figurines of the Bronze Age]. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* L. 153–165.

2015 A fémművesség emlékei egy késő bronzkori településen: Muhi-3. kavicsbánya (Borsod-Abaúj-Zemplén megye) [Traces of metalworking in a Late Bronze Age settlement: Muhi-3. kavicsbánya (Borsod-Abaúj-Zemplén County)]. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* LIV. 131–175.

KOVALOVSKZI Júlia

1960 Ásatások Szarvas környéki Árpád-kori falvak helyén [Die Ausgrabungen an der stelle Árpádenzeitliche Dörfer in der Umgebung von Szarvas]. *Archaeologiai Értesítő* 87. 32–40.

KOVÁCS Tibor

1977 *A bronzkor Magyarországon*. Hereditas, Budapest.

KUJOVSKÝ, Rudolf

1994 Príspevok k poznaniu vzt'ahov lužických a stredodunajských popolnicových polí na Slovensku [Beitrag zum Kennen der Beziehungen der lausitzischen und mitteldanubischen Urnenfelder in der Slowakei]. *Slovenská Archeológia* XLII–2. 261–317.

LASCU, Ilie

2012 A pit with depositons of cups from the first period of the Iron Age from Alba Iulia. In: MARTA, Liviu (ed.): The Gáva Culture in the Tisa Plain and Transylvania / Die Gáva-Kultur in der Theißebene und Siebenbürgen, Symposium Satu Mare 17-18. June/Juni 2011; *Satu Mare. Studii și comunicări. Seria arheologie* XXVIII, Satu Mare. 135–148.

LÁSZLÓ Attila

1973 Considerații asupra ceramicii de tip Gáva din Hallstattul timpuriu [Betrachtung über die Keramik vom typ Gáva der frühen Hallstattzeit]. *Studii și cercetări de istorie veche și arheologie* 24/4. 575–609.

MAKKAY János

1963 Adatok a péceli (bádeni) kultúra népe vallásos elképzeléseihez [Data to the religious beliefs of the Pécel (Baden) culture]. *Archaeologiai Értesítő* 90. 3–20.

MARÁZ Borbála

1981 A szkítakori őslakosság Latène-kori továbbélése Kelet-Magyarországon [On the survival of the autochthonous population of the Scythian Age in Eastern Hungary]. *A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve* 26. 97–119.

MÁRKUS Mihály

1937 Népi vadfogás módjai Nyíregyháza vidékén. *Néprajzi Értesítő* XXIX. 345–349.

METZNER-NEBELSICK, Carola

1997 Tönerne Stecker – „magische” Gegenstände? Ein Beitrag zum keramischen Symbolgut der Urnenfelder- und Hallstattzeit in Südost- und Mitteleuropa. In: BECKER, Cornelia–DUNKELMANN, Marie-Luise–METZNER-NEBELSICK, Carola–PETER-RÖCHER, Heidi–ROEDER, Manfred–TERŽAN, Biba (Hrsg.): $\chi\rho\omicron\nu\sigma$. Beiträge zur prähistorischen Archäologie zwischen Nord- und Südosteuropa. Festschrift für Bernhard Hänsel, *Internationale Archäologie Studia Honoraria* 1, Espelkamp. 577–599.

1998 Abschied von den „Thrako-Kimmeriern”? – Neue Aspekte der Interaktion zwischen karpatenländischen Kulturgruppen der späten Bronze- und frühen Eisenzeit mit der osteuropäischen Steppenkoine. In: HÄNSEL, Bernhard–MACHNIK, Jan (Hrsg.): *Das Karpatenbecken und*

- die osteuropäische Steppe. Nomadenbewegungen und Kulturaustausch in den vorchristlichen Metallzeiten (4000-500 v. Chr.), München–Rahden/Westf. 361–422.*
- 2012 Channelled pottery in Transylvania and beyond – ritual and chronological aspects. In: MARTA Liviu (ed.): The Gáva Culture in the Tisa Plain and Transylvania / Die Gáva-Kultur in der Theißebene und Siebenbürgen, Symposium Satu Mare 17-18. June/Juni 2011; *Satu Mare. Studii și comunicări. Seria arheologie XXVIII*, Satu Mare. 65–81.
- METZNER-NEBELSICK, Carola–KACSÓ, Carol–NEBELSICK, Louis Daniel
- 2010 A Bronze Age ritual structure on the edge of the Carpathian Basin. In: MARTA, Liviu (Ed.): Amurgul mileniului II a. Chr. în Câmpia Tisei și Transilvania / Das Ende des 2. Jahrtausendes v. Chr. auf der Theiß-Ebene und Siebenbürgen, Simpozion/Symposium Satu Mare 18–19 iulie 2008, *Satu Mare. Studii și comunicări. Seria arheologie XXIX/I*. 219–233.
- MÉRI István
- 1952 Beszámoló a tiszalök-rázompusztai és türkeve-mórici ásatások eredményeiről I. [Report on the results of excavations at Tiszalök-Rázompuszta and a Türkeve-Móric I.] *Archaeologiai Értesítő* 79. 42–67.
- 1954 Beszámoló a tiszalök-rázompusztai és türkeve-mórici ásatások eredményeiről II. [Bericht über die Resultate der Ausgrabungen von Tiszalök-Rázompuszta und Türkeve-Móric II.] *Archaeologiai Értesítő* 81. 138–154.
- MOZSOLICS Amália
- 2000 Bronzefunde aus Ungarn. Depotfundhorizonte Hajdúböszörmény, Románd und Bükkzentlászló. *Prähistorische Archäologie in Südosteuropa* 17, Kiel.
- B. NAGY Katalin–RÉVÉSZ László
- 1986 Egyedi típusú honfoglalás kori új csontmaradványai Hódmezővásárhely-Nagyszigettről [Knochenbeschläge eines landnahmezeitlichen Bogens individuellen Typs von Hódmezővásárhely-Nagysziget]. *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 1986. 123–137.
- NAGY, József Gábor–GOGÁLTAN, Florin
- 2012 Die früheisenzeitliche Siedlung aus Vlaha Pad, Kreis Cluj. I. Das Siedlungswesen. In: MARTA, Liviu (ed.): The Gáva Culture in the Tisa Plain and Transylvania / Die Gáva-Kultur in der Theißebene und Siebenbürgen, Symposium Satu Mare 17-18. June/Juni 2011; *Satu Mare. Studii și comunicări. Seria arheologie XXVIII*, Satu Mare. 35–64.
- NAGY Márta
- 2007 Késő bronzkori településrészlet Nyíregyházán [Spätbronzezeitlicher Siedlungsteil in Nyíregyháza]. *A Nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve XLIX*. 121–154.
- L. NAGY Márta
- 2012 Neue Beiträge zu spätbronzezeitlichen Deponierungssitten im Oberen Theißgebiet. In: MARTA, Liviu (ed.): The Gáva Culture in the Tisa Plain and Transylvania / Die Gáva-Kultur in der Theißebene und Siebenbürgen, Symposium Satu Mare 17-18. June/Juni 2011; *Satu Mare. Studii și comunicări. Seria arheologie XXVIII*, Satu Mare. 255–280.
- NÉMETHI, Ioan
- 1984 Descoperiri de la inceputul hallstattului in zona Carei [Entdeckungen von Beginn der Hallstattzeit in der Gegend um Carei]. *Satu Mare. Studii și comunicări. Seria arheologie V–VI* (1981–1982). 45–58.
- 1990 Contribuții la cunoașterea sfârșitului epocii bronzului din nord-vestul României [Beiträge zur Erforschung der Spätbronzezeit in Nordwestrumänien]. *Studii și cercetări de istorie veche și arheologie* 41/1. 19–54.
- NOVÁKI Gyula
- 1956 Árpád-kori lakóház Répcevisen. *Archaeologiai Értesítő* 83. 51–52.
- ÖRÖSI Pál Zoltán
- 1952 *Méhek között*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest.
- PAKSY László
- 1989 A pácini IV. lelet Fe-tartalmának vizsgálata [Untersuchung des Fe-Gehaltes im Funde von Pácin IV]. *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 1989. 114–117.
- PARÁDI Nándor
- 1959 Beszámoló a pécsi Tettyén 1957. évben végzett ásatásokról [Bericht über die am Tettye in Pécs 1957. durchgeführte Ausgrabung]. *A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve* 3 (1958). 129–134.
- PASTOR, Ján
- 1958 Sídlikový výskum na Somotorskej hore r. 1955 [Siedlungsforschung auf der Somotorská hora im Jahre 1955]. *Slovenská Archeológia* VI. 314–346.
- PAULÍK, Jozef
- 1957 Skýtsko-halštatská chata v Dvoroch nad Žitavou [Eine skythisch-hallstädtische Hütte in Dvory nad Žitavou]. *Študijné Zvesti* 2. 75–81.
- 1962 Mazanica s plastickou výzdobou v dobe bronzovej na Slovensku [Lehmbewurf mit plastischer Verzierung aus der Bronzezeit in der Slowakei]. *Študijné Zvesti* 10. 27–57.
- PÁRDUCZ Mihály
- 1940 Bronz-, szkíta-, La Tène- és germánkori temető Hódmezővásárhely-Kishomokon [Ein Gräberfeld in Hódmezővásárhely-Kishomok aus der Bronze-, Skythen-, La Tène- und Germanenzeit]. *Dolgozatok XVI*, Szeged. 79–99.
- PETRES Éva
- 2012 Pákozdi. In: SIEVERS, Susanne–URBAN, Otto H.–RAMSL, Peter C. (Hrsg.): Lexikon zur keltischen Archäologie, *Mitteilungen der Prähistorischen Kommission* 73, Wien. 1437–1438.
- REICH, John
- 1987 *Az ősi Itália*. A múlt születése, Helikon kiadó, Budapest.
- SCHOLTZ Róbert
- 2001 Fejezetek Csongrád megye szkíta kori lelőhelyeinek kutatástörténetéből. In: HAVASSY Péter (szerk.): Hatalmasok viadalokban. Az Alföld szkíta kora, *Gyulai katalógusok* 10, Gyula. 101–114.

SÓREGI János

1932 Méhkasalakú földbevált üregek feltárása Debrecen város téglagyári telepén. Mi volt az üregek rendeltetése? [Aufdeckung der in die Erde gegrabenen bienenkorbformigen Gruben in der Ziegelfabrikanlage der Stadt Debrecen. Das Problem der Gruben]. Jelentés Debrecen szabad királyi város Déri-Múzeumának 1931. évi működéséről és állapotáról, Debrecen. 43–60. / Déri Múzeum régészeti osztályának ismeretterjesztő Közleményei 2. füzet, Debrecen. 1–18.

STAPEL, Andrea

1999 Bronzezeitliche Deponierungen im Siedlungsbereich – Altdorf-Römerfeld und Altheim, Landkreis Landshut. *Tübinger Schriften zur ur- und frühgeschichtlichen Archäologie* 3, Tübingen.

V. SZABÓ Gábor

1996 A Csorva-csoport és a Gáva-kultúra kutatásának problémái néhány Csongrád megyei leletegyüttes alapján [Forschungsprobleme der Csorva-Gruppe und der Gáva-Kultur aufgrund einiger Fundverbände aus dem Komitat Csongrád]. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* II. 9–109.

2002 *Tanulmányok az Alföld késő bronzkori történetéhez. A proto Gáva-periódus és a Gáva-kultúra időszakának emlékei a Tisza-vidéken*. PhD disszertáció, kézirat, ELTE BTK Régészettudományi Intézet, Budapest.

2004 Ház, település és településszerkezet a késő bronzkori (BD, HA, HB periódus) Tisza-vidéken. [Houses, Settlements, and Settlement Structures in the Tisza region of the Late Bronze Age (Periods BD, HA, HB)]. In: NAGY Emese Gyöngyvér–DANI János–HAJDÚ Zsigmond (szerk.): *ΜΩΜΟΣ II. Óskoros Kutatók II. Összejövetelének konferenciakötete*. Debrecen, 2000. november 6–8., Debrecen. 137–170.

SZABÓ Kálmán

1938 Az alföldi magyar nép művelődéstörténeti emlékei (Kecskemét th. város muzeumának ásatásai) [Kulturgeschichtliche Denkmäler der Ungarischen Tiefebene]. *Bibliotheca Humanitatis Historica* III, Budapest.

SZABADFALVI József

1956 Méhészkedés a szatmári Erdőháton [Imkereim im Erdőhát-Gebiet des Komitats Szatmár]. *Ethnographia* LXVII/4. 451–482.

SZŐKE Béla

1952 A földbevált üregek kérdéséhez [Sur le problème des cavités creusées dans le sol]. *Archaeologiai Értesítő* 79. 95.

TOČÍK, Anton

1964 Záchranný výskum v Bajči-Vlkanove v rokoch 1959-1960 [Rettungsgrabung von Bajč-Vlkanovo in den Jahren 1959-1960]. *Študijné Zvesti* 12. 5–185.

VASILIEV, Valentin–ALDEA, Ioan Al–CIUGUDEAN, Horia

1991 *Civilizația dacică timpurie în aria intracarpatică a României. Contribuții arheologice: așezarea fortificată de la Teleac*. Editura Dacia, Cluj Napoca (Kolozsvár).

VÁCZI Gábor

2014 A hálózatelemzés régészeti alkalmazásának lehetőségei a késő bronzkori fémművesség tükrében [Potentials of the archaeological application of network analysis in the light of Late Bronze Age metallurgy]. *Archaeologiai Értesítő* 139. 261–291.

VELIAČIK, Ladislav

1991 Beitrag des Gäberfeldes in Diviaky nad Nitricou zur Chronologie der Denkmäler der Lausitzer Kultur in der Slowakei. *Slovenská Archeológia* XXXIX. 143–214.

K. VÉGH Katalin

1969 Kelta leletek a miskolci múzeumban [Keltenfunde im Herman Ottó Museum in Miskolc]. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* VIII. 69–114.

VLADÁR, Jozef

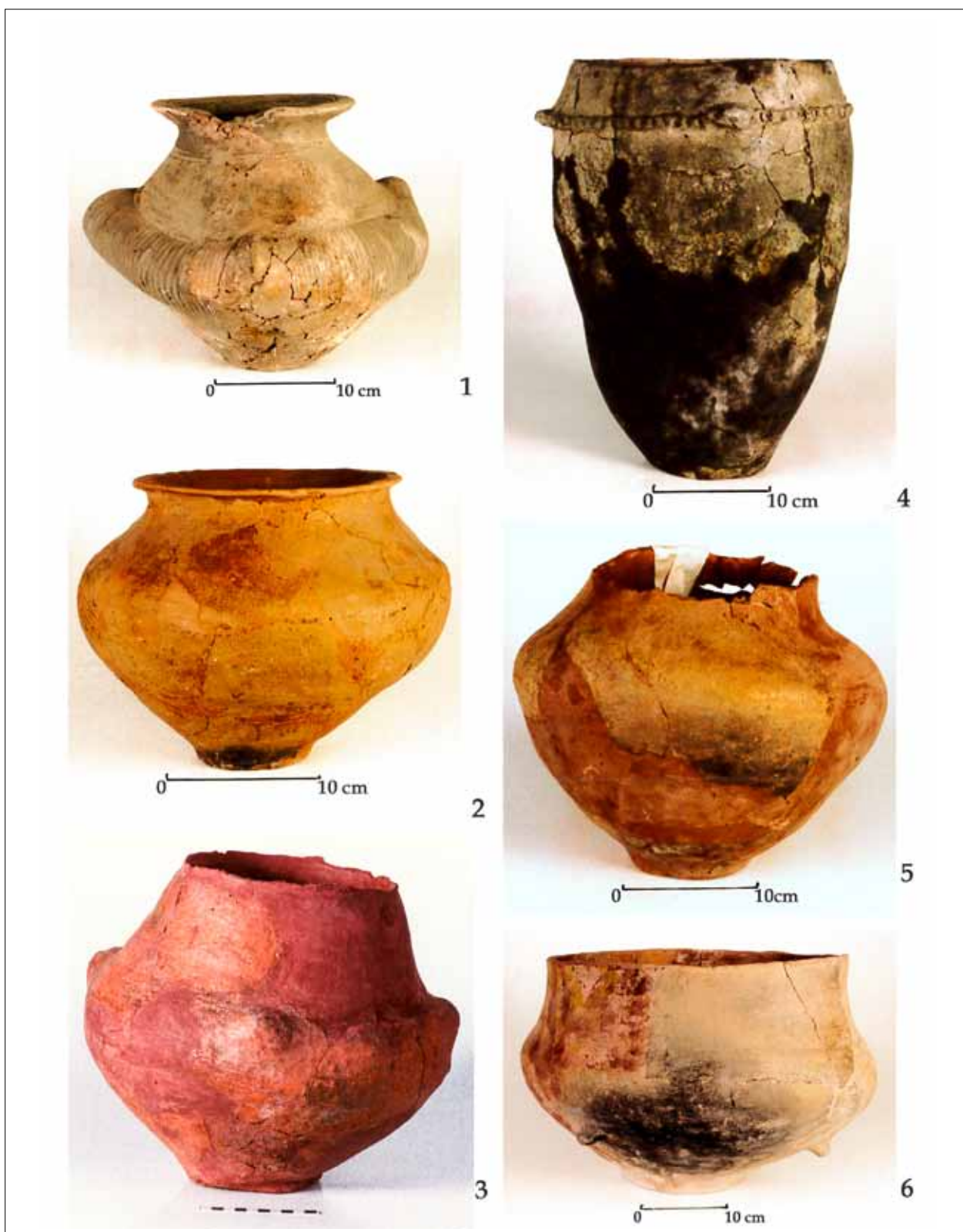
1962 Skýtsko-halštatská chata v Čake [Eine skythisch-hallstatzeitliche Hütte aus Čaka]. *Študijné Zvesti* 10. 125–128.

WARNEKE, F. Thilo

2012 Amulette. In: SIEVERS, Susanne–URBAN, Otto H.–RAMSL, Peter C. (Hrsg.): *Lexikon zur keltischen Archäologie, Mitteilungen der Prähistorischen Kommission* 73, Wien. 57–59.

WOLF Mária–SIMONYI Erika

1995 Előzetes jelentés az M–3-as autópálya 10. lelőhelyének feltárásáról [Autobahn M3 10. Fundstelle]. *Somogyi Múzeumok Közleményei* 11. 5–32.

42. kép. 1–6. Köröm-Kápolna-domb. Restaurált, másodlagosan kiégett edények a 18. objektumból
(1. Ltsz. 99.36.1328.; 2. Ltsz. 99.36.1329.; 3. Ltsz. 99.36.1331.; 4. Ltsz. 99.36.1327.; 5. Ltsz. 99.36.1332.; 6. Ltsz. 99.36.1326.)
(1–2., 4–6. Kulcsár Géza felvételei; 3. Kiss Tanne István felvétele)

Fig. 42. 1–6. Köröm-Kápolna-domb. Restored, secondarily burnt pottery from feature no. 18.
(1. Inv. no. 99.36.1328.; 2. Inv. no. 99.36.1329.; 3. Inv. no. 99.36.1331.; 4. Inv. no. 99.36.1327.; 5. Inv. no. 99.36.1332.; 6. Inv. no. 99.36.1326.)
(1–2., 4–6. photos by Géza Kulcsár; 3. photo by István Kiss Tanne)

43. kép. 1–6. Köröm-Kápolna-domb. Fazekak. (Ltsz.: 99.36. szerint; zárójelben az obj. számok: 1. 2380 (30); 2. 2950 (46); 3. 2675 (32); 4. 2379 (30); 5. 2953 (40); 6. 821 (12)) (fotó: Kiss Tanne István)

Fig. 43. 1–6. Köröm-Kápolna-domb. Pots. (Inv. no. 99.36.; feature numbers in brackets: 1. 2380 (30); 2. 2950 (46); 3. 2675 (32); 4. 2379 (30); 5. 2953 (40); 6. 821 (12)) (photos by István Kiss Tanne)

44. kép. 1–8. Köröm-Kápolna-domb. Belül díszített füles csészék. (Ltsz. 99.36. szerint; zárójelben az obj. számok: 1–2. 4095 (77); 3–4. 1557 (20); 5–6. 1558 (20); 7–8. 467 (8)) (fotó: Kiss Tanne István)

Fig. 44. 1–8. Köröm-Kápolna-domb. Cups with interior ornamentation. (Inv. no. 99.36.; feature numbers in brackets: 1–2. 4095 (77); 3–4. 1557 (20); 5–6. 1558 (20); 7–8. 467 (8)) (photos by István Kiss Tanne)

45. kép. 1–8. Köröm-Kápolna-domb. Füles bögrék. (Ltsz. 99.36. szerint, zárójelben az obj. számok: 1. 2383 (30); 2. 1559 (20); 3. 2299 (28); 4. 3155 (51); 5. 3455 (51); 6. 1564 (20); 7. 1043 (16); 8. 3668 (70)) (fotó: Kiss Tanne István)

Fig. 45. 1–8. Köröm-Kápolna-domb. Handled mugs. (Inv. no. 99.36., feature numbers in brackets: 1. 2383 (30); 2. 1559 (20); 3. 2299 (28); 4. 3155 (51); 5. 3455 (51); 6. 1564 (20); 7. 1043 (16); 8. 3668 (70)) (photos by István Kiss Tanne)

46. kép. 1–8. Köröm-Kápolna-domb. Kisebb tálak és edénytöredék ételmaradvánnyal.
(Ltsz. 99.36. szerint, zárójelben az obj. számok: 1–2. 1563 (20); 3–4. 1565 (20); 5. 2382 (30); 6. 1562 (20); 7–8. 3499 (64))
(fotó: Kiss Tanne István)

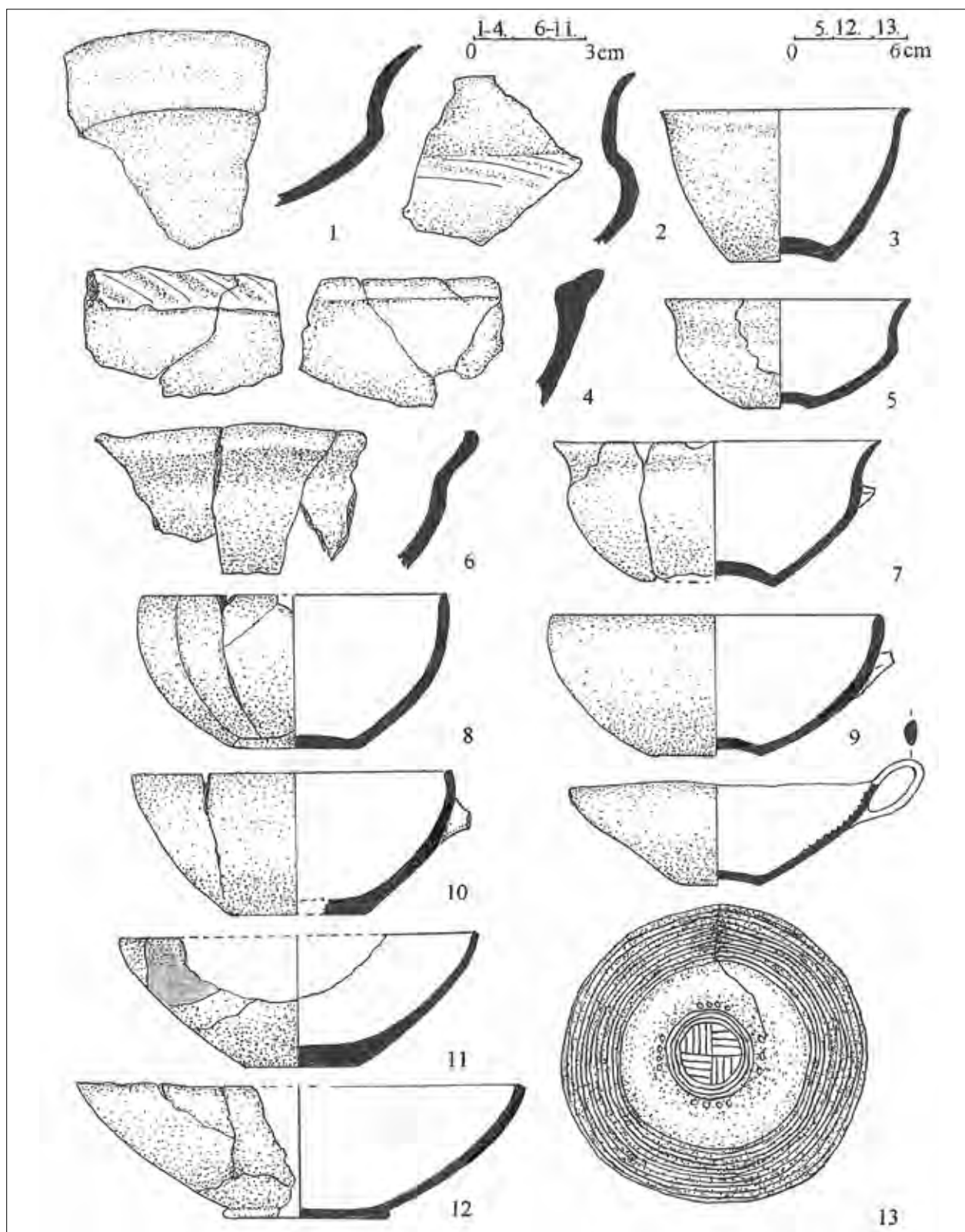
Fig. 46. 1–8. Köröm-Kápolna-domb. Small bowls and pottery fragment with food remains.
(Inv. no. 99.36., feature numbers in brackets: 1–2. 1563 (20); 3–4. 1565 (20); 5. 2382 (30); 6. 1562 (20); 7–8. 3499 (64))
(photos by István Kiss Tanne)

47. kép. 1–9. Köröm-Kápolna-domb. Behúzott peremű tálak és kihajló peremű nagy tál.
 (Ltsz. 99.36. szerint, zárójelben az obj. számok: 1. 3367 (61); 2. 1944 (22); 3. 4094 (77); 4. 1561 (20); 5. 3366 (61); 6. 1335 (18);
 7. 822 (10); 8. 1333 (18); 9. 1334 (18)) (fotó: Kiss Tanne István)

Fig. 47. 1–9. Köröm-Kápolna-domb. Bowls with inverted rims and a big bowl with everted rim.
 (Inv. no. 99.36., feature numbers in brackets: 1. 3367 (61); 2. 1944 (22); 3. 4094 (77); 4. 1561 (20); 5. 3366 (61); 6. 1335 (18);
 7. 822 (10); 8. 1333 (18); 9. 1334 (18)) (photos by István Kiss Tanne)

48. kép. 1–13. Köröm-Kápolna-domb. Tálak különböző peremkiképzéssel. (Ltsz. 99.36. szerint, zárójelben az obj. számok: 1. 3613 (69); 2. 2798 (40); 3. 3875 (71); 4. 58 (3); 5. (SNR 042); 6. 3478 (63); 7. (SNR 011); 8. 2215 (26); 9. (SNR 011); 10. 2880 (41); 11. 3204 (53); 12. 2954 (46); 13. 467 (8)) (a szerző rajza)

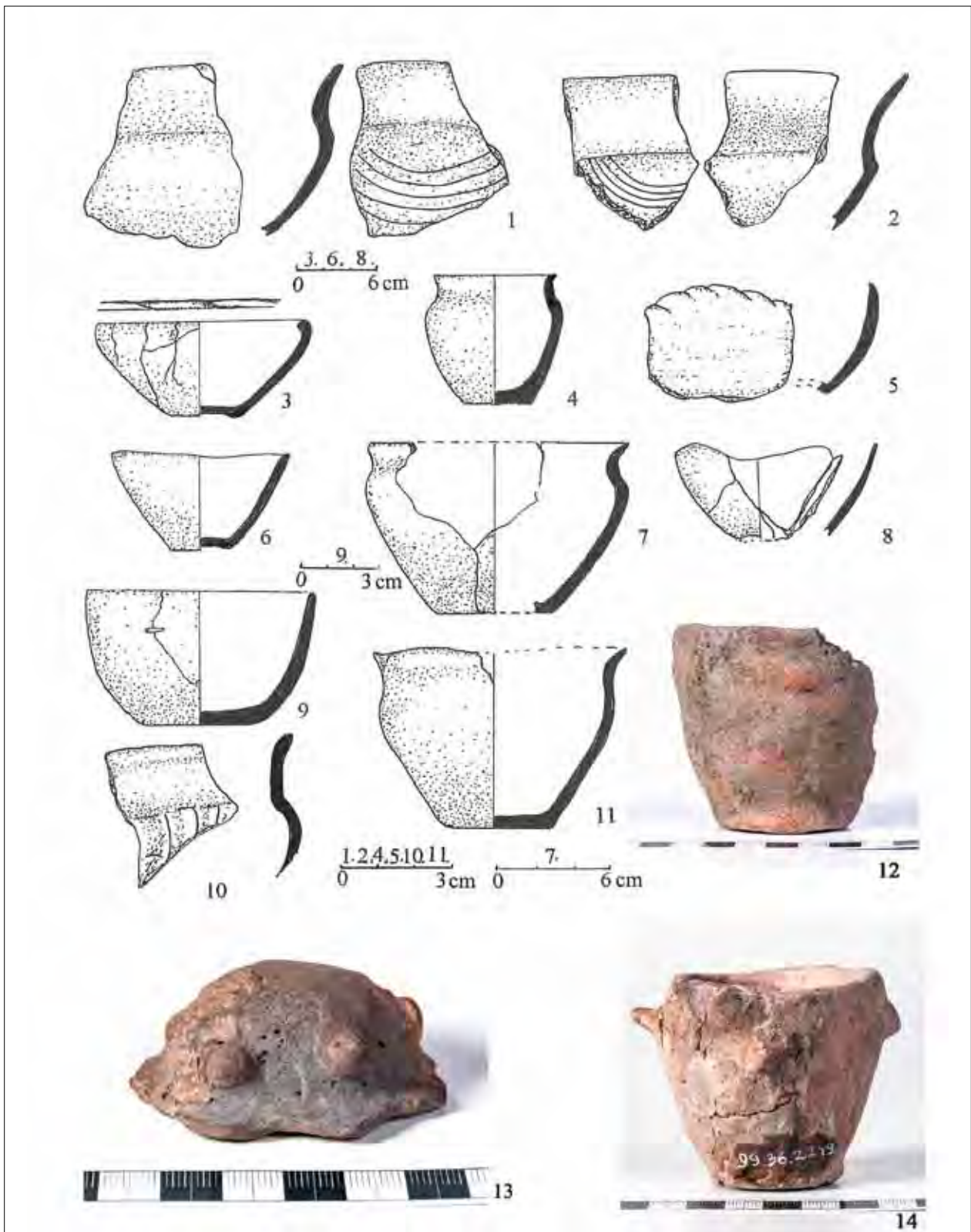
Fig. 48. 1–13. Köröm-Kápolna-domb. Bowls with different rims. (Inv. no. 99.36., feature numbers in brackets: 1. 3613 (69); 2. 2798 (40); 3. 3875 (71); 4. 58 (3); 5. (SNR 042); 6. 3478 (63); 7. (SNR 011); 8. 2215 (26); 9. (SNR 011); 10. 2880 (41); 11. 3204 (53); 12. 2954 (46); 13. 467 (8)) (drawings by the author)

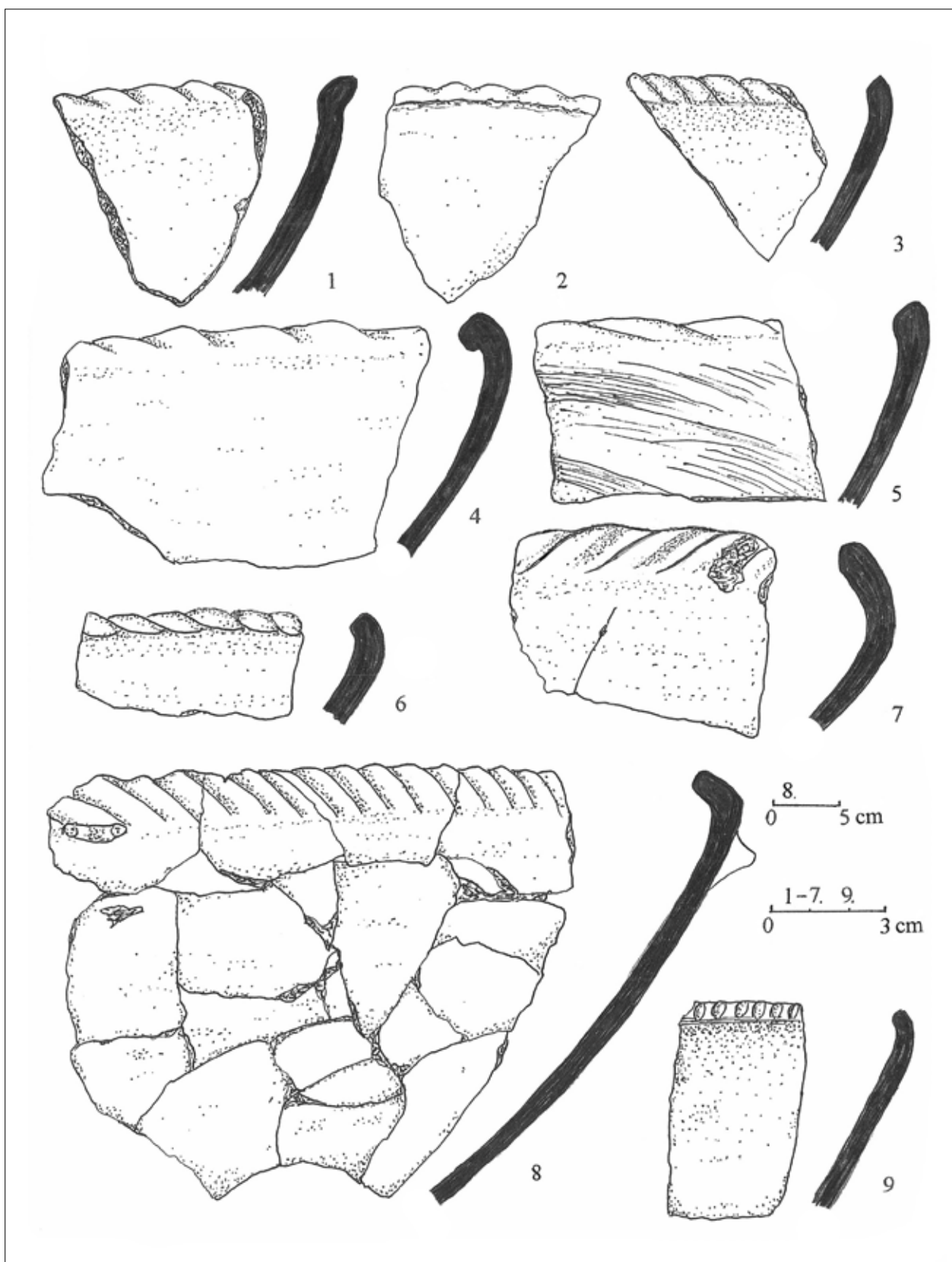
49. kép. 1–9. Köröm-Kápolna-domb. Mécsesek, füstölők. (Ltsz. 99.36. szerint, zárójelben az obj. számok: 1–2. 2248 (28); 3–5. 4113 (72); 6–7. 3873 (71); 8–9. 2951 (46)) (fotó: Kiss Tanne István)

Fig. 49. 1–9. Köröm-Kápolna-domb. Lamps and incense burners. (Inv. no. 99.36., feature numbers in brackets: 1–2. 2248 (28); 3–5. 4113 (72); 6–7. 3873 (71); 8–9. 2951 (46)) (photos by István Kiss Tanne)

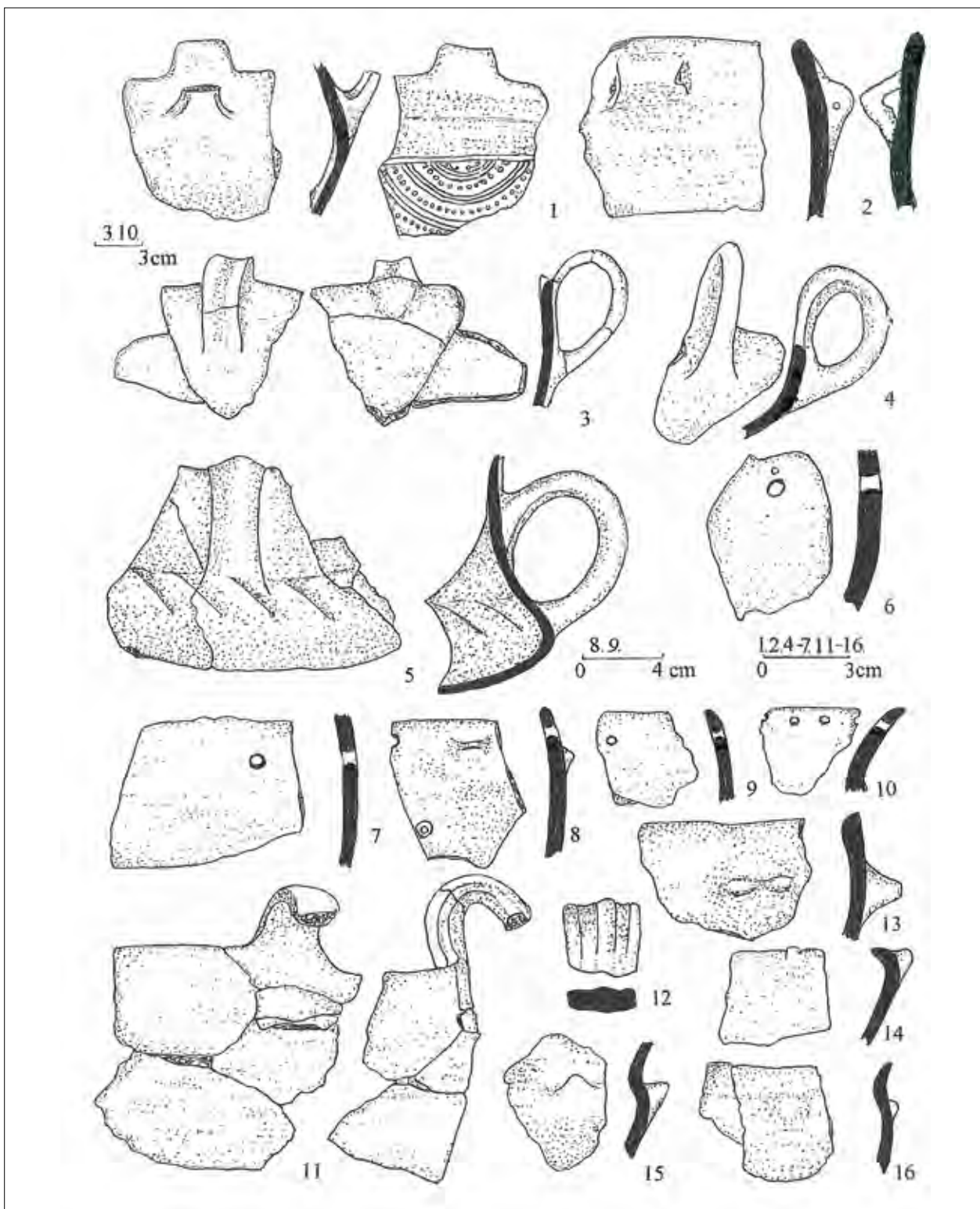
50. kép. 1–14. Köröm-Kápolna-domb. Kisméretű edények. (Ltsz. 99.36. szerint, zárójelben az obj. számok: 1. (SNR 002); 2. 3016 (46); 3. 2009 (23); 4. (SNR 022); 5. 2218 (26); 6. 2001 (23); 7. (SNR 020); 8. 3874 (71, 84); 9. 2403 (30); 10. 27 (2); 11. (SNR 38); 12. 1585 (20); 13. 855 (13); 14. 2249 (28)) (a szerző rajza; fotó: Kiss Tanne István)

Fig. 50. 1–14. Köröm-Kápolna-domb. Small vessels. (Inv. no. 99.36., feature numbers in brackets: 1. (SNR 002); 2. 3016 (46); 3. 2009 (23); 4. (SNR 022); 5. 2218 (26); 6. 2001 (23); 7. (SNR 020); 8. 3874 (71, 84); 9. 2403 (30); 10. 27 (2); 11. (SNR 038); 12. 1585 (20); 13. 855 (13); 14. 2249 (28)) (drawings by the author, photo by István Kiss Tanne)

51. kép. 1–9. Köröm-Kápolna-domb. Dísztett tálperemek. (Ltsz. 99.36. szerint, zárójelben az obj. számok: 1. 3896 (71); 2. 3896 (71); 3. 3910 (71); 4. 4050 (74); 5. 3895 (71); 6. 3903 (71); 7. 3893 (84); 8. (SNR 053); 9. 3432 (61)) (a szerző rajza)
 Fig. 51. 1–9. Köröm-Kápolna-domb. Decorated rims. (Inv. no. 99.36., feature numbers in brackets: 1. 3896 (71); 2. 3896 (71); 3. 3910 (71); 4. 4050 (74); 5. 3895 (71); 6. 3903 (71); 7. 3893 (84); 8. (SNR 053); 9. 3432 (61)) (drawings by the author)

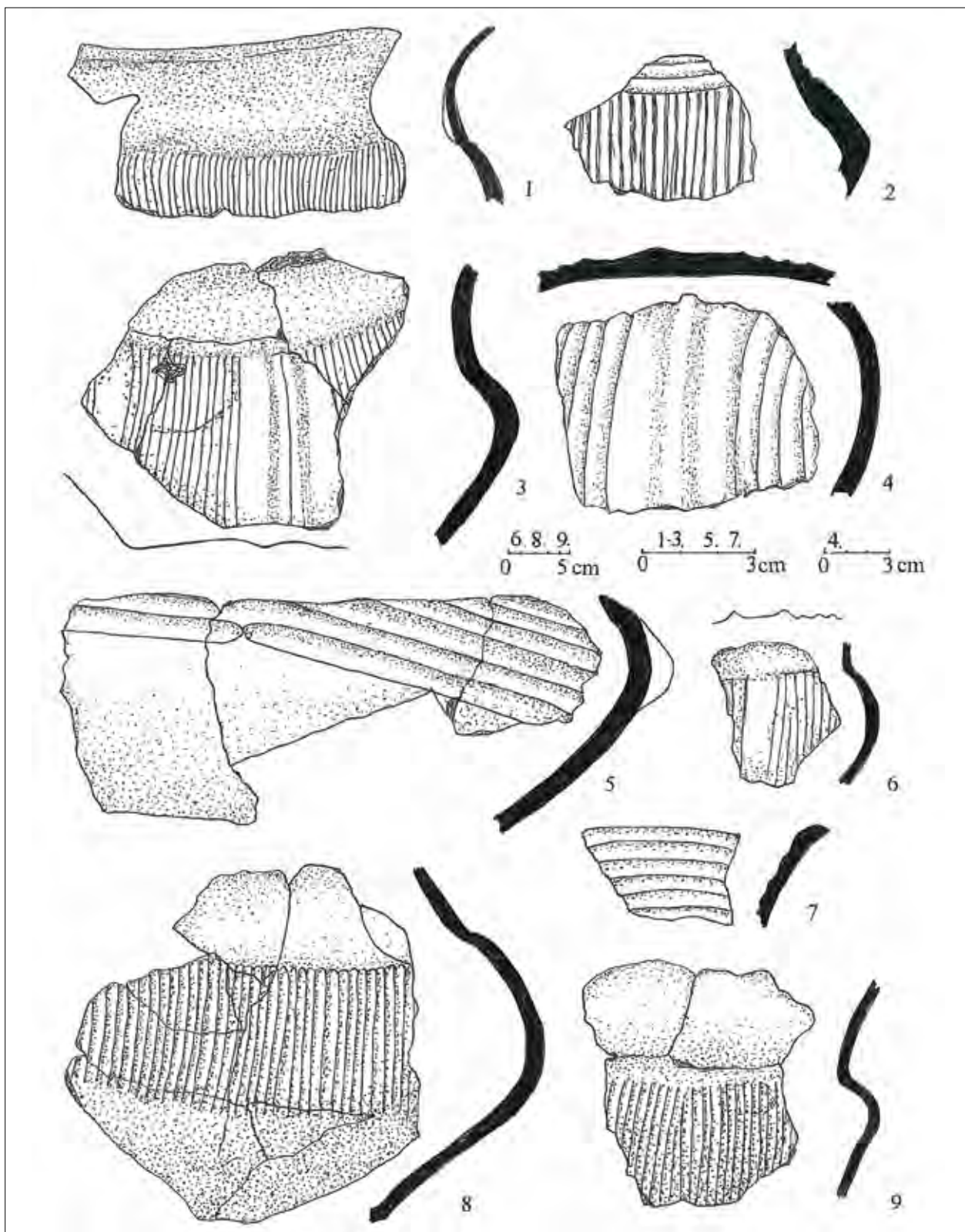

52. kép. 1–5., 7–16. Köröm-Kápolna-domb. 6. Köröm-Rétföld. Fülformák, bütykök, lyukasztások az edényeken.
(Ltsz. 99.36. szerint, zárójelben az obj. számok: 1. (SNR 011); 2. (SNR 012); 3. 2002 (23); 4. 3714 (70a); 5. 1952 (22);
6. 4342. (felszíni gyűjtés); 7. 2537 (30); 8. 3243 (55); 9. 3323 (59); 10. (SNR 043); 11. 78 (3); 12. 319 (5); 13. 3782 (70); 14. 3959 (71);
15. (SNR 023); 16. 4139 (77)) (a szerző rajza)

Fig. 52. 1–5., 7–16. Köröm-Kápolna-domb. 6. Köröm-Rétföld. Handles, knobs, perforations on vessels.
(Inv. no. 99.36., feature numbers in brackets: 1. (SNR 011); 2. (SNR 012); 3. 2002 (23); 4. 3714 (70a); 5. 1952 (22);
6. 4342 (collected from the surface); 7. 2537 (30); 8. 3243 (55); 9. 3323 (59); 10. (SNR 043); 11. 78 (3); 12. 319 (5); 13. 3782 (70); 14. 3959 (71);
15. (SNR 023); 16. 4139 (77)) (drawings by the author)

53. kép. 1–9. Köröm-Kápolna-domb. Kannelúrák alkalmazása tálakon, fazekakon.
 (Ltsz. 99.36. szerint, zárójelben az obj. számok: 1. 2131 (24); 2. 148 (5); 3. 2384 (30); 4. 2461 (30); 5. 2877 (41); 6. (SNR 044);
 7. 316 (5); 8–9. (SNR 002)) (a szerző rajza)

Fig. 53. 1–9. Köröm-Kápolna-domb. Channel decoration on bowls and pots.
 (Inv. no. 99.36., feature numbers in brackets: 1. 2131 (24); 2. 148 (5); 3. 2384 (30); 4. 2461 (30); 5. 2877 (41); 6. (SNR 044);
 7. 316 (5); 8–9. (SNR 002)) (drawings by the author)

54. kép. Köröm-Kápolna-domb. Karcolt és bordadíszes edénytöredékek.
(Ltsz. 99.36. szerint, zárójelben az obj. számok: 1. 3516 (65); 2. 3510 (65); 3. 3510 (65)) (fotó: Kiss Tanne István)
Fig. 54. Köröm-Kápolna-domb. Fragments with incised and ribbed decoration.
(Inv. no. 99.36., feature numbers in brackets: 1. 3516 (65); 2. 3510 (65); 3. 3510 (65)) (photos by István Kiss Tanne)

55. kép. 1–22. Köröm-Kápolna-domb. Edénytöredékek változatos díszítésekkel.

(Ltsz. 99.36. szerint, zárójelben az obj. számok: 1. 2004 (23); 2. 2011 (23); 3. 3624 (69); 4. 3883 (71); 5–6. (SNR 022); 7. 2008 (23); 8. 54 (3); 9. 339 (5); 10. 2823 (40); 11. 3630 (69); 12. 3200 (51); 13. 2007 (23); 14–15. (SNR 004); 16. 4103 (77); 17–19. (SNR 004); 20. 3400 (61); 21. 3816 (70a); 22. 2402 (30)) (a szerző rajzai)

Fig. 55. 1–22. Köröm-Kápolna-domb. Pottery fragments with varied decoration.

(Inv. no. 99.36., feature numbers in brackets: 1. 2004 (23); 2. 2011 (23); 3. 3624 (69); 4. 3883 (71); 5–6. (SNR 022); 7. 2008 (23); 8. 54 (3); 9. 339 (5); 10. 2823 (40); 11. 3630 (69); 12. 3200 (51); 13. 2007 (23); 14–15. (SNR 004); 16. 4103 (77); 17–19. (SNR 004); 20. 3400 (61); 21. 3816 (70a); 22. 2402 (30)) (drawings by the author)

56. kép. 1–11. Köröm-Kápolna-domb. Orsógombok, orsókarikák.

(Ltsz. 99.36. szerint, zárójelben az obj. számok: 1. 2878 (41); 2. (SNR 002); 3. 3317/A (58); 4. (SNR 020); 5. 1573–1574. (20); 6. 1949 (22); 7. 410 (7); 8. 409 (7); 9. 1950–1951(22); 10. 3156 (51); 11. 2398 (30) (a szerző rajza; fotó: Kiss Tanne István)

Fig. 56. 1–11. Köröm-Kápolna-domb. Spindle whorls.

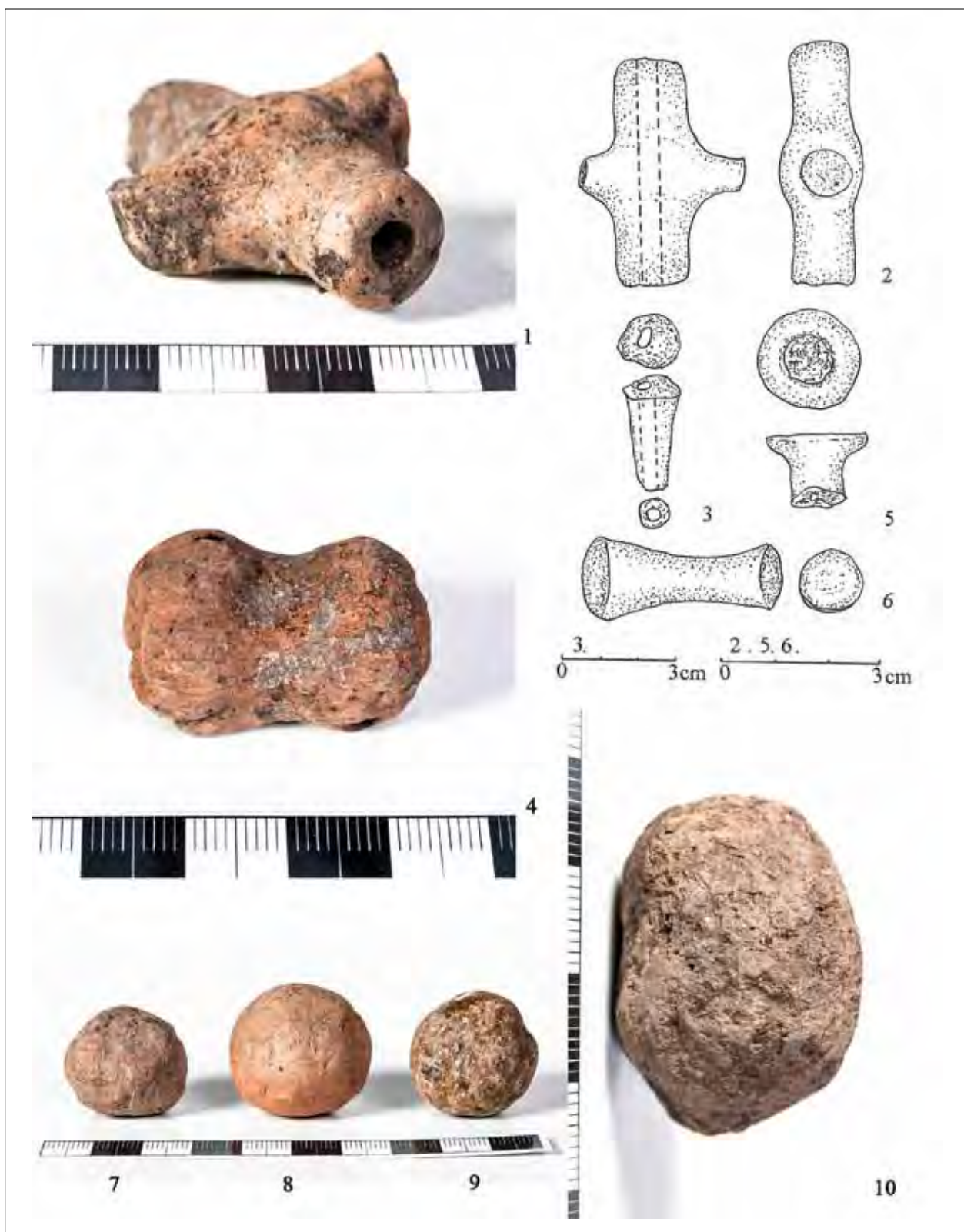
(Inv. no. 99.36., feature numbers in brackets: 1. 2878 (41); 2. (SNR 002); 3. 3317/A (58); 4. (SNR 020); 5. 1573–1574. (20); 6. 1949 (22); 7. 410 (7); 8. 409 (7); 9. 1950–1951(22); 10. 3156 (51); 11. 2398 (30) (drawings by the author; photos by István Kiss Tanne)

57. kép. 1–6. Köröm-Kápolna-domb. Állatfigurák. (Ltsz. 99.36. szerint, zárójelben az obj. számok: 1. 2771/A (38); 1566-1569 (20); 2. 4096 (77); 3. 4217 (83); 4. 2397 (30); 5. 2676 (32); 6. 1945 (22)) (fotó: Kiss Tanne István)

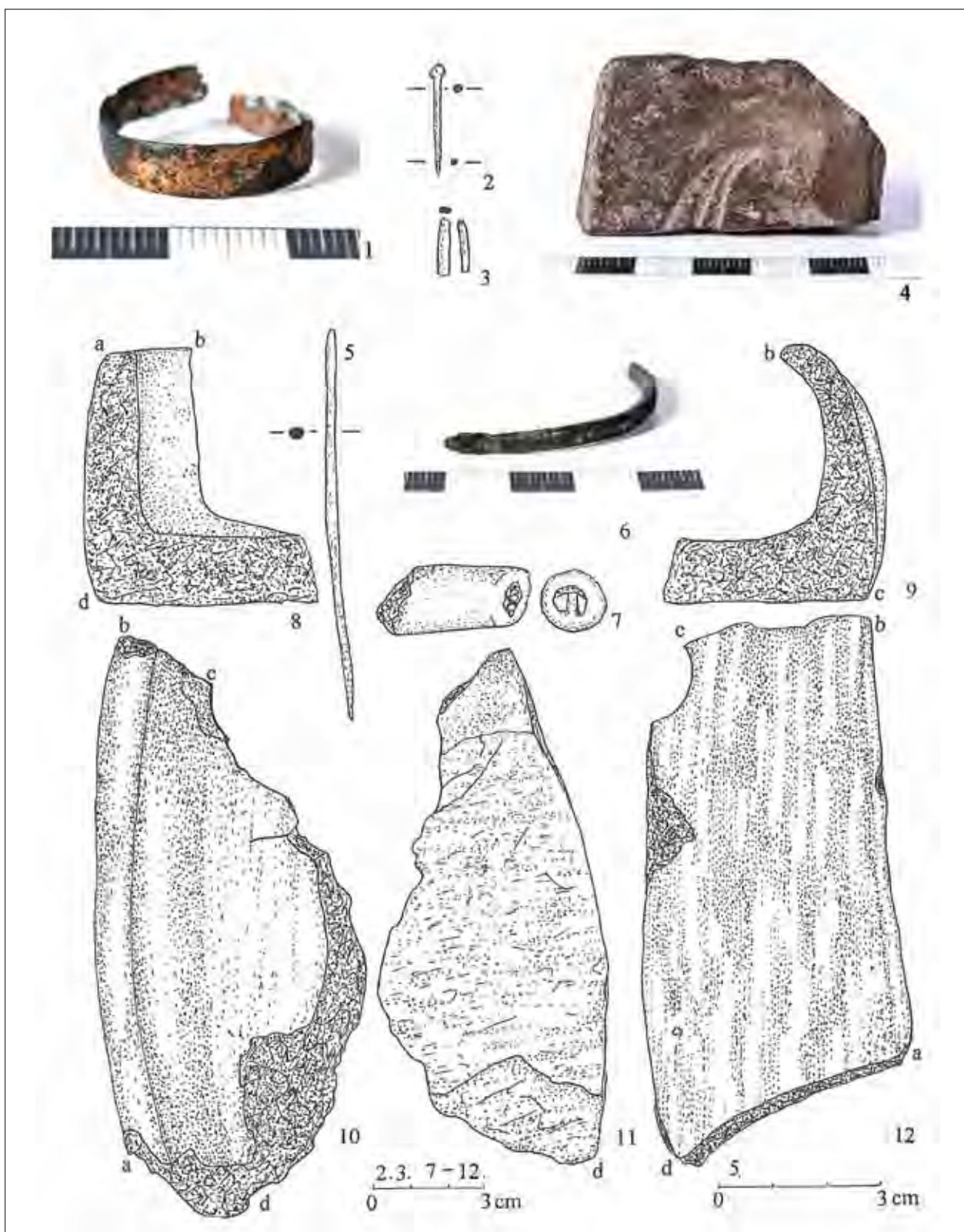
Fig. 57. 1–6. Köröm-Kápolna-domb. Animal figurines. (Inv. no. 99.36., feature numbers in brackets: 1. 2771/A (38); 1566-1569 (20); 2. 4096 (77); 3. 4217 (83); 4. 2397 (30); 5. 2676 (32); 6. 1945 (22)) (photos by István Kiss Tanne)

58. kép. 1–10. Köröm-Kápolna-domb. Amulett, spulnik, agyaggolyók.
 (Ltsz.99.36. szerint, zárójelben az obj. számok: 1–2. 1584 (20); 3. 3015 (46); 4. 2401 (30); 5. 4156 (77); 6. 4017 (72); 7. 4102 (77);
 8. 4219 (83); 9. 4001 (71); 10. 2979 (46)) (a szerző rajza; fotó: Kiss Tanne István)

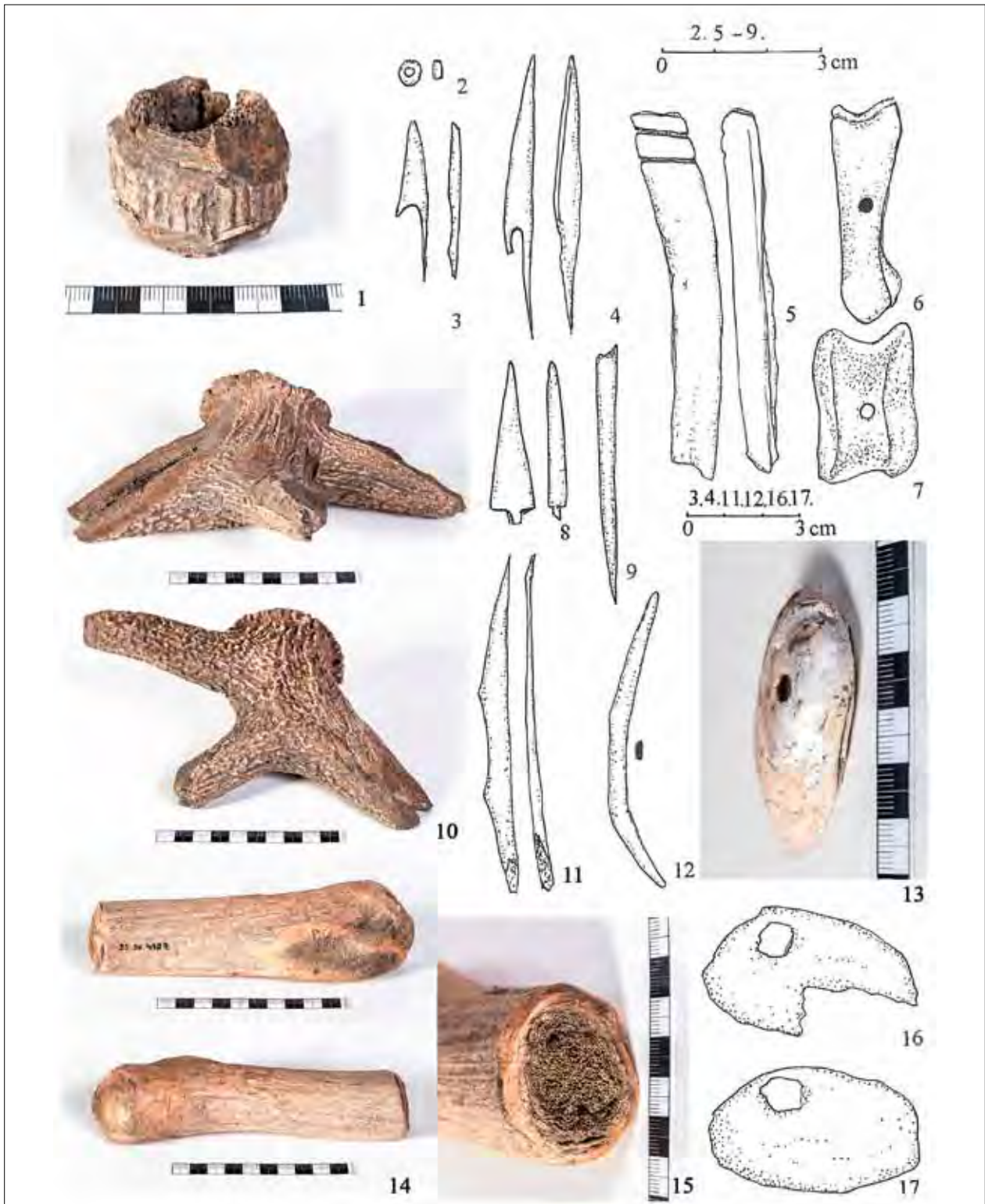
Fig. 58. 1–10. Köröm-Kápolna-domb. Amulet, spindle, clay balls.
 (Inv. no. 99.36., feature numbers in brackets: 1–2. 1584 (20); 3. 3015 (46); 4. 2401 (30); 5. 4156 (77); 6. 4017 (72); 7. 4102 (77);
 8. 4219 (83); 9. 4001 (71); 10. 2979 (46)) (drawings by the author; photos by István Kiss Tanne)

59. kép. 1–12. Köröm-Kápolna-domb. Öntőminta, fémlevezető, fújtató, bronzgyűrű, tűtöredékek, karperec darab.
(Ltsz. 99.36. szerint, zárójelben az obj. számok: 1. 3193/A (51); 2. 4186 (79); 3. 3611 (69); 4. 3094 (48); 5. 4098 (77); 6. 859 (10);
7. (SNR 020); 8–12. 4074 (74)) (a szerző rajza; fotó: Kiss Tanne István)

Fig. 59. 1–12. Köröm-Kápolna-domb. Casting mold, trough, bellow, bronze ring, needle fragments, wristband.
(Inv. no. 99.36., feature numbers in brackets: 1. 3193/A (51); 2. 4186 (79); 3. 3611 (69); 4. 3094 (48); 5. 4098 (77); 6. 859 (10);
7. (SNR 020); 8–12. 4074 (74)) (drawings by the author; photos by István Kiss Tanne)

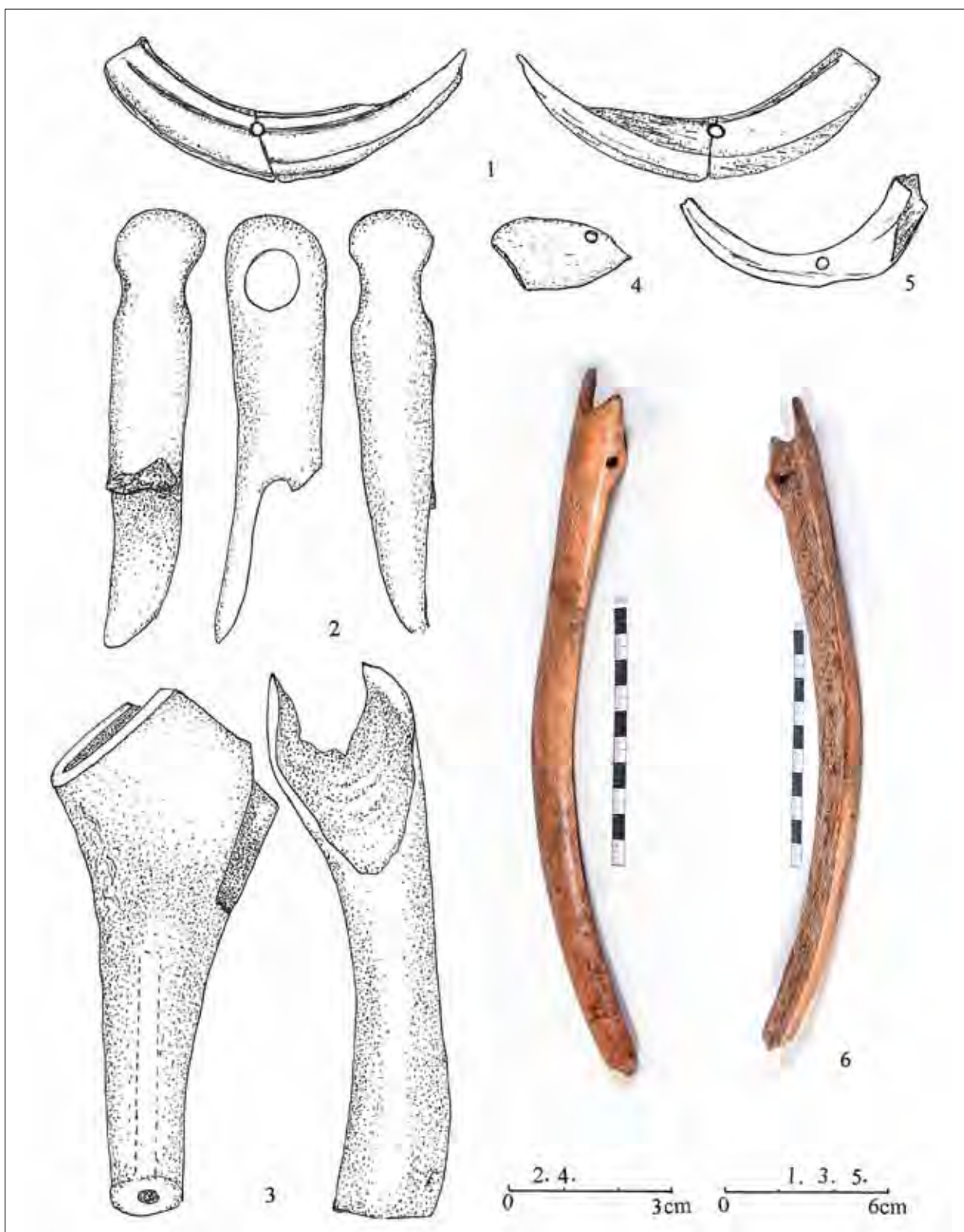
60. kép. 1–17. Köröm-Kápolna-domb. Csont nyersanyagok és készítmények, kagylók.

(Ltsz. 99.36. szerint, zárójelben az obj. számok: 1. 1948 (22); 2. 1583/A (20); 3. 2189 (26); 4. 2189 (26); 5. 2907/A (43); 6. 23/A (1); 7. 4107/A (77); 8. 4236/A (84); 9. 3627/A (69); 10. 4006 (71); 11. 4099 (77); 12. 38 (3); 13. 3072 (47); 14–15. 4107 (77); 16–17. 4182 (77)) (a szerző rajza; fotó: és Kiss Tanne István)

Fig. 60. 1–17. Köröm-Kápolna-domb. Animal bone as raw material, bone artifacts, shells.

(Inv. no. 99.36, feature numbers in brackets: 1. 1948 (22); 2. 1583/A (20); 3. 2189 (26); 4. 2189 (26); 5. 2907/A (43); 6. 23/A (1); 7. 4107/A (77); 8. 4236/A (84); 9. 3627/A (69); 10. 4006 (71); 11. 4099 (77); 12. 38 (3); 13. 3072 (47); 14–15. 4107 (77); 16–17. 4182 (77)) (drawings by the author; photos by István Kiss Tanne)

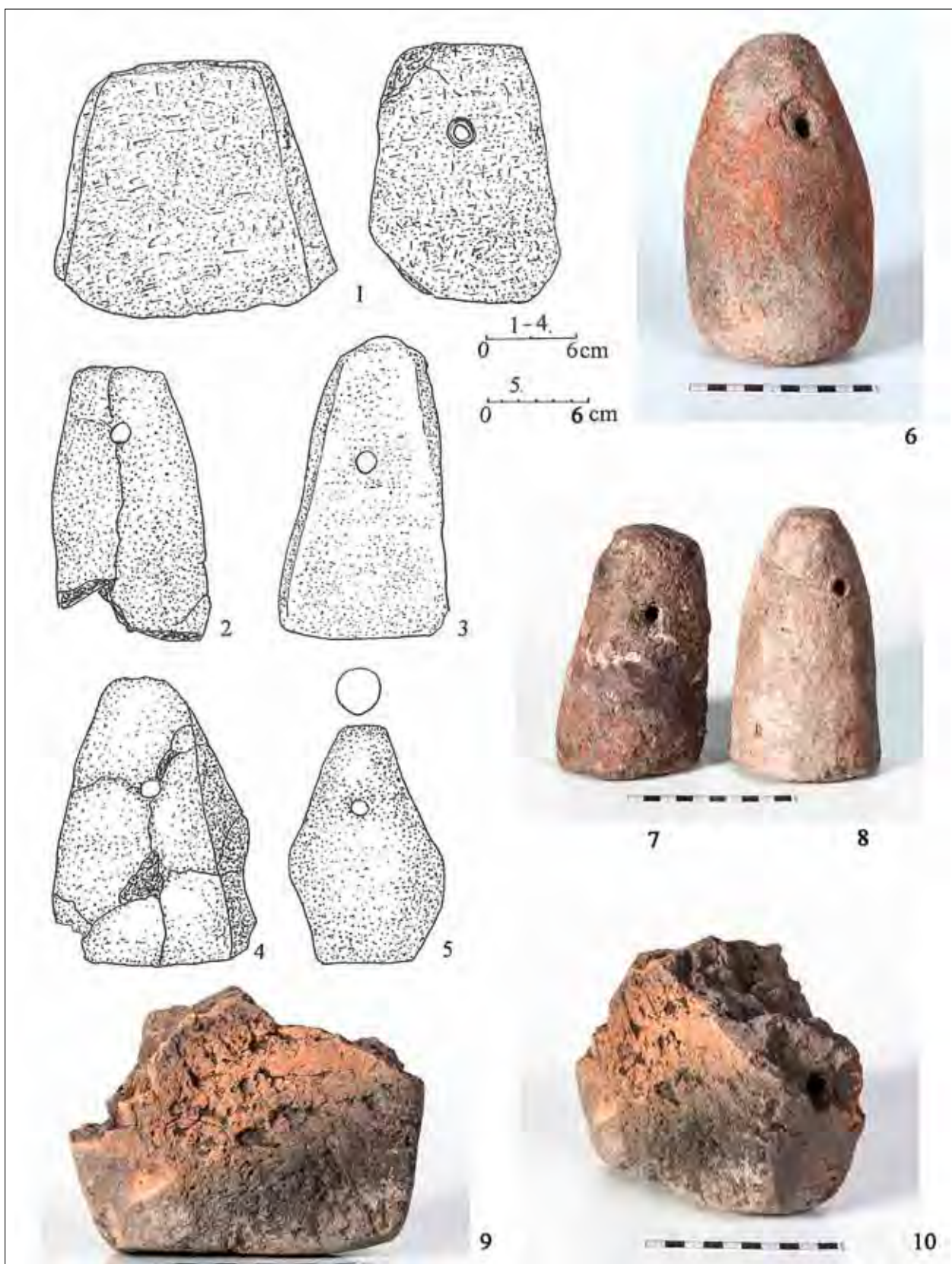

61. kép. 1–6. Köröm-Kápolna-domb. (Ltsz. 99. 36. szerint, zárójelben az obj. számok)

1. Agyar amulett (SNR 002); 2. Csonteszköz 3197/A (51); 3. Nyél foglalat (SNR 014); 4. Csonttárgy 3777/A (70);
5. Agyar amulett 1587/A (20); 6. Félbe hasított agancs 2179 (24) (a szerző rajza; fotó: Kiss Tanne István)

Fig. 61. 1–6. Köröm-Kápolna-domb. (Inv. no. 99.36., feature numbers in brackets)

1. Boar tusk amulet (SNR 002); 2. Bone artifact 3197/A (51); 3. Handle (SNR 14); 4. Bone object 3777/A (70);
5. Boar tusk amulet 1587/A (20); 6. Antler fragment split into two 2179 (24) (drawings by the author; photos by István Kiss Tanne)

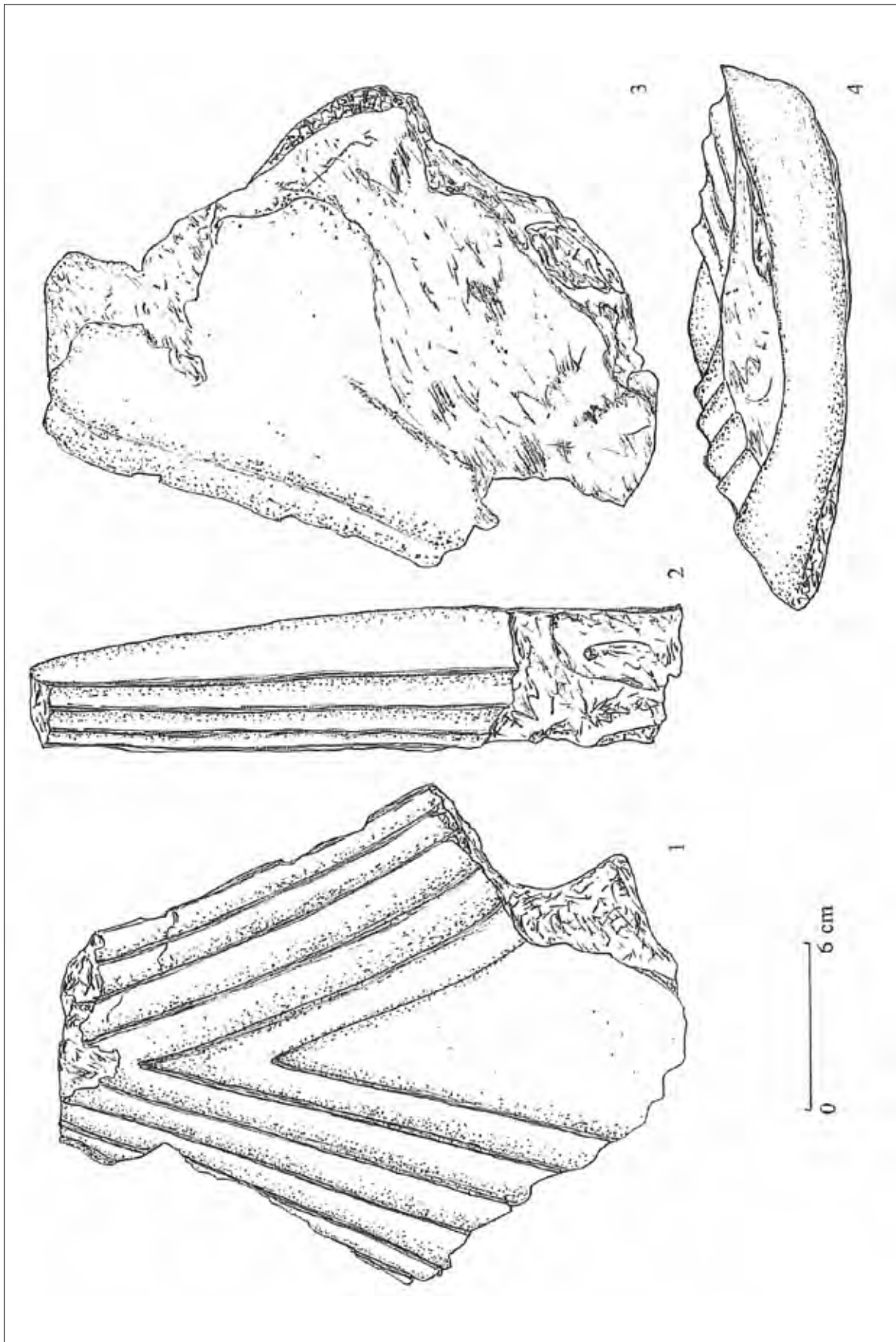
62. kép. 1–10. Köröm-Kápolna-domb. Tűzikutyák, nehezékek. (Ltsz. 99.36. szerint, zárójelben az obj. számok: 1–4. (SNR 059); 5. (SNR 020); 6. 3203 (53); 7. 1341 (18); 8. 1340 (18); 9–10. 2927 (44)) (a szerző rajza; fotó: Kiss Tanne István)
 Fig. 62. 1–10. Köröm-Kápolna-domb. Fire dogs and weights. (Inv. no. 99.36., feature numbers in brackets: 1–4. (SNR 059); 5. (SNR 020); 6. 3203 (53); 7. 1341 (18); 8. 1340 (18); 9–10. 2927 (44)) (drawings by the author; photos by István Kiss Tanne)

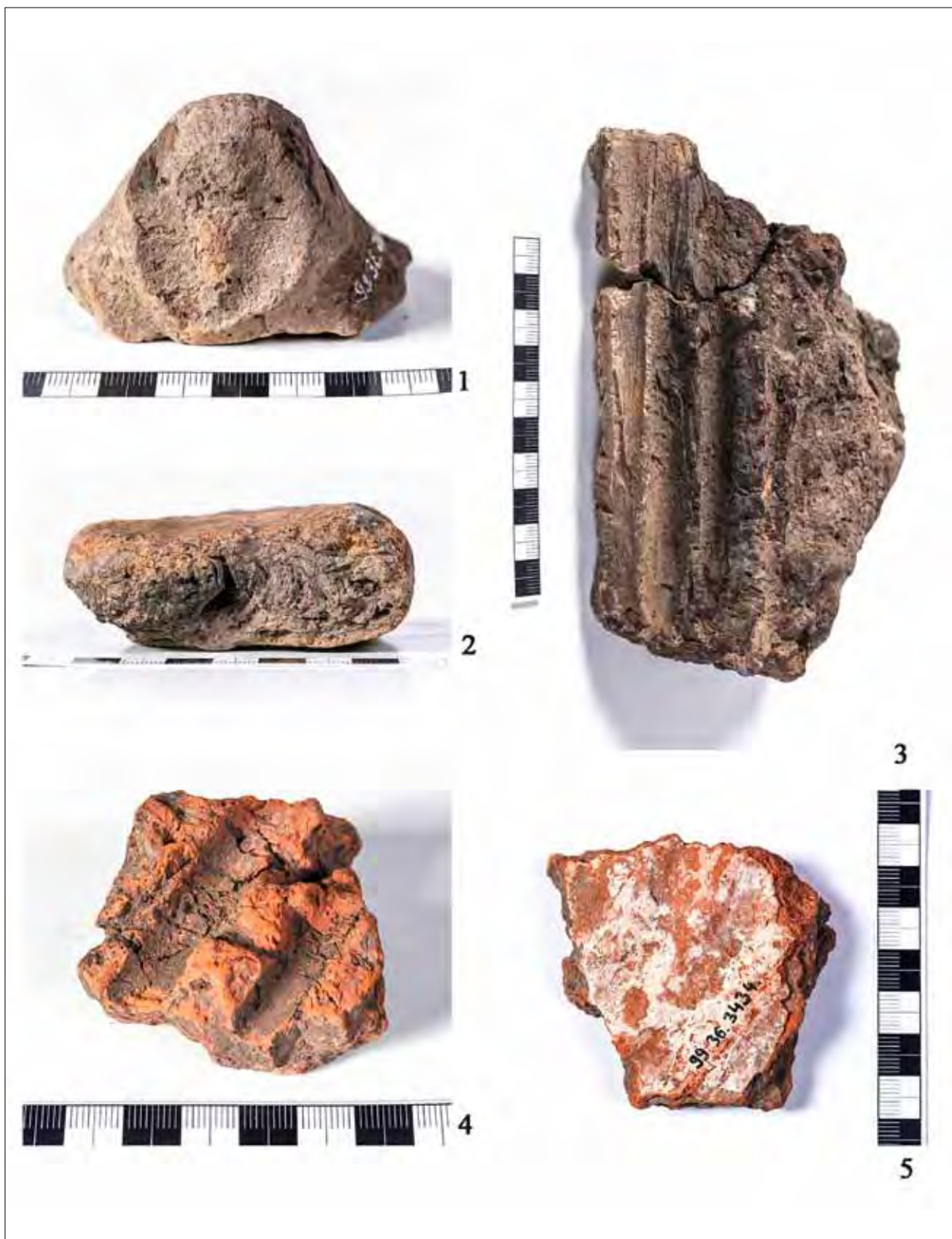

63. kép. Köröm-Kápolna-domb. Tapasztott oromdísz. Ltsz. 99.36.3093 (48. obj.) (fotó: Kiss Tanne István)
Fig. 63. Köröm-Kápolna-domb. Plastered gable decoration. Inv. no. 99.36.3093 (feature no. 48) (photo by István Kiss Tanne)

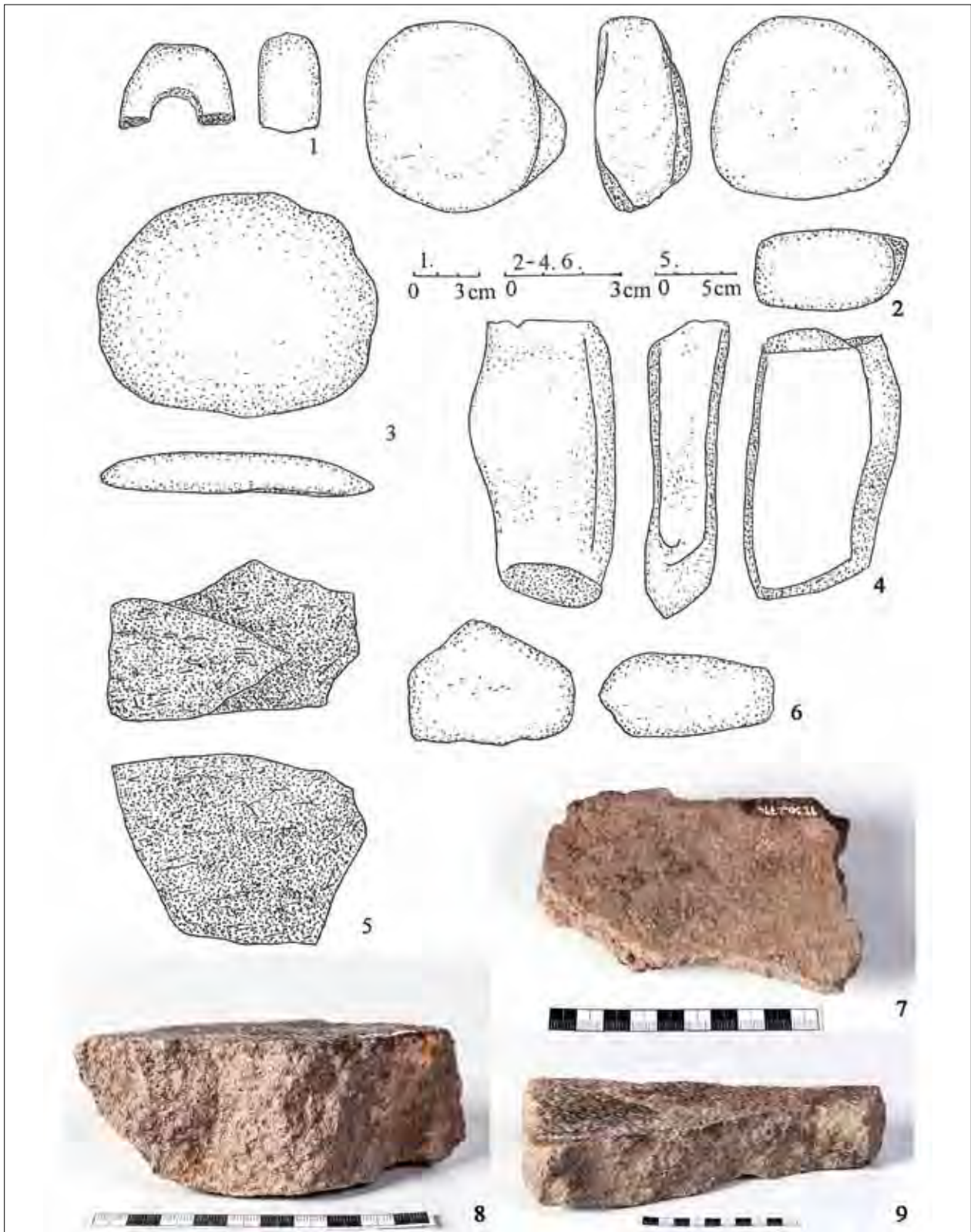

64. kép. Köröm-Kápolna-domb. Tapasztott oromdész. Ltsz. 99.36.3093 (48. obj.) (a szerző rajza)
Fig. 64. Köröm-Kápolna-domb. Plastered gable decoration. Inv. no. 99.36.3093 (feature no. 48) (drawing by the author)

65. kép. 1–5. Köröm-Kápolna-domb. Agyag tűzhely darabok és paticscok.
 (Ltsz. 99.36. szerint, zárójelben az obj. számok: 1. 2980 (46); 2. 2838 (40); 3. 2273 (29); 4. 3145 (50); 5. 3434 (61))
 (fotó: Kiss Tanne István)

Fig. 65. 1–5. Köröm-Kápolna-domb. Clay hearth and wattle-and-daub fragments.
 (Inv. no. 99.36., feature numbers in brackets: 1. 2980 (46); 2. 2838 (40); 3. 2273 (29); 4. 3145 (50); 5. 3434 (61)) (photos by István Kiss Tanne)

66. kép. 1–9. Köröm-Kápolna-domb. Kőbalta, fenőkő, ütőkövek, őrlőkövek, munkafelület.
(Ltsz. 99.36. szerint, zárójelben az obj. számok: 1. 2435 (30); 2. 92 (3); 3. 4218 (83); 4. 125 (4); 5. (SNR 043); 6. (SNR 004);
7. 2794 (40); 8. 2614 (20); 9. 1932 (20)) (a szerző rajzai; fotó: Kiss Tanne István)

Fig. 66. 1–9. Köröm-Kápolna-domb. Stone axe, whetstone, hammer stones, grinding stones, working platform.
(Inv. no. 99.36., feature numbers in brackets: 1. 2435 (30); 2. 92 (3); 3. 4218 (83); 4. 125 (4); 5. (SNR 043); 6. (SNR 004);
7. 2794 (40); 8. 2614 (20); 9. 1932 (20)) (drawings by the author; photos by István Kiss Tanne)

A SETTLEMENT OF THE GÁVA CULTURE ON KÖRÖM-KÁPOLNA-DOMB

Keywords: Late Bronze Age, fortified settlement, houses, pits, burial

Köröm-Kápolna-domb is an elevation in the floodplain area of the Sajó stream. This is one of the alluvial fan zones of the Sajó (FRISNYÁK 2000, 8).

Research history. A rescue excavation was conducted on the southern slopes of the hill by Tibor Kemenczei in 1969. At that time, 15 features were unearthed (Fig. 5. 1–2). Kemenczei suggested that a population associated with the Gáva Culture habited the area in the Late Bronze Age (KEMENCZEI 1984, 62, Plates CXXXV–CXLV). Kemenczei called the site Rákóczi-domb, this name is, however, wrong, as the elevation close to Köröm appears as Kápolna-domb on both the 1:50,000 and the 1:10,000 scale maps, while Rákóczi-domb is situated next to Girincs (Fig. 1. 1, 3).

A sewage treatment plant was built on the hill in 1996. During the construction the upper layer of the soil was removed (Fig. 2). The soil contained pottery and bone fragments, however, archaeological features were absent. A second rescue excavation took place between June 18 and November 15, 1996. 85 features associated with the Gáva Culture were brought to light, including 5 houses, 20 pits and 11 clay extracting pits; two of the latter may have been used earlier as houses. 34 burials dated to the Period of the Árpád Dynasty were unearthed as well. The material is registered and stored in the Archaeological Collection of the Herman Ottó Museum, under the inventory numbers 99.36.1–96.36.4244.

Zsolt Gallina conducted a third rescue excavation on April 22–26, 2014. This time, 69 archaeological features (stratigraphic units, SNR) were documented, including 39 Late Bronze Age pits and seven Árpád Period graves.

The hill as a fortification. When building no. 1 of the sewage plant was founded during the 1996 excavations, the cross-section of a pit was observed. The dark, black filling extended into the removed upper surface layer (Fig. 3). This destruction layer appeared at a number of places during the excavation, e.g. at the features no. 13 (Fig. 9. 1–2) and no. 20 (Fig. 13. 3), which were identified as houses. The spots of the archaeological features appeared under the destruction layer.

It is uncertain how the thin soil layer of ca. 1 m, which yielded a few objects, formed on top of the destroyed settlement. This is also of interest from an excavation technological point of view. It is certain that grapes used to be cultivated on Kápolna-domb. Ploughing may have turned the soil over down to a depth of 120 cm, which explains why the artefacts came to the surface. The hydrological map of the area, on which the buildings to be constructed were marked, shows that the hill is narrow on the western side and the slope becomes steeper towards the edge (Fig. 4). The 1:50,000 scale map (Fig. 1. 1) also shows that the hill is surrounded by a rampart with an omega-shaped outline. The outline of this rampart is still perceptible in the southeastern area of the ploughland, and today the hill is encircled by a green, grassy stripe (Fig. 5. 1–3), identified as a trench which is deeper than the remains of the rampart. The Sajó stream also eroded the rampart in the past 3,000 years.

Köröm-Kápolna-domb is ca. 5 m high today. One meter of the upper soil layer was removed during excavation. According to the height data specified on the maps, the original height of the elevation must have been 6.5–7 m. The Map of the First Military Survey, prepared in 1784 and now stored in the Museum and Map Collection of Military History (ref. no. XXII–15), shows that the Sajó stream flowed right in the vicinity of the village of Muhi. However, there was another streambed that branched out from the Sajó somewhat north of Muhi (Fig. 6), and meandered to the east on the left side of the Sajó, almost perpendicularly to the main stream. In the middle of the floodplain area it bifurcated. Both branches crossed the floodplain; they surrounded the hill, and then flowed into the marsh in a southeastern direction. This streambed is certainly artificial, signified by the immediate and almost right-angled turn it takes at Köröm. It must have aimed to channel water into the omega-shaped trench of Kápolna-domb, which was otherwise open to the west (Fig. 1. 1). The zone between the two branches may have been used to pasture animals as in a kind of natural sheepfold.

According to the comprehensive map (Fig. 4), the whole area of the hill was habited. On the western fringe, feature no. 85, and on the northern, features no. 69–70, 72–73 and 75–77 were brought to light. Feature no. 1 was unearthed on the northern edge of the dig area, while features no. 45–52 on the northeastern fringe, and features no. 71, 74, and 84 on the southern edge. It was concluded that in a difficult period of the settlement's life, the hilltop was fortified with a rampart and, presumably, with a wattle-and-daub wall with a palisade on the top, similarly to the reconstructed fortification at Teleac beside the Maros River (VASILIEV–ALDEA–CIUGUDEAN 1991, Fig. 30. 13; Fig. 33. 10). After the settlement had been destroyed, this fortified upper wall collapsed into the water trench and was partly swept into the fort by the water. Later, when land cultivation started on the hill, the remaining wall parts must have been leveled, and the ancient settlement was covered with a new layer of soil, keeping the spots of archaeological features underneath from appearing on the surface.

Research shows that large earthworks and water trench fortifications were first built by people of the Piliny Culture. The site of Vilmány-Haraszti-dűlő, situated on the left bank of the Hernád stream, is an example (B. HELLEBRANDT 2003c, 69–84; B. HELLEBRANDT–CSENGERI 2011, 252; see also B. HELLEBRANDT 2004, 171–186). These forts follow the same spatial pattern: the settlement is fortified with a rampart and a trench, and there is an area surrounded by water where the animals were kept. Burial mounds are often discovered in the vicinity.

These earthworks and forts with water trenches were built at locations of strategic importance, that is, at crossing points on the left bank of the Sajó and Hernád. There has always been a ford on the Sajó stream at Köröm, there is a regular ferry operating here even today. A number of artillery shells were found on Kápolna-domb during the excavation, which is probably due to the fact that the crossing point was targeted in World War II. One may assume that the earthworks and forts with water trenches built on the left bank of the Hernád and Sajó in the Late Bronze Age ensured the maintenance of the crossing point and also served as a means of defense for the Gáva Culture borderzone.

Houses. Features no. 20 and no. 70 were typical houses laid out in a regular circle plan. Both the houses of feature no. 20 and no. 13 (the latter is an oval-shaped house) had circular entrances. The house of feature no. 16, as well as feature no. 8 of the excavation led by Kemenczei had oval shapes. The house of feature no. 16 had a widening, arched entrance, similarly to the house of feature no. 22a and, probably, that of feature no. 40. The sidewalls of houses SNR 042 and SNR 043 faced each other in a fan-like fashion, with the entrances situated on the end where the distance between the two houses was largest.

The size of the houses was as follows:

Feature no. 10: 450 x 435 cm, ca. 20 m²

Feature no. 13: 320 x 250 cm, that is, 8 m²

Feature no. 16: 420 x 435 cm, ca. 18.3 m²

Feature no. 20: 420 x 430 cm, ca. 18 m²

Feature no. 70: 458 x 380 cm, that is, 17.4 m²

Feature no. 22a: 420 x 360 cm, ca. 15.1 m²

Feature no. 40: 530 x 340 cm, 18 m²

Feature SNR 042: 342 x 310 cm, ca. 10.6 m²

Feature SNR 043: 364 x 316 cm, 11.5 m².

The houses no. 13, SNR 042 and SNR 043 are somewhat smaller than the others, although it must be added that house no. 40 was partially damaged by a bomb shell, and the size of house no. 10 is also only a rough estimation. The one meter deep layer of soil that had been removed was taken into consideration when depth data was calculated and the site plan prepared. When it was possible to observe the destruction layer, it became clear that this layer was identical to the layer of the Gáva Culture settlement. Therefore, one meter was added to the depth data in the excavation documents. The floor level of house SNR 043 was the highest, situated in a depth of 26–44 cm. House no. 10 was 54 cm deep, while house SNR 042 measured 4–58 cm in depth. House no. 22a extended 33–75 cm deep, while the depth of house no. 40 was 39–106 cm. In these two cases, however, later clay extraction altered the depth of the features. The houses no. 13, no. 16 and no. 20 were 110 cm, 87 cm, and 135 cm deep, respectively. No pounded clay floor was discovered; the hard surface brought to light in house SNR 043 is rather part of the subsoil. There was no sign of plastered hearths either, only fragments of mobile hearths were discovered. Most houses were 80–100 cm deep under floor level.

Houses are mostly oriented in a NE–SW direction, but there was considerable variability. House no. 16 was oriented along a NW–SE axis, while house no. 20, the abandoned house no. 40, as well as SNR 042 had an almost precise north-to-south orientation. SNR 043 was oriented in an east-west direction. Feature no. 8, the house excavated by T. Kemenczei (KEMENCZEI 1984, 62, Fig. 22) was oval-shaped and 520 x 380 cm in size. This feature measured 20 m² on the surface, however, as the walls sloped inwards, the house's actual size on its floor level was only 320 x 270 cm, which means 8.6 m² of useful floor surface. Gábor V. Szabó in his PhD thesis (V. SZABÓ 2002, 76, footnote 76; 2004, 139, footnote 9) suggested that this house was rather a clay extraction pit, based on its shape. It cannot be excluded that it was used for clay extraction after abandonment, similarly to houses no. 22a and 40. In the light of the results yielded by the 1996 and 2014 excavations, features no. 8 and no. 12, described by T. Kemenczei, can be classified as houses as well.

The excavated houses clustered on the widest part of Kápolna-domb, arranged along a NE–SW axis on the western side of the hill. The slope made it easy to access the water in the fortification trench, which may have been a crucial factor. No wells were found in the survey area.

An analogy of the Köröm houses was brought to light at Borš, in present-day Southeast Slovakia. This oval house was 16 m² in size (400 x 400 cm), oriented in a NE–SW direction, and represents the oldest phase of Gáva Culture in the area (GAŠAJ–OLEXA 1979, 247, Fig. 1. 258). Houses dated to the Late Bronze Age and associated with the Gáva Culture were discovered at Mezőkeresztes-Cethalom as well. At the latter site, house no. 19/D was rectangular-shaped with rounded corners, although its northwestern corner was destroyed and only hypothetically reconstructed. It was oriented

in a NE–SW direction, 105 cm below ground level, and measured 560 x 390 cm. There was a pit in the southwest corner of the house. It was 19 cm deeper than the floor level and extended under the wall; parts of it could be observed on the other side of the wall as well. Feature no. 98 (a house), brought to light at the same site, was 250 x 250 cm and 145 cm below the present ground level. There was a 47 cm deep, circular pit in the southeast corner. This house was dug into an extremely hard type of clay which forms the subsoil in the area (WOLF–SIMONYI 1995, 6–7, Figs. 5 and 7), similarly to Köröm-Kápolna-domb. Oval-shaped houses similar to those discovered at Köröm were built by the Etruscans as well; these also had a central post hole, that is, a post that supported the roof (BURANELLI 1992, 36). Oval-shaped, above-ground huts are known in the form of burial urns from Vulci (REICH 1987, 75), dated to ca. 800 BC.

The partially preserved house no. 10 had an oval-shaped recess beside the eastern wall, south of the central post hole. The pit was 140 x 100 cm large and 30 cm deeper than the floor. The fully preserved house no. 16 had two of these large, oval-shaped pits on the eastern side (B. HELLEBRANDT 2015, Fig. 4. 1). The pit closer to the entrance was bigger, 142 cm long and 48 cm wide, while the second, smaller pit was 110 cm long and 40 cm wide. Both features were 21 cm deep. Two small, elongated recesses were observed in house no. 20 as well: one east of the central post hole, and another west of it. Similar phenomena have been documented from Late Celtic houses. At the site Mezőkeresztes-Fűzfás, on the northern side of house no. 7, a trench 60 cm in length and 19 cm in width was observed (B. HELLEBRANDT 2013, Fig. 8). A similar phenomenon, that is, a trench 200 cm in length and 30 cm in width, interpreted as remains of a partition wall, was brought to light at Balatonmagyaród-Kiskányavár, feature no. 8 (HORVÁTH 1987, 62, Fig. 7. 2). Small, 30–50 cm deep pits dug into the floors of houses at Tiszalök-Rázompuszta were identified by István Méri as seats (MÉRI 1952, 60). Júlia Kovalovszki documented two houses in the Árpád Period village excavated at Szarvas-Rózsás (KOVALOVSZKI 1960, Fig. 4. 1). House no. 1 measured 240 x 300 cm, and its floor was 117 cm deep. An 80 cm long section of its wall was preserved. The house's pit was filled up with ash and clay. An oval-shaped pit, measuring 95 x 55 cm, came to light next to the southwest corner of this house. The flat bottom of the pit was 48 cm deep measured from the house's floor level, and its walls narrowed downwards. House no. 2 at the same archaeological site was 280 x 320 cm in size, 120 cm deep, and had two pits. One of these was situated in the southwest corner of the house, this was an egg-shaped pit, 90 x 65 cm in size and 32 cm deep, with sloping walls that narrowed downwards and a basin-like bottom. The second pit measured 60 x 40 cm, was 16 cm deep, its bottom was flat and its form was identical to those excavated at Rázom. Kovalovszki also interpreted these as seats or working pits used in domestic activities, such as spinning and weaving. None of the houses at Szarvas had plastered floors.

No traces of wear or damage that may have been caused by people sitting down or moving their legs were observed on the pits excavated at Köröm. Therefore, their utilization as working pits is unlikely, which is also supported by ethnographic and medieval archaeological evidence. Beehive-shaped pits came to light during István Méri's excavation at Túrkeve-Móric; these were present in houses no. 4, no. 8, no. 9 and no. 14. He hypothesized that these were used to store food, perhaps in wartime (MÉRI 1954, 146). No grains were recovered from them. At Gelej-Sinkahalom, a Late Celtic house (no. 10) featured a pit that extended under the wall next to the entrance (B. HELLEBRANDT 2013, Figs. 35–36). At Köröm-Kápolna-domb, feature SNR 053 must have been a storage pit associated with house SNR 042. This pit also extended under the house's wall and yielded a storage vessel fragment. The ethnographer Nándor Ikvai argued that such pits were used as substitutes for storage jars (IKVAI 1966, 345–346). All this suggest that pits inside houses were used for storing food and keeping it cool, and people utilized such features in the Late Bronze Age, the Late Iron Age as well as in the Middle Ages.

Storage pits, refuse pits, and clay extraction pits. Ethnographic research considers underground grain storage to be the oldest technique of preservation (IKVAI 1966, 343–344), a method that was widespread in Europe. It was most common in Central, Central-Eastern and Southern Europe. Storage pits dating back to the 11th–13th century were brought to light at Tiszalök-Rázompuszta (MÉRI 1952, 60), Pécs-Tettye (PARÁDI 1959, 131) and Szarvas-Rózsás (KOVALOVSZKI 1960, 37). These pits were pear-shaped, their greatest breadth is 150 cm and they are 225 cm deep. However, none of them yielded grains. Grain storage pits used in the 17th–19th century were similar to their predecessors, and they provide the basis for reconstructing the use of archaeological storage pits. The dense, clayey soil of Köröm-Kápolna-domb was ideal for digging pits. Such soils are moderately alkaline, and so they keep fungi from thriving (IKVAI 1966, 359). Old, abandoned pits were not marked in any way, and when an old pit was discovered during digging, people usually left the dig unfinished and found a different place for the new pit (IKVAI 1966, 362). This may have been the case with the pits of feature no. 17 on Köröm-Kápolna-domb, where one pit was dug into another (Fig. 29). The same was observed at features SNR 015 and SNR 016 during the 2014 rescue excavation. When they ceased to function as rooms of storage, the pits were disinfected by fire and smoke, and so the natural lime present in the soil aggregated on the pit walls as mortar (IKVAI 1966, 358). The same process must have taken place at feature no. 42 as well (Fig. 35. 2).

In ethnography, pits are named after the shape of their mouth and outline. Some of the pits brought to light at Köröm-Kápolna-domb were beehive-shaped, with funnel-shaped necks (Fig. 3). Beehive-shaped pits are seen in Fig. 25. Of the beehive-shaped pits, only feature no. 63 was well enough preserved to measure the mouth, which was 160 cm wide. The greatest width of the pits varied between 136 cm and 240 cm. Their depth, measured from the destruction layer (that is, without the additional one meter of soil that later covered the settlement) was 38–110 cm.

The circular or pear-shaped grain storage pits usually had cylindrical necks, according to ethnographic observations (IKVAI 1966, 349). Their size varied according to need. Fig. 27 depicts rotund grain storage pits with rounded bottoms and cylindrical necks, discovered on Köröm-Kápolna-domb. Feature no. 42 is of special interest; this egg-shaped pit corresponds to type 9 in the classification system of ethnographer N. Ikvai (IKVAI 1966, 362, II. t. 9). This type was usually dug into medium-hard and hard ground. The pit's mouth was somewhat oblique and widened towards the top, similarly to a pot. Pits similar to those shown in Fig. 27 were found at Rázom during J. Kovalovszki's excavations, next to the 10th-century Árpád Period houses. Neither plastering nor firing was evidenced (KOVALOVSZKI 1960, 39–40). Grain storage pits of various shapes came to light during the archaeological survey of Túrkeve-Móric by I. Méri. They yielded no grain (MÉRI 1954, 147), but grain was also absent in the ethnographically documented examples (IKVAI 1966, 365). In ethnography, the rectangular-shaped pits are also called “burial pits”, or burial-shaped pits. These were shallow pits with wide mouths that made the stored grain go bad rather quickly (IKVAI 1966, 348, Fig. 9). Such rectangular pits were found on Köröm-Kápolna-domb in feature no. 7 (Fig. 26, Fig. 28. 3); this was 266 cm long, 100 cm wide and 86 cm deep. Feature no. 18b was similar, 240 cm long, 95 cm wide and 45–51 cm deep. The Köröm pits were filled with rubble. In feature no. 7, wattle-and-daub as well as fired clay fragments were found, while feature no. 18b was filled in with wattle-and-daub, ash and secondarily burnt pottery shards (Fig. 42). Pottery fragments from features 18a and 18b were identified as matching during restoration.

So-called *burial-shaped pits* came to light during Zsolt Gallina's excavation of the Köröm-Kápolna-domb in 2014. SNR 008 was one of these. Its elongated, oval-shaped spot was 154 cm long, 88 cm wide and the pit was 24 cm deep, filled with fragments of wattle-and-daub. Feature SNR 015 measured 130 cm in length, 84 cm in width and was only 7 cm deep. Feature SNR 016 was 206 cm long, 116 cm wide and 69 cm deep, with a rounded bottom. Feature SNR 018 measured 132 cm in length, 114 cm in width and 74 cm in depth; its spot had an elongated oval-shape, and the pit itself was filled with rubble. A number of circular pits came to light on Kápolna-domb (Fig. 28). Fig. 34 shows a photo of feature no. 32; two post holes are visible on the pit's wall, ca. 14 cm below the mouth, and there are two similar holes on the opposite side. This phenomenon may be interpreted as remains of a trap. Ikvai documented several old grain storage pits that were turned into traps for catching wild game (IKVAI 1966, 369). Mihály Márkus mentions that sometimes the pit's mouth was covered, a bait was placed on top, and the construction was used to catch hare (MÁRKUS 1937, 348). Feature no. 32 may have been used in beekeeping as well. Features no. 21 (Fig. 27. 5), no. 28, no. 29 and no. 33 (Fig. 33. 1–3) may also be associated with *beekeeping*. There was a small, tunnel-like opening on the pits' bulgy sidewall, directed upwards. In the case of feature no. 21, this small opening had a rectangular cross section and continued on the surface as a small trench (Fig. 27. 5). Feature no. 29 had an oval-shaped opening, while feature no. 33 had a smaller, circular one. The function of these holes and, therefore, the pits themselves is unknown. The small size of these openings may suggest their use in beekeeping. Bees sometimes habit holes in the ground, especially in areas where trees are scarce. Partitioned hives were sometimes created by digging a cavity into the ground under a full hive, and so the bees continued to build their nest and honeycomb in the pit itself (ÖRÖSI 1952, 87). In Transylvania as well as in the swampy areas of Sárrett, beehives were covered with cones made of reed, straw and mud. Béla Gunda argues that this custom is a remnant of ancient European beekeeping (SZABADFALVI 1956, 475). Bee skeps made of wicker were used in plain areas. In order to provide some internal structure for the bees onto which they could attach their honeycomb, small sticks were placed into the skep, two in the small and four in the large skeps. The sticks were positioned perpendicular to the skep's opening so that they could support the comb in an ideal manner (BOROS 1963, 60). Marietta Boros mentions one example from Mánfa, when bees were not housed in specifically made hives but in a jar for storing grain and beans, transformed into a beehive by a farmer in 1957 (the object is now stored in the Museum of Pécs; BOROS 1963, 72, Figs. 35–36). Here, the sticks were fixed on the sidewall and tied together in the middle. This solution reminds one of feature no. 32 at Köröm, where sticks must have been positioned to form a saltire (Fig. 34). There may have even been four rods that were tied together, similarly to the beehive of Mánfa. Rod holes situated under each other, as seen in feature no. 42, may also be identified as structures of old European beekeeping. So far, the earliest – and indirect – evidence for beekeeping in the area of present-day Hungary comes from the Roman Period, in the form of honey-cake moulds (H. KERECSENYI 1969, 5, footnotes 18–20).

Feature SNR 009 had a rectangular shape with round corners. It was 120 cm long and 86 cm wide, while it measured 13 cm in depth. A huge post hole was situated in the middle of the pit's bottom; it was 24 x 42 cm in size, 20 cm deep, with a flat bottom; this was numbered as feature SNR 046. There was orange-colored, burnt soil on the bottom of both the pit and the post hole. A similar recess was observed in feature no. 82 (Fig. 28. 9): here the pit was 49 cm deep, with

a 10 cm deep hole in the middle, 16 cm in diameter. The pole was pointed in both cases, and the post holes yielded no artifacts. As for their use, these pits may have had a role in rituals, although there are no clues except for the existence of the pits themselves and the burning marks on their bottom.

A similar, elongated feature, dating back to the Neolithic and identified as a shrine, is known from the Aggtelek Cave (KALICZ 1974, Fig. 19). Analogies from the Scythian-Hallstatt period (KEMENCZEI 2009, 183, Fig. 1. 11–12) are documented from Bajč (Slovakia) (TOČÍK 1964, 168), Udvard (Dvory nad Žitavou, Slovakia) (PAULÍK 1957, 82, Fig. 1) and Cseke (Čaka, Slovakia) (VLADÁR 1962, 123, 1–2). A Celtic Period analogy was published from the site of Pákozd (PETRES 2012, L–Z, 1437–1438).

Feature no. 28 is especially interesting (Fig. 25. 6, Fig. 32. 1–2), in which a partitioned pedestalled bowl was found upside down in a layer of ash and burnt rubble (Fig. 49. 1–2). A head and body fragment of an animal figurine was discovered at the same place among pottery shards. János Makkay discussed bowls placed upside down (MAKKAY 1963, 6). He traced this custom to the southern part of Europe, where bowls used this way were believed to trap unwanted entities, as a “Pandora’s box”. As an early example six large storage jars may be mentioned, excavated from a pit by István Ecsedy at Zók-Várhegy in a Somogyvár-Vinkovci settlement (area C, part 2). These were also placed into the pit upside down. The archaeologist hypothesized that the jars were forbidden to use anymore and so they were buried (ECSÉDY 1983, 71). Another six jars were found upside down in feature no. 887 of Oszlár-Nyárfaszög, in a fill of ash and charcoal (KOÓS 2003, 121–128). Researchers more-or-less agree that vessels interred this way represent “sacral waste” (EIBNER 1969, 47–48; STAPEL 1999, 139–141, 263–264). A large, beehive-shaped pit at the site of Muhi-3. kavicsbánya yielded a two-handle jar lying on its side, into which a small cup with a single handle was placed on a layer of ash, turned upside down. The archaeologist interpreted this phenomenon as a ritual context (KOÓS 2015, 139–141).

Some of the *pits* were interpreted as places used for *clay extraction*. Such pits were identified in feature no. 17, no. 22b (Figs. 18–19), no. 24 (Fig. 20. 1), no. 31, no. 43, no. 50, no. 53, no. 55–56 (Fig. 20. 2), no. 59, no. 61, no. 65, no. 69–70, no. 76–77 and no. 83. Features no. 23 and no. 37 had amoebiform shapes. Features no. 19, no. 27, SNR 010 and SNR 011 (with SNR 012, SNR 051, and SNR 050 within) were kidney-shaped. Features no. 4, no. 6, no. 8, no. 18a, no. 47, no. 64, and no. 78 were all shallow pits, with bulgy sides and more-or-less circular cross-sections. Features no. 34–35, no. 60, no. 68, and no. 73 were oval-shaped; feature no. 30b had a bulgy sidewall. Features no. 1–3, no. 5a–b, house no. 13, feature no. 18a–b, house no. 20, features no. 22b, no. 23, no. 28, and no. 30b had ashy fills. Features no. 7–8, no. 18, no. 28, as well as SNR 008, SNR 054, and SNR 074 were filled with rubble. Pits that yielded no artifacts were usually shallow, as in the cases of features no. 6, no. 25, no. 39, no. 52, no. 54, no. 73, no. 81, and SNR 018.

By comparing the depth data of the beehive-shaped pits, the grain storage pits, and the rectangular-shaped storage pits, it becomes clear that the bulgy-sided grain storage pits were the deepest, while the rectangular ones were moderately deep and the beehive-shaped ones were relatively shallow.

As discussed above, different types of pits were present in the Late Bronze Age Gáva Culture settlement on Köröm-Kápolna-domb, even if these are shallower than those dated to two thousand years later. Such pits have no connection to the economy of the feudal era (IKVAI 1966, 370), but in my view, their use may be triggered by the natural environs and a certain level of agricultural development, similarly to the presence of different house types (BÓNA 1973, 66–67; B. HELLEBRANDT 2013, 103).

Burials. In the Gáva Culture, the dead were usually cremated. Three mounds are depicted on the slopes of Köröm-Rétföld in the map of the First Military Survey. There is another mound south of the village Muhi, near the artificial riverbed of the Sajó. Northeast of the Kápolna-domb, in a ca. 5 km distance there is the geographical name Halom-dűlő, seen on both the 1:50,000 (Fig. 1. 1) and 1:10,000 scale maps. It is a question for further archaeological research whether there is any connection between the people interred in the mounds and the people who once habited Kápolna-domb. A pottery fragment (inv. no. 99.36.1212) excavated from a house in feature no. 16 may point to a burial ritual. Judit Z. Abonyi, who restored the pottery from the site, observed a stripe of resin on the inner side of the fragment. Pottery with resin stains, used in cremation, has been documented from the Celtic Era (HELLEBRANDT 1999, 95–96). During the 2014 rescue excavation, Zsolt Gallina discovered two human skeletons interred in an abnormal position in the beehive-shaped pits of feature no. SNR 020 (these unusual burials will be examined and published by Ágnes Király).

Pottery, vessel types. Pottery represents the bulk of the artifacts, including household pottery and ornamental bowls alike. They are varied in terms of size, shape and ornamentation. Most pottery fragments came to light from feature no. 18b, they were all burnt (Fig. 42).

Among these, there are *vessels with conical neck* (or, as it was formerly known, Villanova-type urns) (Fig. 42. 1), and large, *rotund vessels that narrow to the base* (Fig. 42. 3). The pot shown in Fig. 42. 2 also has a protruding shoulder and a curved neck. Fig. 42. 4 shows a pot with a long neck.

A *stubby pot with curved neck and everted rim* is known from feature no. 30 (Fig. 43. 1). The artifact discovered in feature no. 46 (Fig. 43. 5) may also be classified as a pot. Other pots were brought to light from features no. 24, no. 51, and no. 63 (inv. nos. 99.36.2130; 99.36.3157–3158; 99.36.3162; 99.36.3456; 99.36.3458).

The *large cups with handles and interior ornamentation* are decorative objects. It is a question whether these were ornamental objects used on special occasions. The cups shown in Fig. 44. 1–4 and 7–8 are very similar morphologically. Cups with a wide mouth and ornamented inside surface were found in features no. 63 and no. 30 (inv. nos. 99.36.3368 and 99.36.2358). The artifact discovered in feature no. 8 is also similar (Fig. 48. 13), as well as the one brought to light from feature no. 20 (Fig. 44. 5–6 = HELLEBRANDT 2015, Fig. 4. 4). The latter object is ornamented with wavy and straight lines (B. HELLEBRANDT 2015, Fig. 4. 3), and has a braided rim and a channeled body. These handled cups have wide mouths of 15–22 cm in diameter, and are 6.4–10 cm high. They are usually brown on the outside, while their inner surface is black, polished and ornamented.

Handled mugs, household pottery. The mug that came to light from feature no. 30 is ornamented (Fig. 45. 1). The one found in house no. 22 has similar decorative channeling (Fig. 52. 5) and a handle. A small pottery fragment from feature no. 40 shows oblique channel decoration (Fig. 48. 2). House no. 2 yielded a deep cup with a handle (Fig. 45. 2); its inner surface is ornamented by wavy lines that become straight at the bottom. The height of the object is 7.3 cm. An artifact similar in size but with a shorter neck and a less elaborate form was discovered in feature no. 28 (Fig. 45. 3). This one is 12.2 cm high. Fig. 45. 5 shows a mug from feature no. 63. Its body resembles the cup shown in Fig. 44. 1–2, although it is less bulgy and has a higher rim. It can be classified as a simple household mug. The mug from feature no. 51, however, has a special shape (Fig. 45. 4). This artifact is burnt red. A cup with cylindrical sidewalls, similar to those shown in Fig. 45. 4 and Fig. 47. 9, has been documented from Transylvania (CIUGUDEAN 1994, Fig. 5. 9–17). The mug from house no. 16 is barrel-shaped, roughly formed (Fig. 45. 7). A similar object was found in house no. 20 (Fig. 45. 6), but the rim of the latter has a wavy line; it is 6.4 cm high. Simple household mugs with handles were also found in Alba Iulia (LASCU 2012, III. t. 11). The mug from house no. 70 (Fig. 45. 8) may be identified as a predecessor of handled mugs known from the Scythian era. A mug documented from Plešany has similarly shaped handles (DEMETEROVÁ 1986, III. t. 5, 7). Analogies for the artifacts shown in Figs. 45. 1, 3–4 were identified at the site of Diviaky nad Nitricou (VELIAČIK 1991, Fig. 39. 1, 6, 14). Á. Király hypothesized that household mugs were, in fact, small-sized versions of the large handled cups and pots. Handled mugs with both straight and rotund bodies are known from a burial at Tiszabura, in the Middle Tisza Region (KIRÁLY 2012, 7. t. 1–2).

A small, 3.3 cm high *strainer* was found in house no. 20 (Fig. 46. 1–2). The body was perforated from the inside; the external layer of clay scaled off around the small holes.

Feature no. 30 yielded a *bowl with inverted rim* (Fig. 46. 5). The two *bowls* from house no. 20 have *short, slightly curved necks and protruding shoulders* (Figs. 46. 3–4, 6). The bottom of the bowl shown in Figs. 46. 3–4 was pressed from the outside and is concave on the inside. Its shape resembles that of the large vessel shown in Fig. 46. 6. A vessel found at the settlement excavated at Borša may be cited here as an analogy for this shape (DEMETEROVÁ 1986, Plate I. 12). The strongly protruding shoulder resembles the more elongated pots of the Lausitz Culture (KUJOVSKÝ 1994, 7–8).

A thick rim and belly fragment from feature no. 64 probably comes from a household vessel (Figs. 46. 7–8). It is burnt and sooty, with a burnt substance on its inside surface which, in all probability, represents food remains, as the restorer Judit Z. Abonyi pointed out.

Large bowls with internal decorations are shown in Figs. 47. 1, 3, 5. These are brown on the outside and polished black on the inside. Figs. 47. 1, 5 show objects from feature no. 61. Their rim is inverted, the rim bevel is decorated with incisions; their bottom is convex on the outside and concave on the inside, with a four-partite channel decoration. The lower segment of the inside surface is decorated with channels. Bowls from feature no. 61 (Fig. 47. 1) and no. 77 (Fig. 47. 3) are ornamented with incised floral motifs of six or four lines under the rim.

A large ornamented bowl was brought to light from house no. 10 (Fig. 47. 7). Its rim is broadly everted and is decorated with horizontal, smooth channels. Its bottom is convex and polished black on the inside, and brown on the outside. The rim is 73.5 cm long and 21 cm high. A fragment of another ornamented bowl with a similar rim was discovered in feature no. 40; in the latter case, the rim is decorated with incisions and, in the lower segment, smoothed channels.

Among the small household vessels one finds bowls with a pronounced foot, such as those from features no. 18 (Figs. 47. 6, 9) and no. 46 (Fig. 48. 12). Most of these have bulgy or slightly bulgy walls (for the latter, the burnt fragment from feature no. 18 is an example, see Fig. 47. 9). Similar household bowls were documented in the archaeological assemblage of Somotorská hora (PASTOR 1958, Fig. 4. a–c). Bowls with slightly bent rims and rotund bodies were found in features no. 22, no. 20 and no. 18 (Fig. 47. 2, 4, 8), as well as in feature no. 53 (Fig. 48. 11). Analogies are known from Borša (DEMETEROVÁ 1986, Plate I. 10). The vessel from feature no. 26 is a deeper bowl (Fig. 48. 8), similar to that discovered at Plešany (DEMETEROVÁ 1986, Plate III. 7). Some of the bowls with rotund bodies have knob handles; such objects were found in features SNR 011 and no. 41 (Figs. 48. 9–10). The artifact shown in Fig. 48. 9 has a bottom that is concave

on the inside. The vessel from feature SNR 011 (*Fig. 48. 7*) is a small bowl to which an everted neck was attached, with knob handles at the greatest diameter and an omphalic bottom. The small bowl from feature SNR 042 has a similar shape (*Fig. 48. 5*); it also resembles the two pieces found in house no. 20 (*Figs. 46. 3, 6*). A similar but bigger vessel is represented by a shard from feature no. 69 (*Fig. 48. 1*). The deep bowl from feature no. 71 also has an omphalic bottom (*Fig. 48. 3*); its analogies are known from Borša (DEMETEROVÁ 1986, Plate I. 4). Feature no. 63 yielded a fragment of a somewhat deeper bowl (*Fig. 48. 6*).

The bowl fragment from feature no. 3 (*Fig. 48. 4*) has a wide rim and ornamental incisions directed from left to right. The outside surface of the rim of the bowl fragment from feature no. 84 shows a similar decoration, although the lines are directed from right to left (*Fig. 51. 7*). Analogies are known from the site of Terňa-Lysá stráž (BUDINSKÝ–MIROŠŠAYOVÁ 1992, Plate XII. 13). The fragment of a deep, rotund bowl or pot with a cylindrical neck was discovered in feature no. 40 (*Fig. 48. 2*).

Artifacts shown in *Figs. 47. 2, 6–9, Figs. 48. 11–12* and *Figs. 49. 8–9* resemble hand-shaped bowls known from the Scythian period.

Lamps and incense burners. Pedestalled bowls are known to have been present in the oldest pottery traditions. Nándor Kalicz argued in his book on the Neolithic that the practical function of pedestalled bowls (KALICZ 1974, Fig. 16) is still to be explored. A special fragment was brought to light at Köröm from feature no. 28 (*Fig. 32. 2*). Its rim is inverted. The pedestal itself was tubular (*Fig. 49. 1–2*), although it is only partially preserved. The bowl itself is bipartite and one half is further divided into two. The top of the small dividing walls as well as the rim is decorated with oblique lines. The bowl is black on the inside. The black paint ran over the rim and is seen under the rim on the outside as well; this paint is clearly distinguishable from the original, light outside surface of the bowl. The diameter of the mouth is 19 cm, the diameter of the bottom is 5.9 cm, the object is 5.5 cm high. The artifact found in feature no. 72 is a fine, small pedestalled bowl (*Figs. 49. 3–5*). Its rim is everted and decorated with channels. The bottom is concave on the inside with small channels around it. The pedestal is small. The bowl is brown on the outside and black on the inside, with a mouth diameter of 26 cm.

A fragment of a pedestalled bowl with thick walls was discovered in feature no. 71 (*Figs. 49. 6–7*). Similar vessels have been documented from Somotorská hora (PASTOR 1958, Fig. 6).

The bowl from feature no. 46 is also colored black on the inside (*Figs. 49. 8–9*). The somewhat inverted rim is ornamented with oblique incisions. This artifact has no pedestal. A dense substance that may have been stored in this vessel ran over the rim and left stains on the outside surface. The height of the object is 7.6 cm. Pedestalled, chalice-like artifacts were brought to light in Northwest Romania, from pit no. C63 at the site of Piricei-Kellertag (BEJINARIU 2010, Plate 19. 2). A miniature pedestalled bowl was found at Bracovce (BUDINSKÝ–KRIČKA 1976, Fig. 6. 1), and small ones are known from Gyoma-Kádár-tanya and Poroszló-Aponhát (V. SZABÓ 2002, Fig. 17. 8, Fig. 212. 3). This pottery type was widespread in a large geographical area (V. SZABÓ 2002, Fig. 37: Type XXXI. 32, 56) and was in use for a long period of time. Such artifacts were also discovered at Lechința de Mureș (Rayon Ludas) in present-day Romania (HORED'T 1963, Fig. 3. 2).

Small pedestalled bowls are known from the Scythian period as well. In Tápiószéle, a hand-made bowl with everted rim and ornamented inside surface was found in grave no. 7; the object was dated to the second half of the 2nd century BC (KEMENCZEI 2001, cat. no. 165). This artifact was 12.5 cm high. Another analogy is known from Csanytelek-Újhalastó (SCHOLTZ 2001, cat. no. 212). From the Celtic period, such objects have been documented at Kiskőszeg (HUNYADY 1942–44, Plate XXXIV. 4, 8); another one is known from Borsod County in Hungary (K. VÉGH 1969, XXV. t. 5), and a third analogy was found in Csóvár (HELLEBRANDT 1999, Plate III. 26). These bowls were probably used as lamps or incense burners, in which rosin and other scented substances were incinerated.

Small, or even miniature vessels have also been found in settlement assemblages. One such artifact is a tiny globular vessel from feature no. 13 (*Fig. 50. 13* = B. HELLEBRANDT 2015, Fig. 3. 2). This object is 2 cm high, with a mouth diameter of 4 cm, and a rim forming a wavy line. The miniature pot found in feature SNR 022 (*Fig. 50. 4*) is 3.5 cm high. From features no. 38 and SNR 020, small pots with wide mouths and everted rims were brought to light (*Figs. 50. 7, 11*). They are 4.7 cm and 9.2 cm high, respectively. The small pot discovered in feature no. 20 is flower base-shaped (*Fig. 50. 12*) and is 6.7 cm high. The pot from feature no. 28 (*Fig. 50. 14*) has small, pointy knobs under the rim; this object measures 5.6 cm in height.

Most of the small-sized pottery represent 5–10 cm high pots and bowls. A thin-walled black pottery fragment from feature SNR 002 (*Fig. 50. 1*) as well as a shiny black, delicate shard from feature no. 46 may have belonged to deep bowls with everted rims (*Fig. 50. 2*). Both these vessels were decorated with lines clustered into bundles. The deep bowl from feature no. 38 (*Fig. 50. 9*) was globular and measured 5 cm in height. A similar piece was catalogued under inv. no. 99.36.3710. The bowl from feature no. 23 (*Fig. 50. 6*) has almost vertical walls, although the object widens to the top, and its bottom is omphalic. Its height is 7.2 cm. Another vessel from the same feature has an inverted rim decorated with a braid pat-

tern; its bottom is also omphalic (Fig. 50. 3). This object is 6.1 cm high. The bowl found in feature no. 26 (Fig. 50. 5), and another small one whose fragments were discovered in features no. 71 and no. 84 (Fig. 50. 8), had rims forming a wavy line. Similar rims have been documented from the sites of Somotorská hora (PASTOR 1958, Plate I. 2–5), and Somotor (DEMETEROVÁ 1986, Plate VII. 6). In Romania, a pot with a similar rim was found at Vlaha Pad (NAGY-GOGÁLTAN 2012, Plate 17. 1). The shard found in feature no. 2 at Köröm (Fig. 50. 10) probably belonged to a small but deep bowl; its rim and neck are everted. The surface of this artifact is burnished, and the rotund belly is ornamented with vertical channels. This bowl is 4 cm high. As it is shown in Figs. 50. 1–7, 9–10, many of these small vessels are black on the inside.

The 2.9 cm long, cylindrical, drilled pottery fragment brought to light from feature no. 46 may have belonged to a *biberon* or *feeding bottle* (Fig. 58. 3). According to Clemens Eibner, such artifacts were in use in the eastern region of Central Europe (EIBNER 1973, 144–199). Further archaeological sites were added to Eibner's list by G. V. Szabó (V. SZABÓ 2002, 53, Fig. 37: Type XXXIV. 28). The small biberon from Köröm may have been used the same way as the intact one found at Budapest-Békásmegyér (KALICZ-SCHREIBER 2010, 197, Plate 4).

Bowls with inverted, channeled, and impressed rims (e.g. Fig. 51. 7–8). On these artifacts, incisions on the outside surface are always directed from left to right. The shard in Fig. 51. 7 has a segmented rim, shaped by the right hand. The big bowl from feature SNR 053 has a broadly everted rim that almost forms an angle (Fig. 51. 8). It is embellished with channels directed from left to right on the outside, as well as a bipartite knob. This object is 21 cm high, and the circumference of the rim measures 36 cm. The shard from feature no. 71 is a belly and rim fragment (Fig. 51. 1–2). Another shard from the same feature has an inverted rim (Fig. 51. 3). There are incisions on the inside of the inverted rim. This piece is black and polished on the inside, the rim fragment is 4.2 cm long. A very similar piece was discovered in feature no. 74 (Fig. 51. 4); this bowl had a strongly inverted rim, polished black on the inside. A fragment from feature no. 71 has a slightly inverted, wrapped turban rim (Fig. 51. 5); this piece is also polished black on the inside, while its outside surface is stained, and decorated with sketchy incisions or brushes. The length of this rim fragment is 6.5 cm.

Handle forms, knobs and perforations. Some of the vessels are equipped with long or short loop handles, or lug handles. The cup from feature SNR 011 (Fig. 52. 1) is nicely ornamented on the inside. Fragments of a similar cup with a wider mouth came to light from feature no. 23 (Fig. 52. 3); the sidewall of this piece was pressed in when the handle was attached to the rim. Analogies are known from the sites Somotorská hora (PASTOR 1958, Fig. 3) and Alba Iulia (LASCU 2012, Plate IV. 1–2).

Knobs made it easier to hold the pots; such protuberances are seen on Fig. 42. 3 and Fig. 43. 6. Divided knobs appear frequently, e.g. on the small-sized pot from features no. 46 (Fig. 43. 5) and no. 70 (Fig. 52. 13). Similar knobs have been documented from a settlement at Šebastovce (DEMETEROVÁ 1986, Plate IX. 4–6). The small bowl from feature no. 71 has a projecting knob under the rim (Fig. 52. 14); similar knobs were observed on the pots from feature SNR 023 (Fig. 52. 15) and no. 77 (Fig. 52. 16). A special knob that was created by pressing the sidewall outwards is seen on the belly of a large vessel brought to light from feature no. 18 (Fig. 42. 3). A pot fragment from feature no. 30 has an identically formed knob (Fig. 53. 3); in this case, the channeling extends over the knob, following the curve of the sidewall, similarly to the bowl with an inverted rim from feature no. 41 (Fig. 53. 5).

Applique knobs with a hollow top surface were observed on fragments from features no. 60 (Fig. 55. 20) and no. 70 (Fig. 55. 16).

Vertical channels on the pots may be interpreted as ornaments as well as features that made it easier to hold the pots (Fig. 42. 1; Figs. 53. 3–4; Fig. 54. 2).

Holes and rows of holes were observed on a number of fragments. In the case of small-sized pots these may have been used to hang them up. One such object was found at Köröm-Rétföld as a stray find; other examples were recovered from features no. 30, no. 50, no. 59, and SNR 043 of Kápolna-domb (Figs. 52. 6–10). The sidewall of a huge Scythian period vessel from Muhi-Kocsmadomb is also perforated (KEMENCZEI 2009, 40. t. 5). The small, globular vessel found in grave no. 108 at Békásmegyér was perforated under the rim; a rotund urn discovered in grave no. 150 has a hole on its neck, while another bowl from the same grave was drilled on its side (KALICZ-SCHREIBER 2010, Plates 52. 8; 67. 10; 7. 17). A vessel documented from Kaba-Bitózug was perforated on its side, and another fragment from the same site has four of these holes (V. SZABÓ 2002, Fig. 175. 4, Fig. 185. 2). A bottom fragment of a bowl, found in feature no. 6 of Muhi-3. kavicsbánya, shows six perforations arranged symmetrically around a central hole (KOÓS 2015, Plate 5. 3). In the latter case, the archaeologist took into consideration both practical and ritual reasons for perforating the bowl (KOÓS 2015, 146, footnote 19). It is worth to mention in connection with the theory on “the hole of the spirit” (L. NAGY 2012, 256, 268) that such perforations have long been known in Celtic assemblages, and restorer J. Z. Abonyi documented traces of rosin on vessels brought to light from graves that were unearthed at my excavations. One may conclude that these vessels played some role in rituals (HELLEBRANDT 1999, 95–96). Vessels perforated on their bottom were found at the Late Bronze Age sites of Tibava and Velyky Bereznyj as well (BUDINSKÝ-KRIČKA 1963, Fig. 5. 1; 1976, Fig. 8. 1, Fig. 13. 1).

Other ornaments on pottery. A heavily burnt pot shard from feature no. 65 was decorated with wavy lines, arranged into three–four bundles, filling the space between the three vertical cordons on the pot's belly (Fig. 54. 2). Bundles of wavy lines ornament the sooty sidewall fragments from the same feature (Figs. 54. 1, 3). Similar fragments were brought to light at Köröm during the 1969 rescue excavation (KEMENCZEI 1984, Plate CXLII. 7, 9), as well as at Somotorská hora (PASTOR 1958, Plate IX) and Baks-Temetőpart (V. SZABÓ 1996, Fig. 12. 17). This form of decoration was widespread in the Gáva Culture (DANI 1999, 109–135). Another popular type of ornamentation used bundles of curvy lines on the inside surface of bowls, such as the one seen on Figs. 50. 1–2, Figs. 47. 1, 3, Figs. 55. 1, 5–6. The artifact from feature SNR 011 (Fig. 52. 1) was a fineware cup with a handle; here, rows of dots between three parallel bundles of arching lines embellish the object, with two S-shape incisions on the top. Similar ornamental arches and dots were observed under the handle of a vessel from Terrña (BUDINSKÝ-KRIČKA 1976, Fig. 5. 25), as well as on a bronze mirror handle dated to the Scythian period, found at Miskolc-Sajópart (KEMENCZEI 2009, 159, Plate 2).

Many of the bowls had bulgy knobs, e.g. a fragment from feature no. 22 (Fig. 55. 2). Similar protuberations were observed on cups as well (Fig. 44. 6). In some cases, the knob was pressed into the sidewall and the wall was damaged, as seen e.g. on a cup from house no. 20. In most cases, however, the surface was smoothed and there is no trace of applying the knob. A small pottery shard with a thin wall, found in feature no. 69, has four small knobs (Fig. 55. 3); these knobs were applied from the outside. Huge knobs with a recess on top were observed on artifacts from feature no. 77 and no. 61 (Figs. 55. 16, 20); the former is decorated with a herringbone pattern. Incised lines forming herringbone patterns decorate another fragment from feature SNR 004 (Fig. 55. 15), while this pattern is combined with cordons on shards seen in Figs. 55. 18–19, also brought to light from the same feature. On the skirt of an idol recovered from feature no. 22 of Biharkeresztes-Láncos major, an ornamental motif similar to the multiple herringbone pattern seen on the shard in Fig. 55. 19, was observed (V. SZABÓ 2002, Fig. 142. 2).

Large knobs with channels in-between and with impressions on top are seen on a vessel with conical neck (or, as it was formerly known, a Villanova-type urn) from Zajeziere (BAZIELICH 1984, Fig. 21). The latter artifact was published as a Gáva Culture element. The archaeological assemblage of Lăpuș also featured pottery with impressed knobs (METZNER-NEBELSICK–KACSÓ–D. NEBELSICK 2010, Fig. 8. 3, 9).

A fragment from feature no. 70a of Köröm is decorated with bundles of lines that meet at the top (Fig. 55. 21). Incised patterns of such bundles are typical for the culture. Bundles of lines decorate the neck of a pot from feature no. 84 (Fig. 55. 4); there are triangle-shaped sections underneath, alternatingly filled with stripes and left empty.

A small bowl with an inverted wrapped turban rim (from feature no. 16, B. HELLEBRANDT 2015, Fig. 4. 6) was decorated with parallel dotted lines and vertical and horizontal sections between them. Triangle-shaped sections decorate a similar pottery fragment from Sopron-Kreutacker (JEREM et al. 1984, Fig. 17. 10). Another analogy, associated with the Lausitz Culture, was found at Nowa Huta-Pleszów (BAZIELICH 1978, Plate I. 5, 8). Oblique parallel lines, arranged into a bundle, were seen on the inside surface of a bowl from feature no. 23 (Fig. 55. 7). Ornaments similar to those seen in Figs. 55. 4, 7 are known from the region of Carei (NÉMETHI 1984, Plate XV. 1), associated with the Gáva-Holíhrady Culture. Crossing bundles of lines are seen on a shard from feature no. 5 (Fig. 55. 9) as well as on fragments from features no. 69 and no. 51 (Figs. 55. 11–12). A shard from feature no. 40 has zigzag patterns (Fig. 55. 10), while a net pattern was observed on the shard from feature no. 3 (Fig. 55. 8). A similar, incised net pattern was discovered on the neck of a small vessel with two handles, dated to the Scythian period, excavated at Szirmabesenyő (B. HELLEBRANDT 2001, Fig. 2. 14).

In some cases, the bottom of the vessel was divided into four parts which were left either empty, or were filled with perpendicularly oriented smoothed channels or lines (Fig. 44. 7, Fig. 47. 5, Fig. 48. 13, Fig. 55. 22). Analogies for the shard shown in Fig. 55. 10 are known, among other sites, from Divianky nad Niricou (VELIAČIK 1991, Fig. 5. 3, Fig. 9. 14, Fig. 39. 12).

Spindle whorls, spindle weights. Abundant and manifold material evidence for weaving was brought to light at Köröm-Kápolna-domb. Feature no. 41 yielded an oblate spheroid-shaped spindle whorl (Fig. 56. 1), ornamented with three impressed rings around an oval applique. The object's diameter is 3.1 cm, it measures 2 cm in depth, while the hole is 1 cm wide. The piece recovered from feature no. 58 is special (Fig. 56. 3), as it has a cartwheel-like shape and a jagged edge with rounded "cogs". The diameter of the object is 3.5 cm. A heavy, biconical spindle whorl was found in feature no. 22 (Fig. 56. 6), with a diameter of 3.2 cm. The one discovered in feature SNR 020 has an elongated shape (Fig. 56. 4); it is 3.7 cm long with a diameter of 3 cm. Further spindle whorls were found in features no. 7, no. 16, no. 22, no. 32, no. 40 and no. 41.

Cartwheel-shaped spindle whorls came to light in various shapes, as it is seen in Fig. 56. The one from feature SNR 002 gradually widens to the middle (Fig. 56. 2), its diameter is 4 cm. A flattened spindle whorl is known from Sarkadkeresztúr-Csapháti (JANKOVITS 2004, Fig. 6. 3). Another spindle whorl with a slightly projecting middle part was recovered from Bracovce (BUDINSKÝ-KRIČKA 1976, Fig. 6. 2, 4–5); this is analogous to the objects in Fig. 56. 5 and 11 from Köröm.

Similar objects were documented from Somatorská hora (PASTOR 1958, Plate IV. 5), as well as from Vlaha Pad (NAGY-GOGÁLTAN 2012, Plate 17. 15). G. V. Szabó also included cartwheel-shaped spindle whorls in his list of object types (V. SZABÓ 2002, Fig. 38: Type XL. A).

Spindle whorls ornamented with a spiral pattern, similar to the one shown in Fig. 56. 1, are known from the Scythian period, e.g. from Taktaszada (B. HELLEBRANDT 2001, Fig. 14. 6) or the cemetery of Szabadszállás-Józan (HORVÁTH 2001, cat. no. 264). Such artifacts were also present at Kiskőszeg (HUNYADY 1942–1944, Plate XXXIV. 9), which testifies to the continuation of this object type.

Feature no. 30 yielded a spindle made of solid clay (Fig. 58. 4); this artifact is intact, its length measures 3.1 cm. The object found in feature no. 77 may also have served to wind up the thread (Fig. 58. 5). An object from feature no. 72 was also interpreted as a spindle (Fig. 58. 6).

House SNR 042 yielded clay weights documented under the number SNR 059 (Figs. 62. 1–4); archaeologist Zs. Gallina interpreted these as weights for weaving looms. Seven of these were found in the house, close to each other (Fig. 22). G. V. Szabó also concluded that weights in the shape of truncated cones and pyramids must have been used in weaving (V. SZABÓ 2002, 54).

Animal figurines. Such artifacts come to light frequently at sites associated with the Gáva Culture. Altogether 27 pieces were recovered at Köröm-Kápolna-domb, including intact and fragmented ones. They show uniformity in terms of working, and probably were made by the same person. In the house of feature no. 20, seven figurines were found, four of which are shown in Fig. 57. 1/1–2 and 4–5. The one in Fig. 57. 1/2 is a maned animal, probably a horse; this artifact is 5 cm long. The rest of the figurines represent dogs, bulls, and rams; their length varies between 3.6 cm and 4.8 cm. The object shown in Fig. 57. 1/3 came to light from feature no. 38. In general, the horns and legs of the figurines were damaged. The artifact from feature no. 30 probably represent a bull (Fig. 57. 4); the preserved left front leg is cylindrical and ends in a cone. Objects yielded by features no. 32 (Fig. 57. 5) and no. 22a (Fig. 57. 6) represent strong bulls or rams; their horns were not entirely preserved, the tail is directed downwards. The length of these latter objects is 5.5 cm and 3.7 cm, respectively. Probably ram figurines came to light from feature no. 77 (Fig. 57. 2) and no. 83 (Fig. 57. 3); the horns of the latter are partly preserved. Further animal figurine fragments were recovered from features no. 8, no. 23, no. 26, no. 28, no. 30, no. 32, no. 41, no. 58, and no. 72.

Animal figurines with legs similar to those observed at Köröm were found in the Carei region (present-day Romania) (NÉMETI 1984, Plate XVI. 4–7). The clay animal figurine with horns that bend downwards, shown in Fig. 57. 3, reminds one of a figurine from Teleac (HOREDTE 1963, Fig. 6. 6). The animal figurines from Köröm are very similar to those presented by G. V. Szabó in his table of object types (V. SZABÓ 2002, Fig. 38: Type XLV. 28, 32). Dániel Gróh excavated almost 40 animal figurines from pits and cultural layers of the Late Bronze Age – Early Iron Age site of Visegrád-Csometekert. He hypothesized that this is the westernmost example of the Eastern type animal figurines, and raised the possibility of a ritual place here (GRÓH 1984, 62–64). According to Carola Metzner-Nebelsick, such figurines come to light at settlements, and their use is associated with sacral activities. Based on their typology, animal figurines found in the Carpathian Basin are close to those recovered in the Dnieper Region (METZNER-NEBELSICK 1998, 395–397; V. SZABÓ 2002, 54). Judit Koós also hypothesized eastern ties in connection with an idol, a sheep figurine, and a fragmented horse figurine of unknown provenance, now stored in the archaeological collection of the Herman Ottó Museum of Miskolc (KOÓS 2011, 159).

Amulets. The clay object found in feature no. 20 can, in all probability, be identified as an amulet (Figs. 58. 1–2). The artifact is drilled lengthwise, and has two solid “arms” at the middle. It may have been worn suspended from a string. A shiny plate made of wild boar tusk of enormous size, brought to light from feature SNR 002, was probably also an amulet (Fig. 61. 1). The plate is smoothened on the backside, and the object was drilled not in the middle but on the thicker end so that it was in balance when hanging. It measures 13.3 cm in length and 2.3 cm in width. A smaller, similarly drilled wild boar tusk was discovered in house no. 20; this object is only 9 cm long (Fig. 61. 5). Both tusks must have been hanged and worn in a way that they formed a crescent shape. Wild boar tusks or fragments thereof were recovered during the 1969 excavation from section no. 5, as well as in 1996 from features no. 12 and no. 70, and in 2014 from feature SNR 039.

Clams must have occasionally complemented the diet. Some shells were perforated, such as the one from feature no. 47 (Fig. 60. 13); this latter perforation is regular, circular, and has smooth edges. Feature no. 23 yielded ten shell fragments, with a rectangular perforation on one of them. Perforations were sometimes left unfinished. Feature no. 77 yielded nine shells, their length varies between 3.9 cm and 5.7 cm. Four of these were perforated, the holes measure 0.7–0.9 cm. Two are depicted in Fig. 60. 16–17. These shells had relatively thin walls, so they broke during perforation and were discarded. Drilled shells were probably worn as part of the outfit. Later, in the Halstatt Culture, kauri shells were worn in a similar manner (KEMENCZEI 2009, 91–92); such objects were recovered as grave goods from the Scythian cemetery of Kesznyéten (B. HELLEBRANDT 2001, Figs. 19. 2–3). Scythian and Celtic period cemeteries, such as Muhi-Kocsmadomb,

Radostyán, or Besenyőtelek-Szörhát, yielded similar artifacts (HELLEBRANDT 1999, 219, 275, 163). C. Metzner-Nebelsick suggests that such amulets were in use from the late Ha A period to the early Ha C. Beside their protective function, they were used in ritual activities as well (METZNER-NEBELSICK 1997, Fig. 6, 587–588, 595–597; V. SZABÓ 2002, 54). Amulets were also used in the early Celtic period (WARNEKE 2012, 58); such objects were recovered e.g. from Novaj-idrány (a cemetery under publication by the author).

Clay balls. Three spherical clay balls came to light at Köröm-Kápolna-domb, from features no. 77, no. 83 and no. 71 (Figs. 58. 7–9). Their diameter measures 2.5–2.8 cm. Feature no. 46 yielded an oval-shaped, 3.2 cm long clay core (Fig. 58. 10). Three features that yielded such objects, feature no. 71, no. 77, and no. 83 were situated on the eastern, western and southern slopes of the hill (Fig. 4). The northern part of the region was left uncharted. T. Kemenczei also found clay balls on the southern side of the hill (KEMENCZEI 1984, Plate CXXXVIII. 5, Plate CXL. 6).

Julius Caesar's writings suggest how these balls were used (CAESAR 1964, 115; book 5. 43). He gives an account how the tribe of the Nervii fired red-hot clay balls and arrowheads on the straw-covered huts of the Romans to set them ablaze; the whole camp was on fire in no time. A burnt destruction layer was present at Köröm-Kápolna-domb as well, so it may be concluded that the settlement burnt down. The presence of these artifacts may indicate that such hot clay balls, hurled with slings, set the straw-covered roofs on fire. Clay cores were also present at Taktabáj (KEMENCZEI 1984, Plate CLVIII. 6, 7; Plate CLXI. 4); balls similar to those found at Köröm are known from Naunhof as well, although these were larger (BÖNISCH 2005, Figs. 5. 9–11).

Evidence for bronze working. The most special object among all artifacts that testify to the use of bronze is a band-ring from feature no. 51 (Fig. 59. 1). The two ends of the band do not meet. The diameter of the ring is 1.8 cm, the band is 0.5 cm wide. Until now, only rings made of thin or thick wire were known, e.g. from the Tállya assemblage (KEMENCZEI 1969, Plate XII. 20, 25). Similar rings were found in pit C 63 at the site of Piricei-Kellertag in present-day Romania (BEJINARIU 2010, Plate 18. 2), and in grave no. 55 at Budapest-Békásmegyér (KALICZ-SCHREIBER 2010, Plate 30. 10).

One *wristband* was recovered from house no. 10 (Fig. 59. 6). It has an oval cross-section; one end broke off, while the other one grows thinner towards a flattened, oval-shape end. The total length is 7 cm. Another piece, probably a wire band, discovered in feature no. 36, was partly straightened; both ends have blunt tips (inv. no. 99.36.2754/A). Its total length is 10 cm. Wire wristbands with circular cross-sections were identified in the Tállya assemblage (KEMENCZEI 1969, Plate XI. 17).

Feature no. 79 yielded a fragment of a *conical-headed pin* (Fig. 59. 2). Analogies are known from Poroszló-Aponhát (V. SZABÓ 2002, 214, Fig. 7; see also the table of typology, Fig. 41. 27), as well as from Uioara de Jos-Grui in present-day Romania (CIUGUDEAN 1994, Fig. 2. 10); the latter object was classified as belonging to the Ha A period.

A 2 cm long *needle shaft fragment* came to light from feature no. 69 (Fig. 59. 3); this is a small piece with an oval cross-section. A larger shaft fragment of a needle was recovered from feature no. 77 (Fig. 59. 5). One end grows thin, the other broke off; the shaft has a circular cross-section and measures 9.9 cm in length. Further needle shafts were found in features no. 20 and no. 79. A bronze plate that ends in a point was found in feature no. 22a, and a triangle-shaped piece of bronze was brought to light from feature no. 70; the latter had probably broken off of an artifact.

The *casting mold* found in feature no. 48 (Fig. 59. 4) testifies to local bronze casting. It must have been used to cast an object with a curving end and a tip; the shape is divided into two along the axis. The mold itself is a flat, 5.5 cm long and 1.8 cm thick piece of stone. It is not clear what object it was used to cast. One option is that the piece shows the end of a sickle blade (NÉMETHI 1990, Figs. 22. 4–6), although the shape may also remind one of the bronze axe from Blatnica (GALLUS-HORVÁTH 1939, Plate XXII. 4). Casting molds used to produce sickle blades were found at Muhi-3. kavicsbánya as well (KOÓS 2015, Plate 16. 1–2; Plate 18. 1). The casting mold found at Köröm may have served to manufacture sickles reinforced with ribs. This object type was in use for a long period (FURMÁNEK-NOVOTNÁ 2006, 50). An analogy for the Köröm specimen is known from a hoard assemblage from Folyás-Szilmege (MOZSOLICS 2000, Taf. 74. 9, 13). J. Koós hypothesized that everyday tools were produced locally, on site (KOÓS 2015, 144).

A *clay tube*, found in feature SNR 020 (Fig. 59. 7), may have been utilized in metal working as well; it was probably used as a bellows. The clay tube narrows towards one end and is separated into two parts by a small clay divider. The other end broke off. Bellows were found at Muhi-3. kavicsbánya, feature no. 15 (KOÓS 2015, Plate 14. 1); a refined bellows tube is known from Környe (KOVÁCS 1977, Fig. 15. 8). The use of bellows were documented in literature as well, e.g. in the Iliad (HOMÉROSZ 1974, Íliász XVIII. 473–509).

A fragment of a *clay trough*, used in metal casting, came to light from feature no. 74 (Figs. 59. 8–12); a piece of the sidewall and the bottom was preserved. The wall's edges are rounded on the top. The bottom and the sidewall meet in a regular rounded corner. Traces of burnishing by hand were observed on the sidewall both on the inside and outside surfaces. The object was made of clay mixed with chaff. On the outside it looks like a ceramic vessel, but the inside is sooty. The piece is 25 cm long and 9.5 cm high. Section "a–d" shown in Fig. 59. 8 is straight, while section "b–c" (Fig. 59. 9) is curved and

narrows at the top. Similar clay trough fragments, although with rounded bottoms, were found at the site of Radslavice; these pieces were 20 and 25 cm long, respectively (JANÁK 1982, Figs. 1–3). Casting troughs used to drain metal are known from rescue excavations at Nagyrozvágy, from late Füzesabony contexts (HELLEBRANDT 1972, 697). According to smelting engineer Lajos Tóth, similar objects – although bigger ones – were used even in the Ironworks of Miskolc in the 1970s. These artifacts have no metal residues. The casting molds were covered with wax or wet ash in order to create an isolation layer (EDVI-ILLÉS 1912, 23). Even in a modern metal casting workshop (Tégely Ltd. that substituted the above mentioned Ironworks), lime mortar is used to create an isolation layer during the casting of bronze. The presence of this refined technology in metal casting is evident from the Copper Age on. István Ecsedy identified casting molds in the form of a spherical cap in pit no. 1977/36 of Zók-Várhegy. According to his interpretation, a layer of limy sandstone was placed in these molds, which not only helped slag formation but also ensured thermal insulation. The inside surface of the casting molds was also covered with this material in a thin layer in order to help insulation as well as to make the surface of the ingot smoother and easy to separate from the mold (ECSEDY 1983, 79–83).

Slag remains came to light from features no. 5, no. 46–47, and no. 70 at Köröm. The slag piece found in house no. 16 is 4.5 cm long and quite heavy (inv. no. 99.36.1259). It shows traces of rust, similarly to the bronze assemblage no. 2 of Sárospatak (B. HELLEBRANDT 1986, 11) and the bronze find no. 4 at Pácin (B. HELLEBRANDT 1989, 110; PAKSY 1989, 114–117; B. HELLEBRANDT 2003a, 286). Both of these latter assemblages are dated to the Ha A1 period. The piece of slag brought to light from house SNR 043 is 6 cm in diameter and is heavier than expected.

Bone artifacts were widely used in the Bronze Age. Red deer antler fragments were frequently worked and turned into tools (KOVÁCS 1977, 26). Antler fragments that represent leftover raw material came to light from feature no. 71 (Fig. 60. 10); this is a shed antler burr, from which the brow and bez tines, and the beam were removed (see the paper of István Vörös in this volume), probably with a bronze saw. Saws of various thickness were present in the Gáva Culture assemblage of Tállya (KEMENCZEI 1969, 39, Plate VII. 1–7; Plate VIII. 8). Another shed antler burr, found in feature no. 77 (Figs. 60. 14–15), was worked in a similar way: the beam, the burr itself, as well as the brow and bez tines were cut off. This artifact may have been used as a club. The object from feature no. 22 (Fig. 60. 1) seems finished: this is an antler beam fragment with carvings on both ends, and the internal spongy part was removed. It has a spherical shape, similar to a spindle whorl but it only measures 2.5 cm in diameter. It may have been placed on the end of a stick.

A *bone pearl* was discovered in house no. 20 (Fig. 60. 2). It is drilled, and has a diameter of 0.4 cm. An oval-shaped, unfinished artifact, made of red deer antler (Fig. 60. 5) and decorated with two parallel smoothed channels, was found in feature no. 43; it measures 6.8 cm in length.

A *sheep astragalus* came to light from feature no. 1 (Fig. 60. 6). Its surface is polished and has a drilled hole of 2 mm in diameter. The hole is ca. 8 mm deep and does not extend through the object. A similar artifact, the left (?) astragalus of a sheep with polished sides and drilled through, was found in feature no. 77 (Fig. 60. 7). It was Jan Filip who first interpreted a drilled astragalus as a musical instrument (FILIP 1969, 871). The cremation grave S8 of Hejőkeresztúr-Berecske-domb yielded a right astragalus of a red deer; the object was drilled, placed under the pots and showed no traces of burning. An analogy, associated with the early Urnfield Culture and dated to the 12th–11th century BC, is known from Gemeinlebern (B. HELLEBRANDT 2006, 204, 206, Fig. 4. 5).

A thick *bone plate* with a pointed end was found in feature no. 70 (Fig. 61. 4). The 2.6 cm long object narrows towards the point on one end, and has a 2 mm wide drilled hole near the edge.

A *fragment of a sheep ulna* from feature no. 77 (Fig. 60. 11), as well as a similar piece from feature no. 3 (Fig. 60. 12), may have been used as awls. They measure 8.5 and 7.8 cm in length, respectively.

A fragment of a *bone needle* was brought to light from house no. 16. The needle has a circular cross-section, the length of the piece is 5.7 cm. Another bone needle fragment, 3.7 cm in length, was recovered from house no. 20. A third bone needle fragment from feature no. 69 also has a circular cross-section; in this case, only the pointed end was preserved. This piece is 5.2 cm long.

Two *bone arrowheads* were recovered from feature no. 26 (60. 3–4). These were made of thin compact tissue (diaphysis fragments), and have bifurcate, pointed ears. They are 4.2 cm and 7.1 cm in length. Another, poorly preserved arrowhead fragment was found in the same feature. The arrowhead found in feature no. 84 represents a different type: it was cut out of a bone plate, its thin stem broke off (Fig. 60. 8). The tip is slightly damaged. One side of the arrowhead is smooth and somewhat bulgy; the artifact is 3.2 cm long. Bone arrowheads have been documented from earlier periods from Füzesabony; these two pieces were 5.9 cm and 6.1 cm long, respectively (KOVÁCS 1977, Fig. 11. 5–7). Wooden arrows were generally used with bone arrowheads; the heads were thus more lasting than the arrows themselves. Using stone arrowheads was out of the question due to the lack of suitable raw material. Bronze arrowheads must have been quite rare in this period, although such pieces are known from the site of Diviaky nad Nitricou (VELIČIK 1991, Figs. 20. 24–25, Fig. 22. 3, 1), as well as from Tállya. According to T. Kemenczei, bronze arrowheads were first used in the Carpathian Basin at the end of the Late Bronze Age, by people of the Tumulus Culture (KEMENCZEI 1969, 35, Plate VII. 13–14). From this period

onwards and up to the Scythian era, hollow-based and tangled arrowheads were present in all archaeological cultures. In the Trojan War, soldiers used bows and spears; Homer reports in the Iliad about the archery competition at Patroclus' funeral (HOMÉROSZ 1974, Íliász XXIII. 103–176). Ulysses used a bow in addition to his sword on the island of Circe (HOMÉROSZ 1957, Odüsszeia IX. 260, 265).

The object from feature no. 24 is a *special bone artifact* (Fig. 61. 6). It was made of the royal tine of a red deer antler, cut into two along the axis. A V-shaped recess was carved into the upper end, with a small, drilled perforation. The surface is smooth; there are faint incised lines around the spot where the object broke into two. The artifact is 28 cm long and 3 cm wide. Most probably it was used as a cover for another object. In the Scythian period, bow cases were often ornamented with bone plates (KEMENCZEI 2001, 179, cat. no. 309), but those are usually smaller. Dezső Csallány examined decorated bows from the Scythian period (CSALLÁNY 1964, 7–16). Based on an analogy from Hódmezővásárhely-Nagysziget, grave no. 63, dated to the Hungarian Conquest and measuring 32 cm in length (B. NAGY-RÉVÉSZ 1986, Figs. 2. 2, 5; Figs. 3. 1–2), this latter artifact from Köröm may be interpreted as a tip of a bow limb. The earliest analogies are known from the Lower Volga and Volga-Kama region, from the 9th century (B. NAGY-RÉVÉSZ 1986, 131). Such analogies, however, must be handled with care.

An *object similar to a bone horse bit* was found in feature no. 51 (Fig. 61. 2). The upper end is rounded, the artifact has a hole of 1 cm in diameter. The object bifurcates on one end; one of the two bifurcating parts broke off. The artifact is 7.8 cm long, 1.3 cm wide, and 0.5–0.6 cm thick.

An *antler handle* was brought to light from feature SNR 014 (Fig. 61. 3). The spongy tissue was scooped out; the artifact may have held a tool. The handle was drilled along the axis to form a 9 cm long and 0.9 cm wide tunnel. The surface is worn and smooth; the original, anatomical surface of the antler is seen only on one side. The length of the object is 18 cm. Antler tools have been recovered from the sites of Bobald, Livada and Ustensile in present-day Romania (NÉMETI 1984, Plate XLII).

A number of other animal tissue fragments showed traces of working. The tip of a royal tine fragment of a red deer antler from feature no. 65 was cut off, while the lower end was carved to form a V-shape (inv. no. 99.36.3552/A). From feature no. 70, a left (?) radius fragment of a cattle was recovered, with a polished dorsal surface, according to archaeozoologist I. Vörös.

Clay weights used as andirons or *fire dogs* were typically cylindrical and perforated. Such objects were found in feature no. 53 (Figs. 62. 7–8). In the northeast corner of house SNR 042 (Figs. 21. 1–2; Fig. 22), in feature SNR 059, six pieces of clay weights and a stone fragment were found, and a seventh weight had been deposited south of this cluster. The weights are not identically formed. Weight no. 4 is prism-shaped, bulgy on the top, and widens at the bottom; its total length is 19.5 cm. Another weight has a broad trapezoid shape, while the others are smaller trapezoids. Their length varies between 17 and 20.5 cm. The raw material of weight no. 1 was mixed with chaff; no. 3 has a porous surface. No. 3 has a cone-shaped top, while the top of no. 4 is bulgy; the other five objects is flat tops. The archaeologist who excavated them interpreted these seven artifacts as weights of a loom.

A prism-shaped, large fire dog came to light from feature no. 44 (Figs. 62. 9–10). Only the upper part of the object is preserved (it was photographed upside down). Large clay objects in truncated cone shapes, perforated on their upper part, were discovered also during the 1969 excavation of T. Kemenczei (inv. no. 71.5.407).

Wattle-and-daub, plastering. The house walls were made of woven rods and twigs and were plastered on both sides. Wattle-and-daub fragments came to light from features no. 29, no. 50, and no. 61; these were burnt red and sooty (Figs. 65. 3–5). The piece shown in Fig. 65. 3 must have been exposed to intense heat, as it cracked and became deformed. The wattle-and-daub fragment brought to light from feature no. 46 (Fig. 65. 1) was ornamented with an oval pattern probably made by finger impressions. The piece from feature no. 40 (Fig. 65. 2) measures 2.5 cm in depth; it resembles wattle-and-daub, although it probably constituted a part of a mobile fireplace. Burnished fragments of a mobile fireplace were discovered also in house no. 16. Another object from feature no. 21 may also be classified in this category.

A piece of clay plastering found in feature no. 48 (Figs. 63–64) was interpreted as a fragment of a *gable decoration*. It is triangle-shaped, with four decorative channels probably created by fingers; these form a V-shape and meet at the top. The object was created from a clay stripe to which a spread layer of clay was added. The external surface and one edge are fine and smoothed. The other side was also smoothed but more roughly; the rest of the object is missing. This artifact is 24 cm long and 19 cm, with a depth of 5.3 cm; it is brick-red and sooty. On the upper part that broke off, traces of white clay can be observed, similarly to the smoothed wattle-and-daub piece shown in Fig. 65. 5. It may be interpreted as lime deliberately applied on the piece, or lime that exuded naturally as a result of the heat exposure. The latter explanation was accepted in the case of feature no. 42, where the pit's wall was covered with a white, crust-like layer. The gable decoration as well as the wattle-and-daub fragment in Fig. 65. 5 are burnt. Fragments of plastering similar to the gable decoration of feature no. 48 were documented at Bronze Age settlements in present-day Slovakia (PAULÍK 1962, Fig. 7). Jozef Paulík

listed ten archaeological sites dated from the Urnfield Culture of the Middle Bronze Age up to the Late Lausitz Culture; the site of Pobedim was dated to this latter period. The decorations discovered here served as the basis for reconstructing a timber-framed building (PAULÍK 1962, Fig. 10). Paulík suggested that the decoration was placed on the gable above the entrance, although the finds revealed that other parts of the building were ornamented as well. A gable decoration piece found at Nagyrozvágy-Papdomb, dated to the Late Füzesabony Culture (excavation by J. Koós, personal communication) may complement the list of sites published by Paulík (PAULÍK 1962, 55–57). The piece discovered at Köröm-Kápolna-domb signifies a new geographic location and time period; this artifact must have ornamented a house with plastered walls made of woven twigs, typical for the Gáva Culture (V. SZABÓ 2004, 139).

Stone tools. Flint fragments and stone blades were found in houses no. 20 and no. 70, while waste chips were present in feature no. 77. Unworked pieces of flint were recovered from features no. 5 and no. 7; their average length is 3 cm. Feature no. 30 yielded a fragment of a stone axe (Fig. 66. 1), which broke at the perforation. The poll is worn, it must have been used as a hammer. The artifact is black and measures 3.5 cm in length. A whetstone fragment came to light from feature no. 4 (Fig. 66. 4); this was, in fact, a flat and worn pebble, 6.3 cm in length. House no. 20 and feature no. 56 also yielded pieces of whetstones. The elongated, sooty stone artifact from feature no. 20 (Fig. 66. 9) was probably a grinding stone or a working platform; it is 24.3 cm long and 3.6 cm thick. Feature no. 40 yielded a flat stone plate (Fig. 66. 7). A similar artifact was found by T. Kemenczei during his 1969 excavation; he interpreted this flat, burnished object (inv. no. 71.5.46) as a burnishing stone. The length of this artifact was 13.4 cm. The relatively thick, worn piece of stone plate brought to light at Vojnatina must have been used as a working platform (BUDINSKÝ-KRIČKA 1976, Plate III. 6). Feature no. 20 at Köröm yielded the edge of a regular grinding stone (Fig. 66. 8). It is sooty and 5 cm thick. The piece from feature SNR 043 is very similar (Fig. 66. 5). Grinding stone fragments were discovered in houses no. 10 and no. 16, as well as in features no. 3, no. 24, no. 30, no. 42, no. 48, no. 55, no. 60, no. 74, and no. 79. T. Kemenczei also documented such artifacts in 1969 (inv. nos. 71.5.17 and 71.5.180). The round and oval-shaped pebbles from features no. 3 and no. 83 (Figs. 66. 2–3) were probably rubbing stones. Their diameter was 7 cm and 9.4 cm, respectively. The piece shown in Fig. 66. 2 is 3 cm thick, its surface is worn. The one in Fig. 66. 3 has a flat bottom and a somewhat bulgy upper part, its edges are worn. A similar object was found by T. Kemenczei (inv. no. 71.5.36), although this latter object is more rounded and shows traces of hitting; its diameter is 7.8 cm. The stone artifact found in feature SNR 004 must have been a tool (Fig. 66. 6). Further stone objects were brought to light from features no. 23, no. 33, no. 40, no. 56, no. 60, no. 69–70, no. 77, and no. 85.

Summary. After reviewing research history, the available settlement surveys, and the archaeological assemblage, one can conclude that the fortified settlement at Köröm-Kápolna-domb was habited by people of the Gáva Culture. The nearby sites of Muhi-Nagyhomok-dűlő (KEMENCZEI 1984, 17–19, 21–23), Muhi-Jászoltó-dűlő, as well as Ónod-Rétföld (KEMENCZEI 1971, 36) are associated with the same cultural complex. During the excavations conducted in 1969, 1996, and 2014, altogether eleven intact, partial, and abandoned houses were discovered, along with 100 pits used to store grain and other wares, or extracting clay.

The site mainly yielded ceramics. Spindle whorls and weights testify to the importance of weaving. Amulets and animal figurines are also present in the material. The fragments of a casting mold, a trough and a bellow, along with pieces of slag and the bronze objects themselves, evidence metal working. One piece of slag was covered with rust. Bone artifacts include needles, arrow heads, a horse bit and the handle of a tool. Stone tools are represented by grinding, rubbing, burnishing stones, as well as stone plates used as working platforms. In addition to agricultural production, hunting and fishing also contributed to the diet; animal bones and molluscs were found in large quantities. The population was self-sufficient, although fine wares must have been acquired through barter; examples are known for such practices in the geographic area (B. HELLEBRANDT 1990, 106). The same system of barter and exchange may be hypothesized for the raw material used in bronze casting. Carving stone casting molds required skilled artisans, which also points to a developed trading system (VÁCZI 2014, 262–264).

The Gáva Culture utilized knowledge accumulated by previous cultural complexes and signified a further step in development. Mihály Párducz pointed out how this culture affected the archaeological heritage of the Scythian period (PÁRDUCZ 1940, 79–94), to which T. Kemenczei added further pieces of data (KEMENCZEI 1971, 42). As said above, pedestalled cups have analogies in the Scythian-Celtic material. From graves no. 23 and no. 31 of Gyoma-Egey-halom, cups with wrapped turban rims were brought to light; according to Borbála Maráz, this signifies the survival of Scythian and Gáva traditions into the Celtic period (MARÁZ 1981, 14).

Intact vessels, metal objects or other intact artifacts were absent. One possible explanation is that the population knew about a coming threat and left the settlement in an organized manner, taking their valuables with them, or they may have set the abandoned settlement on fire themselves. It cannot be excluded, however, that the houses were burnt down by other, inimical groups.

T. Kemenczei dated the Gáva Culture to the Ha A1 period (KEMENCZEI 1984, 86), while Gábor V. Szabó suggested a dating to the Ha A2-B1 period (V. SZABÓ 2004, 137). The finds of Köröm-Kápolna-domb resemble those discovered at Muhi-3. kavicsbánya; J. Koós dated the latter site to the Ha A1 period and associated it with the pre-Gáva complex, based on V. Szabó's research (KOÓS 2015, 148). Settlement patterns that, in all probability, have eastern roots, such as the storage pits and the animal figurines connected to rituals and beliefs, are of special interest in terms of how the Gáva Culture emerged. Customs on this everyday level are usually most conservative. Kurt Horedt prepared a provenance map of Gáva Culture pottery (HORED T 1967, Fig. 3), showing that these artifacts were present from Barca to Alsóberecki, Gáva and southeast Romania. When the site of Teleac was published, the probable dating of the Gáva Culture was specified as the Ha A1-A2 period, that is, the 12th–11th century BC (VASILIEV–ALDEA–CIUGUDEAN 1991, 187). The Gáva Culture itself was divided into three main periods (I–III), and its assemblages in present-day Slovakia, Hungary and Transylvania have been discussed in these terms (CIUGUDEAN 2011, 2, Fig. 3). Research history shows that the chronology and emergence of Gáva Culture is addressed over and over again by archaeologists in the light of newly published datasets. Most recently, Attila László (LÁSZLÓ 1973, 575–609), Tibor Bader (BADER 2012, 7–22), and András Kalli (KALLI 2014, 122) discussed this question. In her summarizing work, C. Metzner-Nebelsick dated the finds associated with the Gáva Culture and brought to light from northeast Hungary (Borsod-Abaúj-Zemplén and Szabolcs-Szatmár-Bereg Counties), Romania (Szatmárnémeti and Máramaros Counties), and east Slovakia, to the Rb BD – Ha A1 period (METZNER-NEBELSICK 2012, 3–74). This geographic region, in all probability, covers the area on which the Gáva Culture had impact in the given period.

The settlement excavated at Köröm-Kápolna-domb fits into this chronological framework. The remains of rust, found on a piece of slag, also suggest this dating, as its analogies are known from Sárospatak (bronze find no. 2) (B. HELLEBRANDT 1986, 11) and Pácin (bronze find no. 4) (B. HELLEBRANDT 1989, 110; PAKSY 1989, 114–117; B. HELLEBRANDT 2003a, 286). These latter finds are dated to the Ha A1 period as well.

The radiocarbon dating results of two animal bones (from features no. 20 and no. 70) only arrived after the closure of the manuscript. The Herman Ottó Museum commissioned Isotoptech Ltd. in Debrecen to examine them; the test report was made on April 26, 2017. The results are the following: 1191 (95.4%) 944 cal BC (feature no. 20), and 975 (95.4%) 832 cal BC (feature no. 70).

[Translated by Kyra Lyublyanovics]

Hellebrandt, Magdolna